

บทที่ 2

การศึกษานิทานสังข์ทองฉบับต่าง ๆ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษานิทานสังข์ทองฉบับต่าง ๆ เทาที่ค้นคว้าได้ ในแง่ประวัติ การแต่ง จุดมุ่งหมาย วิธีแต่ง และเนื้อเรื่อง

นิทานสังข์ทองเท่าที่มีต้นฉบับอยู่มีดังนี้

1. สุวรรณสังข์ชาดก
2. บทละครเรื่องสังข์ทอง
 - 2.1 บทละครตอน¹ เรื่องสังข์ทองครึ่งกรุงเก่า
 - 2.2 บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2
3. สังข์ทองคำฉันท
4. สังข์ทองกลอนสวด
5. ค่าวขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์

1. สุวรรณสังข์ชาดก

ประวัติการแต่งและจุดมุ่งหมาย

สุวรรณสังข์ชาดก เป็นชาดกเรื่องหนึ่งที่รวมอยู่ในปัญญาสชาดก จัดไว้ในภาคที่ 2 ปัจจุบันภาค เป็นเรื่องที่ 3 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงประวัติการแต่งปัญญาสชาดกและจุดมุ่งหมายของการแต่งไว้ในพระนิพนธ์ค่านำปัญญาสชาดก ว่า

¹ สอดคล้องตามต้นฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร.

หนังสือปัญญาสชาดกนี้ คือ ประชมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมืองไทยแต่โบราณ 50 เรื่อง พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาดกไว้ในภาษามคธ ประมาณ พ.ศ. 2000 - 2200 อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ไทยนิยมพากันไปเล่าเรียนมาแต่ลังกาทวีป รมคชแตกฉาน เอาแบบอย่างพระภิกษุสงฆ์ชาวลังกาทวีป มาแต่งหนังสือในภาษามคธขึ้นในบ้านเมืองของตน และเป็นอย่างอรรถกถาธรรมาธิบาย เช่น คัมภีร์มงคลที่นี้เป็นต้นบ้าง แต่งเป็นเรื่องศาสนประวัติ เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลินี เป็นต้น ตามอย่างเรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาบ้าง แต่งเป็นชาดก เช่น ปัญญาสชาดก เอาอย่างนิบาตชาดกบ้าง โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนาให้ถาวร และจะให้หนังสือมีหลักฐานมั่นคงควยเป็นภาษาเดียวกับพระไตรปิฎก

หนังสือปัญญาสชาดกนี้ ต้นฉบับเดิมเป็นคัมภีร์ใบลานจำนวน 50 ผูกด้วยกัน เคี้ยวนี้จะมีอยู่แต่ในประเทศสยาม กับที่เมืองหลวงพระบาง และกรุงกัมพูชา ที่อื่นหาไม่ มีเรื่องราวปรากฏว่า เคยได้นับที่ไปถึงเมืองพม่าครั้งหนึ่ง พม่าเรียกว่า "เชียงใหม่บดินาส" แลพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งคำรัสว่า เป็นหนังสือแต่งปลอมพระพุทฺธวจนะ สั่งให้เผาเสีย ในเมืองพม่าจึงมิได้มีหนังสือปัญญาสชาดกเหลืออยู่¹

ปัญญาสชาดกฉบับภาษามคธนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร ทรงดำริที่จะจัดพิมพ์เป็นภาษาไทยขึ้น โดยพระองค์เองจะทรงแปลเป็นภาษาไทยให้หมดทุกเรื่อง แต่เมื่อทรงแปลเรื่องสมุทโฆษชาดกไปได้เพียงเรื่องเดียว ก็ทรงพบอุปสรรคในการแปลเรื่องอื่น ๆ เพราะหาต้นฉบับภาษามคธได้ไม่ครบทุกเรื่อง กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครได้พยายามสืบหาต้นฉบับที่ขาดหายอยู่หลายปี เพิ่งได้ครบบริบูรณ์เมื่อ พ.ศ. 2466 นี้เอง จึงได้มีการแปลจนครบทุกเรื่อง และตีพิมพ์โดยสมบูรณ์ โดยมีเรื่องสมุทโฆษชาดกที่กรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงแปลพิมพ์ไว้เป็น เรื่องแรก

¹ กรมศิลปากร, ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค 1. (พระนคร : ศิลปাবรรณาคาร, 2499), หน้า ค.

นอกเหนือไปจากเหตุผลที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึง จุดมุ่งหมายในการแต่งปัญญาสชาดกข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยคิดว่าผู้แต่งปัญญาสชาดกคงต้องการใช้นิทานพื้นบ้านของไทยเป็นตัวอย่างสอนใจคนไทยด้วย แต่ถาแต่งเป็นนิทานธรรมดา ก็จะมีแต่ความสนุกสนานเฮฮาอย่างเดียว ไม่น่าเชื่อถือ จึงแต่งสมมติให้เป็นเรื่องชาดก เพื่อให้คนฟังมีศรัทธาเชื่อถือ และได้รับคติจากเรื่องอีกประการหนึ่งด้วย โดยเฉพาะเรื่องสุวรรณสังฆชาดก ผู้อ่านจะเห็นได้ชัดว่า ผู้แต่งมุ่งหมายที่จะเตือนสติผู้ฟังหรือผู้อ่านว่า การพิจารณาคนแต่เพียงผิวเผินนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี และการให้ร้ายป้ายสีผู้อื่นย่อมจะนำความหายนะมาสู่ตนเองในที่สุด นอกจากนี้ ยังชี้ให้เห็นโทษของการเป็นคนหูเบาไว้อย่างแจ่มชัดว่า ทำให้ผู้อื่นต้องได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อน แม้นตนเองก็ได้รับความเศร้าสลดเสียใจไปด้วย

วิธีแต่งและเนื้อเรื่อง

วิธีแต่ง

สุวรรณสังฆชาดก มีลักษณะการแต่งเลียนแบบนิบาตชาดก คือ มีตัวคาถาภาษาบาลี แล้วก็มีการแปลขยายความออกไป

วิธีแต่งนิบาตชาดกนั้น ตอนต้นเรื่องจะกล่าวถึงสาเหตุเสียก่อน เรียกว่า อุปัตติกถา กล่าวถึงพระสงฆ์คุยกันถึงพทธานุภาพ หรือพุทธคุณ อย่างไม่อย่างหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จผ่านไปได้ยินเข้าจึงตรัสถามว่า คุยเรื่องอะไรกัน พระสงฆ์ทูลตอบแล้ว พระพุทธเจ้าจะตรัสว่า ในอดีตกาลเคยมีเรื่องเช่นนั้น ๆ เกิดขึ้นแล้วก็ประทับนั่งอยู่ไม่ทรงเล่าเรื่องราวเป็นอย่างไร พระสงฆ์ทั้งหลายอยากรู้เรื่องก็จะทูลอาราธนา จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงจะทรงเล่าเรื่องในอดีต (ชาดก) ให้ที่ประชุมสงฆ์ฟัง พอจบแล้วจะมีการแจกแจงว่า ตัวละครในชาดกเรื่องนั้นกลับชาติมาเกิดเป็นอะไรบ้างในชาตินี้

ในเรื่องสุวรรณสังฆชาดกนี้ เริ่มต้นด้วยพระสงฆ์สนทนากันถึงเรื่อง
ภิกษุ เทวทัตพยายามจะฆ่าพระพุทธเจ้าขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน
พระพุทธเจ้าได้ทราบข่าวพระสงฆ์ประชุมสนทนากันจึงตรัสถามถึงเรื่องที่สนทนา เมื่อ
ทราบแล้วจึงตรัสว่า ในชาติปางก่อนเทวทัตก็เคยพยายามคิดฆ่าพระองค์มาแล้ว ครั้น
แล้วก็ตรัสเล่าเรื่องราวในอดีตชาติให้ฟัง

จะเห็นว่าเรื่องนี้ต่างจากนิบาตชาดกเล็กน้อย คือ พระพุทธเจ้าไม่ทรง
หยุดรอให้พระสงฆ์ลอรารักษาให้เล่าเรื่องก่อนเหมือนในนิบาตชาดก พอตรัสถึงความ
ถึงอดีตแล้วก็ทรงเล่าเรื่องเลย

เนื้อเรื่องของสุวรรณสังฆชาดก

กล่าวถึงพระราชาพรหมทัตครองพรหมนคร มีมเหสีฝ่ายขวาทรงพระ
นามว่าจันทาเทวี มเหสีฝ่ายซ้ายเค็มยังไม่ปรากฏพระนาม เมื่อพระโพธิสัตว์จุติจาก
เทวโลกเพื่อมาปฏิสนธิในครรภ์มเหสีฝ่ายขวานั้น นางจันทาเทวีทรงฝันว่า พระอาทิตย์
เปล่งรัศมีเค็มเวียนเขาพระเมรุ 3 รอบ แล้วตกมาถูกทรงนาง มเหสีฝ่ายซ้ายก็ทรง
ฝันว่า พระอินทร์เสด็จมาประทานดอกจำปาทองให้ พระเจ้าพรหมทัตโปรดให้โหรทำนาย
โหรทายว่านางจันทาเทวีจะได้พระราชโอรสซึ่งมีบุญญาธิการมาก และมเหสีฝ่ายซ้ายจะ
ได้พระราชธิดาทรงโสภายิ่ง ตั้งแต่นั้นมามเหสีฝ่ายซ้ายก็ได้พระนามว่า สุวรรณจัมปาก
เทวี

ต่อมานางจันทาเทวีกับนางสุวรรณจัมปากเทวีทรงครรภ์ขึ้นพร้อมกัน
พระเจ้าพรหมทัตโปรดให้สร้างเบญจกุกุภัณฑ์ไว้เพื่อให้พระกุมารสี่วงศ์สกุลต่อไป
ทำให้นางสุวรรณจัมปากเทวีคิดริษยา โครจะได้เป็นใหญ่แต่ผู้เดียว จึงลอบไปติดสินบน
पालกเสนาบดีให้หาเรื่องทูลยุยงพระเจ้าพรหมทัตให้ขับไล่นางจันทาเทวีไปจากวัง
โดยใส่ไคล้ว่านางจันทาเทวีผิดใจไปทางเสนาหากับชายอื่น และนางเสริมว่า นางจันทาเทวี

นั้นทรงครรภกับชายอื่นมิใช่พระเจ้าพรหมทัต ทำให้พระเจ้าพรหมทัตทรงพระพิโรธ
ครัสซิปไลนางจันทาเทวีออกจากวังโดยมิได้ทรงสอบสวนข้อเท็จจริง

นางจันทาเทวีซัดเซพเนจรไปในป่าแต่ลำพัง จนกระทั่งมาพบยายตา
แล้วยายตาชวนให้อยู่ด้วยกัน จนกระทั่งพระครรภได้ 6 เดือน พระโพธิสัตว์ที่อยู่ใน
พระครรภได้เห็นว่าพระมารดาตกยาก ถ้าตนเองประสูติเป็นรูปทองจะเลี้ยงดูลำบาก
จึงทรงตั้งสัตย์อธิษฐานให้กลายเป็นรูปหอยสังข์ เมื่อครบ 10 เดือนรูปหอยสังข์นั้นจึง
ออกจากพระครรภพระมารดา พระมารดาก็เก็บรักษารูปหอยสังข์ไว้เป็นอย่างดีจน
พระสังข์เจริญวัยขึ้น วันหนึ่งนางจันทาเทวีออกไปป่า พระสังข์ออกจากรูปหอยสังข์
ช่วยทำความสะอาดบ้านเรือนและหุงหาอาหารไว้ แล้วกลับเข้าไปอยู่ในหอยสังข์ตาม
เดิม นางจันทาเทวีกลับมาเห็นบ้านสะอาดผิพรรณคาก็สงสัย จึงแกล้งทำเป็นออกไป
ป่าตามเคย แล้วกลับมาซ่อนตัวแอบดูอยู่ ได้เห็นพระโอรสออกจากหอยสังข์ จึงพบ
หอยสังข์แตกและเก็บเปลือกไปเผาไฟหมก พระสังข์พูดว่าในหอยสังข์มีของทิพย์ ถ้า
เกิดภัยก็อาจช่วยได้ไม่ว่าจะพบเลย พระมารดาตรัสปลอบว่า พระสังข์มีลักษณะมีบุญ
มาก และโหรเคยทำนายไว้ว่าจะไม่มีใครเอาชนะพระสังข์ได้

ต่อมาชาวเมืองทราบเรื่องพากันเล่าลือถึงความงามของพระสังข์ไป
จนถึงพระกรรณของพระเจ้าพรหมทัต พระองค์จึงให้อำมาตย์ประทับตักแถมม้าออกไป
รับนางจันทาเทวีและพระสังข์เข้ามาประทับในวังตามเดิม และทรงชื่นชมพระสังข์
อย่างยิ่ง ทำให้นางสุวรรณจัมปากเทวีวิริษา พยายามหากลอบยาฆ่าจัด เมื่อนาง
ทราบข่าว พระสังข์ทรงถือกำเนิดออกมาจากหอยสังข์ จึงกราบทูลพระเจ้าพรหมทัตว่า
นางจันทาเทวีเป็นหญิงกาลกิณี ประสูติโอรสเป็นหอยสังข์ ปาลกเสนาบดีก็ทูลซ้ำใส่โทษ
นางจันทาเทวีต่อหน้าพระที่นั่งด้วย พระเจ้าพรหมทัตพระทัยเบาหลงเชื่อ จึงรับสั่งให้
ลอบแพนางจันทาเทวีและพระสังข์ลงในแม่น้ำคงคา แผลลอบไปได้ไม่เท่าไรก็เกิดพายุ
พัดหนักจนแพแตก นางจันทาเทวีเกาะไม้แพที่แตกลอยไปขึ้นบกได้ที่เมืองมัทราษ
และได้อาศัยอยู่กับชนนุชชัยเศรษฐี ชนนุชชัยเศรษฐีตั้งให้เป็นแม่ครัวในบ้านของตน

ฝ่ายพระสังข์พลัดกับพระมารดาเมื่อตอนแพแตก พระยานาคได้ขึ้นมา
 นิรมิตเรือทองคำหนึ่ง อุ้มพระสังข์ลงใส่เรือ แล้วให้เรือลอยไป เรือไปติดที่เกาะแห่ง
 หนึ่ง พระสังข์ขึ้นจากเรือและได้พบฤๅษีคนหนึ่งนั่งเจริญภาวนาอยู่ ฤๅษีบอกให้ไป
 พาราณสีโดยจะต้องผ่านเมืองยักษ์ก่อน แล้วส่งลงเรือไปถึงเมืองยักษ์นี้เมมมาย นาง
 ยักษ์ถูกชะตาไว้เลยพระสังข์ไว้เป็นบุตรบุญธรรม อยู่มานานเข้า นางยักษ์อยากกิน
 เนื้อสัตว์ จึงกำขับพระสังข์ไม่ให้ออกไปที่สวนทิศอุดร และไม่ให้ออกไปบนปราสาทชั้นบน
 ทำให้พระสังข์สงสัยใคร่รู้จึงออกไปที่สวน พบกระตูกมากมาย กลับขึ้นไปปราสาทชั้นบน
 พบบ่อเงินบ่อทอง เกือกทอง เกราะรูปคนป่า และพระขรรค์คามแก้ว จึงสวมรูปเงาะ
 เห็นพระขรรค์ สวมเกือกทองเข้า ทำให้เหาะได้ เลยเที่ยวเล่นในปราสาท แล้ว
 กลับมาถอดเครื่องไว้อย่างเดิม ลองเอานิ้วก้อยจุ่มลงไปบ่อทอง นิ้วก็เป็นสีทอง
 ชัดเท่าไรก็ไม่ออก จึงเอาผ้าขี้ริ้วพันไว้ นางยักษ์กลับมาถามถึงก็ตอบว่ามีคบิด นาง
 แก่เห็นนิ้วเป็นสีทองจึงถมน้ำลายรดนิ้วนั้น สีทองก็หายไป

ต่อมาเมื่อนางยักษ์ไปป่าอีก พระสังข์จึงลงไปอาบน้ำในบ่อทอง แล้ว
 สวมรูปเงาะป่า เห็นพระขรรค์สวมเกือกทองเหาะหนีไปพักอยู่ในศาลาแค้นเมือง
 ตักสิลา นางยักษ์กลับจากป่าทราบว่าพระสังข์หายไปพร้อมรูปเงาะ เกือกทอง และ
 พระขรรค์ จึงเหาะติดตามไปพันที่แม่น้ำ แตะยูคนละฟากกัน นางยักษ์ข้ามแม่น้ำไป
 ไม่ได้ เพราะดินเขตแดนของนางเพียงเท่านั้น ร้องเรียกพระสังข์ให้กลับก็ไม่กลับ
 นางจึงบอกให้พระสังข์เรียนทิพนมศาสตร์สำหรับเรียกเนื้อและปลา พระสังข์เรียนได้แล้วก็
 ลานางเหาะต่อไป นางเสียใจตายไปเกิดเป็นนางเทวธิดาอยู่ในชั้นดาวดึงส์ พระสังข์
 เห็นนางยักษ์ตายก็กลับมาจัดการเผาศพนาง แล้วเหาะต่อไปจนถึงแดนเมืองพาราณสี
 จึงลงไปขออาศัยอยู่กับนายบ้านคนหนึ่ง นายบ้านใช้ให้เลี้ยงโคกับเด็กเลี้ยงโคทุกวัน
 พระสังข์ก็ชอบพอกับเด็กเลี้ยงโค และสอนให้เด็กเหล่านี้รู้จักเล่นขลุบ (ตีคลี)

จากนั้นก็กล่าวถึงพระเจ้ากรุงพาราณสีซึ่งมีราชธิดาเจ็ดองค์ ที่ ๆ ทั้งหกมีพระสวามีแล้ว เหลือเจ้าหญิงคันธาเทวีผู้เป็นน้องสุดท้องยังเป็นโสดอยู่ พระราชาปรารภจะให้เจ้าหญิงคันธาเทวีเลือกคู่ตามใจชอบ จึงประกาศให้บรรดาลูกท้าวพระยาในราชอาณาจักรมาประชุมให้ทางเลือก แต่นางไม่พอใจผู้ใดเลย พระราชาจึงกริ้วและให้ไปนำตัวเจ้าเงาะมาให้เลือกพร้อมกับชาวเมืองคนอื่น ๆ เจ้าหญิงคันธาเทวีทรงเสียดสีขยี้ชฎานโยนพวงมาลัยไปในอากาศ พวงมาลัยลอยไปสวมหัตถ์ขวาของพระสังข์หรือเจ้าเงาะ พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงให้เตรียมพิธีสมรสนำราชาภิเษก แต่พระสังข์ไม่ยอมให้ ^{๑๖๒} เพราะเกรงคนจะเห็นเป็นรูปทอง พระราชากริ้วมากถึงกับขับไล่ออกไปอยู่นอกวัง สามีของราชธิดาทั้งหกเห็นสามีเจ้าหญิงคันธาเทวีรูปร่างน่าเกลียด จึงพากันหลยุงพระเจ้ากรุงพาราณสีให้ขับไล่อะไรสักอย่างและเจ้าหญิงคันธาเทวีไปเสียจากเมือง พระราชาก็ทำตาม แมกระนั้นก็ยังไม่เป็นที่พอใจ จึงคิดอุบายร่วมกับพระราชบุตรชายทั้งหกเพื่อจะฆ่าพระสังข์โดยไม่ให้เกิดครหา ในที่สุดคิดอุบายให้ราชบุตรชายทั้งเจ็ดไปหาเนื้อมาคนละตัว ถ้าใครหาไม่ได้จะถูกฆ่า หกชายหาจนทั่วก็ไม่ได้ เพราะพระสังข์ดอครูปรายทิพนนต์เรียกมาไว้หมด หกชายไปพบเขาก็เข้าไปขอเนื้อพระสังข์ขอดัดเอาไปหูกเขยไว้คนละนิคแล้วให้เนื้อตายมาคนละตัว ส่วนพระสังข์จุนเนื้อเป็นมาถวายพระเจ้ากรุงพาราณสี พระราชาจึงไม่สามารถลงโทษได้ ต่อมาพระราชาออกอุบายให้เขยทั้งเจ็ดไปหาสุกร หกเขยก็ต้องขอจากพระสังข์อีก โดยตัดนิ้วมือให้ไว้คนละนิค ครั้งที่สามให้ไปหาปลา พระสังข์ขอปลายจุมกไว้คนละหนอยสำหรับตัวพระสังข์ก็นำสุกรและปลาถวายมากมาย พระราชาเอาโทษไม่ได้ก็คิดหาทางจะแกลงต่อไปอีก ร้อนถึงพระอินทร์ต้องเสด็จลงมาช่วยพระสังข์ โดยตั้งคำถามสองข้อให้พระเจ้ากรุงพาราณสีตอบภายในเจ็ดวัน พร้อมทั้งให้เหาะขึ้นไปคีคลีกับพระองค์ด้วย ถ้าทำไม่ได้จะหาตัวแทนมาก็ได้ พระราชาทรงปรึกษาอำมาตย์และหกเขยแต่ไม่มีใครสามารถเหาะได้ จึงประกาศให้ชาวเมืองทราบว่า ใครเหาะไปคีคลีและแก้ปัญหของพระอินทร์ได้จะยกราชสมบัติให้ แต่ไม่มีผู้ใดอาสา พระมเหสีจึงทูลแนะให้ไป

หาเจ้าเงาะ เจ้าเงาะก็รับอาสา เมื่อถึงวันนัดเจ้าเงาะขอให้เจ้าเมืองประชุมชาวเมืองขึ้น แล้วถอดรูปเงาะและประกาศให้ชาวเมืองทราบถึงข้อสัญญา ก่อน แล้วจึงเหาะขึ้นไปแก้ปัญหาลูกและตีคลีกับพระอินทร์จนได้ชัยชนะ หกเขยกกล่าวหาว่าพระสังข์หลอกหลวงจะเอาสมบัติ พระสังข์จึงแสดง ใบหู นิ้ว และจุมูก เป็นพยาน ในที่สุดหกเขยจึงขอขมา แล้วพระเจ้ากรุงพาราณสีจึงทรงทำการอภิเษกและยกราชสมบัติให้พระสังข์และเจ้าหญิงจันทาเทวีครอบครอง

ต่อมาพระสังข์ออกเที่ยวติดตามหานางจันทาเทวี จนมาพบที่บ้านธนูชัยเศรษฐี ครั้งแรกยังจำไม่ได้ ต่อมาเมื่อซักไซ้กันแล้วจึงทราบ พระสังข์ก็พาพระมารดา กลับไปอยู่เมืองพาราณสีด้วยกัน

ภายหลังกิตติศัพท์เลื่องลือไปถึงเมืองพรมบุรีว่า พระสังข์ได้เป็นกษัตริย์เมืองพาราณสี ชาวเมืองพรมบุรีจึงพากันอพยพมาอยู่ควมมากมาย อำมาตย์เมืองพรมบุรีทูลเตือนพระเจ้าพรมหัตถ์ถึงภัยอันจะเกิดจากเมืองพรมบุรีร้าง พระเจ้าพรมหัตถ์จึงแต่งทูตให้มาเชิญพระสังข์และชายา ตลอดจนนางจันทาเทวีกลับไปครองเมืองพรมบุรี นางจันทาเทวีขอลุยไฟพิสูจน์ตัวเองว่ามีความซื่อสัตย์ เกิดมีดอกบัวทองผุดขึ้นมารับไว้ได้ ครั้นนางสุวรรณจัมปากเทวีลุยไฟพิสูจน์บ้าง ไฟก็ไหม้ นางสิ้นชีวิต แล้วไปเกิดในนรก ปาลกเสนาบดีเมื่อเห็นนางจันทาเทวีกับพระสังข์กลับเมืองพรมบุรี ก็ร้อนตัวรีบหนีไปเมืองบึงจาล ทูลยุยงพระเจ้ากรุงบึงจาลว่าพระสังข์จะยกทัพมาตีเมืองบึงจาล พระราชาบึงจาลกริ้ว จึงแต่งทัพให้ไปตีเมืองพรมบุรี มีปาลกเสนาบดีเป็นแม่ทัพหน้ายกไป ฝ่ายพระสังข์ทราบข่าวศึกก็ร้ายมนตร์ลี้กถึงนางยักษ์ (มารดาที่เลี้ยงดูมา) ว่าไปเกิดอยู่ที่ไหน พอทราบว่าไปเป็นเทวธิดา ก็ทรงเหาะขึ้นไปขอความช่วยเหลือ เทวธิดาจึงประทานพระขรรค์วิเศษให้ พระสังข์กวัดแกว่งพระขรรค์วิเศษทำให้ทัพเมืองบึงจาลยอมแพ้ ตัวปาลกเสนาบดีก็ถูกธรณีสูบหายไป ในที่สุดเมืองบึงจาลก็ได้เป็นไมตรีกับเมืองพรมบุรี ในตอนท้ายบอกถึงการกลับชาติของตัวละครทุกตัวแบบซาดกทั่วไปด้วย

2. บทละครเรื่องสังข์ทอง

- 2.1 บทละครตอนเรื่องสังข์ทองครึ่งกรุงเก่า
 2.2 บทละครเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

2.1 บทละครตอนเรื่องสังข์ทองครึ่งกรุงเก่า

ประวัติการแต่งและจุดมุ่งหมาย

บทละครตอนเรื่องสังข์ทองครึ่งกรุงเก่านี้ เป็นกลอนบทละครที่หอพระสมุทวชิร-
 ญาณได้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2462 สมเด็จพระยาองค์เจ้าสุวภา-
 นุกาญจนราชกุมารีทรงสนธิฐานไว้ใน "อธิบายเรื่องบทละครครึ่งกรุงเก่า" ว่า "เห็นจะแต่ง
 เมื่อราวในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ"¹ ผู้วิจัยเห็นคล้ายตามสมเด็จพระ
 พระยาองค์เจ้าสุวภาฯ ว่า ควรจะแต่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทั้งนี้
 เพราะสมัยนี้เป็นระยะที่ละครไทยกำลังรุ่งเรืองมาก ทั้งละครนอกและละครใน ดังที่
 พระมหานาควัดท่าทรายได้แต่งบทโศลกคำฉันท์ (ตอนปลายสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ)
 ก็อ้างเอาไว้ในตอนกล่าวถึงมหรสพที่ใช้แสดงในงานสมโภชพระพุทธรูป เมื่อสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จไปนมัสการพระพุทธรูป ดังนี้

ละคร² ก็เพื่อนร้อง สุรศักดิ์กลับมา
 ฉับนำที่ตำนาน อนิรุทธกินรี

¹ บทละครครึ่งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง (พระนคร :
 ศิลปาบรรณาคาร, 2512), หน้า 5.

² ละคร หมายถึง ละครนอก ถ้าละครใน จะใช้คำว่า "ใน" ประกอบด้วย.
 หมายความว่า "ละคร" ด้วย.

ฝ่ายป้อนละครใน
โรงวังศิริมี

บริรักษ์จักรี
กลดัลบับแลชาย¹

จุดมุ่งหมายในการแต่งบทละครครั้งกรุงเก่านี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคงจะแต่งขึ้นไว้สำหรับใช้แสดงละครนอกเป็นแน่ เพราะมีการกำหนดเพลงหน้าพาทย์ไว้ท้ายบทบางบทควาย เช่น เชิด เสมอ รัว โทน ฯลฯ และถ้าจะให้ตัวละครพูดเองในทอนใด ก็จะได้คำว่า "เจรจา" กำกับไว้เสมอ ทั้งนี้ เพื่อให้โอกาสผู้เล่นใช้คำพูดเอาเองตามใจชอบ แต่ให้เข้ากับเรื่องที่แสดงตอนนั้น ๆ

วิธีแต่งและเนื้อเรื่อง

วิธีแต่ง

บทละครเรื่องสังข์ทองครั้งกรุงเก่าเฉพาะเท่าที่มีต้นฉบับนั้น เป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนบทละครสมัยเก่า คือ ไม่ถือเคร่งครัดเรื่องเสียงสัมผัส เหมือนกลอนบทละครสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 2 ที่ว่า ควรจะใช้เสียงสูงในคำสุดท้ายวรรครับ ถ้าเป็นเสียงจัตวา จะไพเราะที่สุด ส่วนคำสุดท้ายวรรคส่ง ควรเป็นเสียงสามัญจึงจะเสนาะหูนั้น ในสังข์ทองครั้งกรุงเก่านี้ คำสุดท้ายของวรรครับส่วนใหญ่มักเป็นเสียงสามัญ น้อยบทที่จะรับด้วยเสียงจัตวา และที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ มักจะรับและส่งสัมผัสด้วยเสียง อา ไอ อี เป็นพื้น นาน ๆ จึงจะมีสัมผัสด้วยเสียงสระอื่นสักครั้งหนึ่ง ดังตัวอย่าง

¹ พระมหานาค วัดท่าทราย, บุญโณวาทคำฉันท์, (พระนคร : กรมศิลปากร, 2503), หน้า 40.

มาถึง
ใหญ่ควอดทองอันแดงใส

เมื่อ
เห็นสมเด็จพระมารดา

ถึง
กุมภพระราชนนี

อนิจจามาทุกเชิงใจ
สาวศรีทั้งนั้นที่ตามมา

ขวัญข้าว
ชาติกมลอมพระเวียงชัย
พี่เขยทั้งหกไปตีคดี
แพแก่ทานแล้วนะลูกน้อย
ขอเชิญผู้เฒ่าไปตีคดี
โทษนะกับแขกเมืองมา

ทับน้อยลูกยาเขาทำไว้
รองเรียกเขาไปมิไคชา ๗ เจรจา

นางรจนาไฉยา
ก็ลยาออกมารับทันที ๗ เพลง

ประนมก้มเกล้าฯ
เจ้าพาจรัสเข้ามา ๗ เสมอ

อยู่กระหอมจัญไรที่ปลายนา
รำรักก็ลยาอ้ออึ้งไป ๗

มาแม่จะเล่าให้เข้าใจ
ยอมแฉงแก่ใจพระลูกน้อย
จะชนะไม่มีเท่ากิ่งก้อย
บิดาเสราสรอยจึงโซมา
แกเอาบริไว้ดีกว่า
เอ็นคุมารดาอย่าสูญใจ ๑

จากตัวอย่างกลอน 7 บทที่ยกมานี้ จะเห็นได้ว่าสงฆ์สัมผัสด้วยเสียง
อา ไอ อี เสียถึง 6 บท มีเพียงบทเดียวที่สงและรับสัมผัสด้วยเสียง ออย

ถ้าอ่านกลอนทั้ง 7 บทนี้แล้ว จะรู้สึกได้ทันทีว่าไม่คอยไพเราะ เพราะ
เสียงจะราบเรียบเสมอกันไปหมด แต่ถ่าฟังละครร้องแล้ว ผู้วิจัยคิดว่าคงจะไม่รู้สึกสะอึก
หู่ เพราะมีการเอื้อนเป็นทำนองยืดยาวออกไป ทำให้เกิดเสียงสูงต่ำไพเราะได้เอง
ประจวบกับคนสมัยก่อนยังอ่านหนังสือไม่คอยออก จึงไม่มีใครนำกลอนบทละครมาอ่าน
เพื่อฟังความไพเราะกันเหมือนกับในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้น จึงไม่มีการคิดค้นแปลง
แก้ไขสัมผัสในสมัยนั้นให้ดีขึ้นกว่าเดิม แม้ว่าจะได้แต่งบทละครกันขึ้นอีกหลายเรื่องก็ตาม

¹ บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง, หน้า 76.

นอกจากจะไม่เคร่งครัดเรื่องเสียงสัมผัสสูงและต่ำแล้ว กลอนบทละครอนเรื่องสังข์ทองครั้งกรุงเก่านี้ ยังมีสัมผัสในน้อยกว่าบทละครสมัยรัตนโกสินทร์ และมีการตกสัมผัสนอกอยู่ 1 แห่ง¹ ได้แก่

ตอนพระสังข์ตีคดีกับพระอินทร์ พระอินทร์แก่งทำเป็นแพ

ฝ่ายว่าท่านท้าวหัสณีนัยน์
ครั้นตรงหน้ามาพระราชา
พระสังข์ก็รับกลับไป
หัสณีนัยน์รับไค้ลูกคดี
แล้วเข้าไปให้ทั้งสอง
พระก็เคลาคลี้ทองทั้งสองไป

เมื่อนั้น
แก่งทำให้แพฤทธิไกร

ชักม้าคลาไคลเข้าไปหา
โยนคดีที่มาพันที่
แล้วโยนคดีให้ท้าวโกสีย์
เคลาเลนเป็นที่แล้วตีไป
พระสุวรรณสังข์ทองก็รับไค้
แล้วตีเข้าไปให้อัมรินทร์

จึงองค์ท่านท้าวหัสณีนัยน์
ท้าวไทยจึงร้องประกาศมา²

ขาดสัมผัส

จะเห็นได้ว่า อัมรินทร์ กับ หัสณีนัยน์ ไม่สัมผัสกันเลย จะว่าผู้ลอกกลอนสมุทรไทยลอกข้อความตกไปก็ใช่ที่ เพราะเนื้อความต่อกันได้พอดี ไม่ได้ขาดหายไปไหน

¹ ในบทละครอนครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง ฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร. พิมพ์แยกวรรคคิดในหน้า 85 บรรทัดที่ 2 จากข้างล่างที่ว่า "...บุญของรจนาน้าไค้ ตัวเป็นทองทั้งตัวเรื่องศรี..." ที่ถูกต้องนั้น ต้องแยกวรรคดังนี้ "...บุญของรจนาน้าไค้ตัว เป็นทองทั้งตัวเรื่องศรี" (ผู้วิจัยได้สอบถามกับต้นฉบับตัวเขียนแล้ว พบว่า แยกวรรคได้ถูกต้อง จึงไม่นับว่าตรงนี้ตกสัมผัสนอกอีก 1 แห่ง)

² บทละครอนครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง, หน้า 87.

ลักษณะการไม่สัมพันธ์กันของกลอนที่ขึ้นบทใหม่¹ มีมากในกลอนบทละคอน ครั้งกรุงเก่า เช่น เรื่องนางมโนห์รา ตกสัมพันธ์นอกหลายแห่ง ทั้ง ๆ ที่เนื้อความต่อกัน แน่ ไม่ใช่ลอกกทกลอน แต่ไม่ส่งสัมพันธ์ระหว่างบทเลย ดังตัวอย่างตอนนางมโนห์ราแย่ง ปีกหางกัมมารคาต่อไปนี้

พระแม่แกแย่งไป
ที่ในเกยทองชฎาลา
แรงแกของแมนอย
ลูกสาวมาลากเอาแม่ไป
อย่าพนั้นเลยมารคา
สองมือแม่ไม่วาง

มโนห์ราทราวม้วยก็แย่งมา
แตกากันมาดากันไป
ลูกเอยมันลากูจนหัวไถ
ใครเห็นเป็นนาเวทนา
มาจะเล่นแคควายตะพายแอก
ปีกหางของนางจะขาดแหลก¹

} ชาติสัมพันธ์

อีกตอนหนึ่งคือ ตอนพรานบุญให้นำคไปรัคนางมโนห์รา ดังนี้

นางนั้นแลหนา
ถาผิดนางไท
นายมิ่งอยไกล
กูจะกินทั้งเป็น
กูจะสู้บหัวหอย
กูจะบึงพะแนง
กูจะเคี้ยวกรบกรบ
กูจะกินคนเคี้ยว
ตั้งแล้วเท่านั้นมิทันช้า
นาคจึงเลื้อยลงในคงคา

คล่องมาให้ได้
กูจะกินทั้งเป็น
ใครจะมาเห็น
กูจะบึงพะแนง
เลื้อยคยอยแดงแดง
กูจะกินคนเคี้ยว
กูจะเคี้ยวเกรี้ยวเกรี้ยว
เหวี่ยงเหวี่ยงอายนาคนาคา
ปลอยนาคนาคามายืมหัว
นาคจึงว้ายมาอยู่รัวร์²

} ชาติสัมพันธ์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ผู้วิจัยคิดว่า ลักษณะการไม่สัมผัสกันเช่นนี้ คงจะเป็นลักษณะที่นิยมแก่งกันในสมัยก่อนมากกว่าจะเป็นการพ้องเพดล

นอกจากเรื่องสัมผัสที่ไม่ค่อยเคร่งครัดนี้แล้ว เรื่องการขึ้นต้นบทกลอนแต่ละตอน ตลอดจนจนสำนวนกลอนและการใช้ถ้อยคำในสังข์ทองกรุงเก่าฉบับนี้ จะแสดงให้เห็นว่าเป็นสำนวนกลอนสมัยกรุงเก่าอย่างแท้จริง เช่น

1. ลักษณะการขึ้นต้นบทกลอนฉบับนี้ มักใช้คำ ไค่หัง มาถึง ซ้ำกันบ่อยมาก เช่น

มาถึง	ทับน่อยลุกยาเขาทำไว ¹
มาถึง	ทับน่อยลุกยาอวยอาศัย ²
มาถึง	จึงให้เมียรักโถมศูรี ³
มาถึง	จึงเชกในเมืองไมซาไค ⁴
ไค่หัง	พระสุวรรณสังข์ก็ทลไซ ⁵
ไค่หัง	วาเจาเงาะยังหาไปไม ⁶

1 บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง. หน้า 76.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

ไค้พัง
ไค้พัง

กมเกดาร์ับสั่งแล้วมายผัน ¹
เสนารับสั่งโตเกศา ²

นอกจากนี้ ยังนิยมใช้ขึ้นต้นบทด้วยคำ 2 คำอื่น ๆ อีก เช่น ถึงเช้า
ขวัญข้าว บักใจ มาสบ คิดแล้ว วันนี้ ไค้ฤกษ์ ท้าวไท ไค้ยิน เสนา กนี้ ฯลฯ ซึ่ง
ลักษณะการขึ้นต้นแบบนี้เป็นที่นิยมกันมากในบทละครสมัยกรุงเก่า เรื่องอื่น ๆ

2. ลักษณะกลอนเรื่องสังข์ทองฉบับที่นิยมใช้ คำกลอนตายตัวซ้ำกัน
บ่อย ๆ จนผู้อ่านเกิดความรู้สึกสะอึกสะอื้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำประกอบหน้าชื่อผู้หญิง
และประกอบท้ายชื่อผู้ชาย เช่น นวลนางจันทาก็ใจหาย, นวลนางจันทามารศรี
นวลนางจันทาน้ำตาไหล, นวลนางจันทิน้ำตาไหล, นวลนางจันทึลห้อยไห้, นวลนาง
สมณฑาทีกว้าไป, โฉมนางรจนาน้ำตาไหล, จึงโฉมนวลนางสมณฑา, ฝ่ายโฉมนวลนาง
สมณฑา, ท้าวยศวิมลราชา (ซ้ำกันมากที่สุด) ท้าวยศวิมลธรรพ์ (ใช้มาก) ท้าว
สามนศรราชา ท้าวสามนศรธรรพ์ พระสุวรรณสังข์ธรรพ์ (ใช้มาก) พระสุวรรณ
สังข์สิทธิ์ฤทธิไกร (ใช้มากที่สุด)

นอกจากนี้แล้ว ยังมีการซ้ำคำ สาวศรี เมื่อเรียกคนใช้ผู้หญิง ท้น้อย
เมื่อเรียกกระท่อมนางรจนา และใช้ พระยิ้งกริ้วโกรธตั้งเพลิงไหม้ ทุกครั้งที่กริ้วโกรธ
มาก ๆ

ลักษณะการใช้คำและกลุมคำซ้ำ ๆ นี้ เป็นลักษณะที่พบมากในบทละคร
กรุงเก่า เรื่องอื่น ๆ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

ยิ่งกว่านี้ผู้วิจัยสังเกตเห็นศัพท์เก่าที่ไม่ค่อยพบในบทละครสมัยรัตนโกสินทร์ ได้แก่ คำว่า หัวปี ซึ่งหมายถึง ที่แรก¹ ไฉยา และ ฉายา ซึ่งหมายถึงผู้หญิง อีกด้วย

เนื้อเรื่อง

สังข์ทองครึ่งกรุงเก่าฉบับนี้ เป็นตอนปลายของเรื่องสังข์ทอง คือ ตอนพระสังข์ตีคดี

กล่าวถึงท้าวสามนต์ให้นางสมณฑาไปตามเจ้าเงาะให้เข้ามาช่วยตีคดี นางสมณฑาออกไปพร้อมพวกเถาแก่และขันที ที่แรกเจ้าเงาะไม่ยอมรับอาสา เพราะเกรงจะไม่ได้พบนางจันทร์เทวี (สะกดตามฉบับ) ถ้าถอดรูปเงาะเสียก่อน แต่ภายหลังเกรงว่าจรณาจะตาย จำต้องรับอาสา แต่เกี้ยวว่าไม่มีเครื่องทรงให้ จะอายพระอินทร์ถ้าออกไปตีคดี นางสมณฑาให้สาวใช้ไปทูลท้าวสามนต์จัดเครื่องดี ๆ มาให้ทั้ง ๆ ที่เสียค่ายแต่เจ้าเงาะไม่พอใจ นางสมณฑาให้สาวใช้ไปทูลขอใหม่ คราวนี้ท้าวสามนต์จัดเครื่องทรงครึ่งพระอัยกามาให้ด้วยตนเอง เจ้าเงาะก็ไม่ช้อยใจอีก บอกว่าจะเอาเครื่องทรงบนฟ้า พระอินทร์จึงให้พระวิษณุกรรมนำเครื่องทรงมาให้ เจ้าเงาะถอดรูปเงาะออก นางสมณฑาเห็นรูปทองจึง

¹ "หัวปี" ในปัจจุบันใช้ หมายถึง "บุตรคนแรก" เท่านั้น แต่ในบทละครกรุงเก่าเรื่องสังข์ทองไม่ใช่ความหมายนี้ ดังตัวอย่างกลอนหน้า 75

เมื่อนั้น จึงโฉมนางสมณฑา ได้ฟังถ้อยคำพระราช
หัวปีเมียวามิฟังเลย

ในที่นี้ "หัวปี" หมายถึง "ที่แรก" หรือครั้งแรก ซึ่งความหมายนี้ในปัจจุบันเลิกใช้แล้ว คงเหลือความหมายแคบลงเพียงแค่ว่า "บุตรคนแรก" เท่านั้น.

เรียกท้าวสามนต์เข้ามาดู ท้าวสามนต์เห็นก็ชื่นชมและอ่อนวอนให้ไปศีลกับพระอินทร์ พระสังข์แค้นแล้วก็ทูลขอม้าสี่ขาว ได้แล้วชวนรจนานี้เข้ามาเข้าเมือง พอถึงโรงพิธีที่พระอินทร์อยู่ ก็ให้รจนาลงจากหลังม้า แล้วชักม้าเข้าหาพระอินทร์ คางตะลึงในความงามของกันและกัน แล้วพระอินทร์ก็ขุดกลีทองขึ้น พระสังข์ไม่มีลูกกลี จึงรำลึกถึงพญานาคที่ช่วยชีวิตตนไว้ตอนตกดวงน้ำ พญานาคก็นำลูกกลีทองมาให้พระสังข์ทันที พระสังข์ก็ศีลกับพระอินทร์ได้อย่างคล่องแคล่ว จนพระอินทร์แกล้งทำแค้น ร้องประกาศให้ท้าวสามนต์ยกราชสมบัติให้พระสังข์ ท้าวสามนต์ก็มอบราชสมบัติให้ในวันนั้นทันที

จากนั้นก็มาถึงพระอินทร์ลงมาขู่ท้าวยศวิมลให้ไปรับพระสังข์และนางจันทร์เหวีมา มิฉะนั้นจะมาเสีย ท้าวยศวิมลขอผัดว่าจะรับนางจันทร์มาภายใน 7 วัน แล้วจะไปรับพระสังข์มาครองเมืองด้วย

ท้าวยศวิมลให้เสนาไปเที่ยวหานางจันทร์เหวี ถ้าพบที่บ้านใครก็ให้มอบทองเท่าลูกพิทให้เจ้าของ แล้วรับนางกลับวัง พวกเสนาไปพบนางที่กลางป่า ขณะที่นางไปเก็บฟืนกลับมา สาวใช้และเสนาเชิญนางกลับ นางไม่ยอมกลับคิดว่าท้าวยศวิมลจะลวงไปฆ่า แม้เสนาจะเล่าเรื่องพระอินทร์ลงมาขู่ท้าวยศวิมลให้ฟัง นางก็ไม่ยอมเชื่อ กลับเดินหนีขึ้นเรือนไป เสนาตามมาจนถึงบ้านค่วย ตาเพชรคงตกใจคิดว่าเสนาจะมาจับนางจันทร์ไปฆ่า แก่ให้พี่พักจะพลอยติดไปด้วย จึงชวนยายหนีเข้าใต้ถุนเอาพ้อมครอบตัวไว้ เสนาไปเปิดพบจึงมอบทองให้พร้อมทั้งให้ช่วยดูแลนางจันทร์ไว้ให้ตนเองจะไปตามท้าวยศวิมลออกมา เมื่อท้าวยศวิมลทราบเหตุก็ให้เตรียมพล รุ่งขึ้นจะไปรับนางจันทร์เหวี นางจันทร์ทราบเข้าก็มาตัดทวน ท้าวยศวิมลไม่เชื่อคำนาง นางก็โต้เถียงจนท้าวยศวิมลโกรธช่วยไม่ได้ นางจันทร์หนีกลับไปตำหนักแล้วให้สาวใช้ตามตัวยายเข่าสู่เมธามาทำเสน่ห์อีก ท้าวยศวิมลคลุ้มคลั่งคิดถึงนางจันทร์จึงลงไปหา พบยายเข่าและนางจันทร์อยู่พร้อมทั้งเครื่องทำเสน่ห์ จึงให้เสนาจับมาซักถามเอาความจริง ยายเข่ารับสารภาพจึงรู้ว่าร่วมมือกับโหรค่วย ท้าวยศวิมลสั่งฆ่าทั้ง 3 คน นางจันทร์ทูลขอโทษให้พระมารดา แต่ท้าวยศวิมลไม่ยอมยกโทษให้

รุ่งขึ้นท้าวยศวิมลเสด็จไปที่พลับพลาในป่า ให้สาวใช้เข้าไปตาม นางจันทร์เทวีออกมาที่พลับพลาจะบอกเรื่องโอรสยังไม่ตาย นางจันทร์เทวีจึงออกมา เพราะดีใจว่าลูกยังไม่ตาย แล้วพากันไปตามพระสังข์หลังจากให้เสื่อน้ำเงินทอง . คลอดจนข้าทาสแก่ตาพืทคง (ตอนต้นชื่อเพชรคง ผู้แต่งคงลืมไป) และขยายพืทกาน พร้อมตั้งตั้งให้เป็นนายบ้าน แล้วพอลถึงเมืองสามนคก็แปลงกายเป็นคนธรรมดา ให้ทหารทั้งพลับพลาอยู่ชานเมือง พระสังข์ออกเลียบเมืองพอดีในวันที่ท้าวยศวิมลและ นางจันทร์เทวีไปถึง

ต้นฉบับหมดเพียงแคพระสังข์อำบน้ำแต่งตัวขึ้นรถทรงจะออกเลียบเมือง

2.2 บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2

ประวัติการแต่งและจุดมุ่งหมาย

ตำนานพระราชนิพนธ์บทละครนอก พระนิพนธ์สมเด็จพระยาคำรงราชานุกาพ หน้า (ข) - (ค) กล่าวถึงประวัติการแต่งบทละครนอกเรื่องสังข์ทองไว้ว่า

ละคอนที่เล่นเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น ต่างกันเป็น 2 อย่าง เรียกว่า ละคอนในอย่าง 1 ละคอนนอกอย่าง 1 ละคอนใน คือ ละคอนผู้หญิงของหลวง สำหรับเล่นในการพระราชพิธี เล่นแต่เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอุณรุท กับเรื่องอิเหนา 3 เรื่องเท่านั้น ละคอนนอก คือ ละคอนที่ราษฎรเล่นกันในพื้นเมือง ตัวละคอนเป็นผู้ชายทั้งนั้น เพราะแต่โบราณมีพระราชบัญญัติห้ามมิให้ผู้อื่นมีละคอนผู้หญิง (ฟังพระราชทานพระบรมราชานุญาต เมื่อรัชกาลที่ 4 กรุงรัตนโกสินทร์) ละคอนนอกเล่นเรื่องต่าง ๆ เว้นแต่เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอุณรุท กับเรื่องอิเหนา ที่เป็นเรื่องสำหรับละคอนใน เพราะฉะนั้น บทละครนอกเรื่องอื่น ๆ นอกจาก 3 เรื่องนั้น จึงเรียกว่าบทละครนอก

เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี แต่เดิมละครคนหญิงของหลวงก็เล่นแต่เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องอุณรุทกับเรื่องอิเหนาเหมือนอย่างละครคนหลวงครั้งกรุงเก่า มาจนถึงรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงฝึกหัดละครคนหญิงของหลวงเล่นดีขึ้นกว่าแต่ก่อน จะไปรคทาให้ละครคนหญิงของหลวงเล่นเรื่องอื่น ๆ ผู้ละครคนผู้ชาย จึงทรงเลือกละครคนนอกบางเรื่องมาทรงพระราชนิพนธ์บทขึ้นใหม่ เฉพาะตอนที่ให้ละครคนหญิงของหลวงเล่น คือ เรื่องไชยเชษฐา สังฆทอง ไกรทอง มณีพิชัย คาวี และสังขศิลป์ไชย ... เรื่องสังฆทองทรงพระราชนิพนธ์เป็นหนังสือ 6 เล่มสมุดไทย...

แต่พระราชนิพนธ์บทละครนอกทั้ง 6 เรื่องนี้ จะทรงพระราชนิพนธ์เรื่องไหนก่อน ขอให้ปรากฏคำชี้แจงมาแต่ก่อนไม่ ใดแต่สังเกตุสำนวนกลอน ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เห็นจะทรงพระราชนิพนธ์ไชยเชษฐาก่อนแล้วเรื่องอื่น ๆ ต่อมาทำนองตั้งเรียงลำดับไว้ในสมุดเล่มนี้ สังฆทอง ไกรทอง มณีพิชัย คาวี และสังขศิลป์ไชย เชื่อว่าเรื่องคาวีนั้นเห็นจะทรงทีหลังเรื่องอื่น ๆ เพราะสังเกตุทั้งทางความและทางกลอนซ้ำของยี่งนัก ถ้าใครจับขึ้นอ่านแล้วก็เพลิดเพลิดมีใครจะวางลงได้ แต่เรื่องสังขศิลป์ไชยนั้น เพราะว่าเป็นพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่พิมพ์จึงเรียงลำดับไว้ข้างท้ายเรื่องอื่น¹

ข้อความในตำนานดังกล่าวข้างต้น ทำให้ทราบแต่เพียงว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องสังฆทองขึ้น เพื่อให้ละครหญิงในวังใช้แสดงละครนอก จะทรงพระราชนิพนธ์เมื่อใด และทรงได้เนื้อเรื่องมาจากบทละครนอกที่มีอยู่เดิมฉบับไหนก็ไม่ได้บอกให้ทราบ

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอก สังฆทองไชยเชษฐา ไกรทอง มณีพิชัย คาวี สังขศิลป์ไชย. (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2512), หน้า (ข) - (ค).

สมเด็จพระปิตุลาธิราชวชิราวุฒนาถ ทรงสันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คงจะนำบทละครในเรื่องสังข์ทองครั้งกรุงเก่ามาเป็นโครงในการทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องสังข์ทองของพระองค์ โดยอ้างว่ามีกลอนเดิมในกรุงเก่าหลายแห่งที่ทรงนำไปใช้ในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 แต่ผู้วิจัยได้สอบถามสำนวนกลอนและความคืบแล้ว พบว่ามีคำกลอนที่ซ้ำของเดิมอยู่เพียง 2 แห่ง แห่งละ 1 คำกลอนเท่านั้น และความต่อไปจากคำกลอนที่ซ้ำของเดิมนั้นสำนวนกลอนยังห่างกันอยู่มากจนผู้วิจัยไม่เชื่อว่า รัชกาลที่ 2 จะทรงนำสังข์ทองครั้งกรุงเก่าฉบับนี้มาเป็นแบบ ดังผู้วิจัยจะยกทั้ง 2 ตอนมาเทียบให้เห็น ดังนี้

1. ตอนท้าวสามนต์โกรธว่าเจ้าเงาะไม่ชอบเครื่องทรงที่พระองค์จัดไปให้ครั้งแรก

สังข์ทองครั้งกรุงเก่า

เมื่อนั้น
ท้าวสามนต์ได้ฟังซังนำหน้า
มันจะเอาอย่างไรที่ไหนมา
ซิงอายเงาะปานนี้เหลือใจ
เครื่องทรงของกมิไซซัว
เกินตัวมันเสียเป็นไหนไหน
จงทองพองซุนเป็นพันใจ
มันเห็นไม่มีที่ฟังแล้ว
ไต่ความเจ็บซำระกำใจ
เพราะอีจัญไรลูกแก้ว
เสียกายของกูไมรแล้ว
เครื่องแก้วแต่ครั้งพระอัยกา
จะให้อายเงาะสวมกาย

สังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2

เมื่อนั้น
ท้าวสามนต์ได้ฟังซังนำหน้า
อายเงาะถอยรอยอย่างชางมารยา
กว่าไม่คิดปากจะยากเย็น
นี้แมยบายแล้วสิริให้
เมื่อมันไม่เคยพบเคยเห็น
นำหน้าจะสอดใส่ที่ไหนเป็น
ทำเล่นเครื่องคนเล็กคนรู
แล้วให้จัดเครื่องคนอย่างเอก
แต่ครั้งอภิเษกพระเจ้าปู่
คิดเสียคายนักของรัก
จนอยู่จำใจทองไหม้น¹
.. ..

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เรื่องเดิม, หน้า 197 - 198.

สังข์ทองครึ่งกรุงเก่าสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2

ความก่เสียดายเป็นหนักหนา
มิให้จำใจอายเงาะปลา
สั่งให้เอามาพันโค . . . 1

2. ตอนท้าวสามนต์เข้ากระทอม

สังข์ทองครึ่งกรุงเก่าสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2

เข้าไปในทับเห็นลูกเซย
พอเจจากเอียงามเหลือใจ
วิ่งเข้าสวมกอดคลกเซยไว
ทำให้พอโกรธโกรธา
พอไม่รูเลยเทาถึงกอย
ลูกนอยมางามเป็นนักหนา
พระอินทรมาลอมพระพารา
จึงวอนลูกยาให้ตอกเงาะ 2

เข้าไปในทับเห็นลูกเซย
พอเจจากเอียงามนักหนา
นอยหรือรูปร่างเหมือนเทวดา
หน้าตาจิ้มลิ้มพริ้มเพรา
ผิวเนื้อเรื่อเรื่อเรืองเหลือองประหลาด
คิ่งทองธรรมชาติหอดเหล่า
ฟ้าผีเกิดเอยลูกเซยเรา
งามจริงแล้วเจนางมณฑา . . . 3

ผู้วิจัยมีความคิดว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงนำสังข์ทองครึ่งกรุงเก่าฉบับนี้มาเป็นแบบจริงแล้ว น่าจะมีสำนวนกลอนใกล้เคียงกันมากกว่านี้ และมีคำกลอนซ้ำ ๆ กันหลาย ๆ ตอน เหมือนกับที่อิเหนาพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 เหมือนกับอิเหนาพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ดังจะยกตัวอย่างให้เห็นดังนี้

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 80 - 81.

2 กรมศิลป์ากร, บทละครเรื่องสังข์ทองครึ่งกรุงเก่า, หน้า 83.

3 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, เรื่องเดิม. หน้า 202.

ตอนที่พระทรงครรรภ์อโศกแล้วถึงประไพหมสฺหรีฝันว่าได้ดวงอาทิตย์
 เหมือกัน

อิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

เมื่อนั้น
 ประไพหมสฺหรีเลิศเจดณัน
 ภริมยสมสฺชควยทรงขรรคม
 เมื่อจะทรงครรรภ์กุมารา
 จึ่งฝันไปในสมัยราตรี
 วาสฺริยกรูตูกจากพระเวหา
 นางรับโคดวงพระสุรียา
 เอาามาประหับอุระไว
 รุงเรื่องจำรัสศรีมี
 ท้าวตั้งชาติรีแจมใส
 ครั้นพื้นองคจึ่งทลทันใด
 ตามในนิमितทุกประการ ¹

อิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

เมื่อนั้น
 อองคประไพหมสฺหรีเจดณัน
 รุมภริมยสมสฺชควยทรงขรรคม
 เมื่อจวนจะมีครรรภ์พระลูกรัก
 ราตรีเขาที่พระบูรรม
 ควยบรมนรินทรบินบัก
 บึงเกิดนิमितฝันอศุจรรยนัก
 วานงลักษณะนั่งเล่นที่ชาลา
 มีพระสุรียงทรงกลด
 ชักกรธมาในเวหา
 แจมแจงแสงสว่างทั้งโลกา
 ตกลงตรงหนานางรับไว
 ครั้นนิตราตื่นพื้นองค
 ไหลลากจิตพิศวงสงสัย
 จึ่งทลพระภัสศาทันใด
 โดยในนิमितเขาวมาลัย ²

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละครเรื่องอิเหนา.
 (พระนคร : กดังวิทยา, 2516), หน้า 13.

² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา. (พระนคร :
 สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, 2516), หน้า 10.

ตอนวิหยาสะกำเห็นรูปว่าคนางบุษบาแล้วสลับเหมือนกัน

อิเหนาพระราชินีพนธ์รัชกาลที่ 1

คลี่ดูเห็นรูปเยาวเรศ
 คังแวนทองสอง เนตรเสียวกระสัน
 เหมือนศรศักดิ์ปักทรวงแคยัน
 ใ้ป่วนปั่นมีคิ้วำนัยนา
 เอารูปเห็นมิใส่ในรักคองค
 ความจำนงซาบซาบทั้งมังสา
 สลบลงกับหลังอาชา
 กะหมั้นหรรษาประคองพระองค์ทัน ¹

อิเหนาพระราชินีพนธ์รัชกาลที่ 2

คลี่ดูเห็นรูปเยาวเรศ
 คังแวนทองสอง เนตรเสียวกระสัน
 สดแสนปดพิพัชฌกพัน
 ป่วนปั่นเหตุหทัยไปมา
 มวนกระตาคมชอนไ้ในรักคองค
 ใจจงคาวคั่นถวิลหา
 สลบลงบนหลังอาชา
 กะหมั้นหรรษาบรองประคองไว้ ²

ตอนอิเหนาเข้าห้องจินตะหรา

อิเหนาพระราชินีพนธ์รัชกาลที่ 1

พระเอยพระผ่านฟ้า
 มารู้ครึ่งครึ่งตราไม่ปราศรัย
 ยิงهامยิงลामลวนไป
 เป็นใจของใครจะไม่แค้น
 น้ำคำคั่งอำมฤตฟ้า
 แตหยาบซาสามานย์เป็นเหลือแสน
 แกล้งจะให้คนหมิ่นถิ่นแกลน
 มาตราแมนวาพระเมตตา

อิเหนาพระราชินีพนธ์รัชกาลที่ 2

ผ่านเอยผ่านฟ้า
 มารู้ครึ่งครึ่งตราไม่ปราศรัย
 ยิงهامยิงลामลวนไป
 เป็นใจของใครจะไม่แค้น
 ซ่างพุกจำเพราะพรองไม่ของซัด
 แตหยาบซาสาหัสเป็นเหลือแสน
 แกล้งจะให้คนหมิ่นถิ่นแกลน
 มาตราแมนวาพระจะเมตตา

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละครเรื่องอิเหนา.

² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา. หน้า 251.

อิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

นุ่งว่าสิ่งไรจะผ่นต้น
นี่ทรงขรรคมหาญหักหนักหนา
นางสมัคบักกรไปมา
กัลยาคนควักกวางไวย¹

อิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

สุดแต่นองห้ามก็ตามคำ
นี่ลีท่าชมเหงไมเกรงหนา
นางฉ่นพักศรีณลักใส่ไปมา
แกมกอดมารยาหยิกคี²

คอนอิเหนาไค้สารจากท้าวกระบิ

อิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

ในลักษณะสารพระบิคา
วาทรงคาหาเป็นศึกใหญ่
ให้เร่งยกพลสกลไกร
ไปช่วยชิงชัยให้ทันที
ถึงจะไม่เลี้ยงกับบขบขา
ว่าชั่วอัปลักษณะทั้งศักดิ์ศรี
แต่เขาแจงอยู่สิ้นทั้งธานี
ว่านางนี้เป็นนองของตัวมา
อนึ่งท้าวคาหาฤทธิไกร
มิใช่อาญาไรให้เร่งว่า
อันสุริยวงศ์เราเหล่าเหว
ไม่เคยเสียพาราแก่ผู้ใด
ถ้าแมนเสียกรุงคาหา
ตัวจะอายหน้าคาหาไม

อิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

ในลักษณะนั้นว่าบัจจามิตร
มาตั้งศึคคาหากรุงใหญ่
จงเร่งรีบรื้อพลสกลไกร
ไปช่วยชิงชัยให้ทันที
ถึงไม่เลี้ยงบขบขาเห็นว่าชั่ว
แต่เขารู้อยู่ว่าตัวนั้นเป็นพี่
อันนองคู้ท้าวคาหาธิบตี
นั้นมิใช่อาหรือว่าไร
มาครแมนเสียเมืองคาหา
จะพลอยอายชายหน้าหรือหาไม

¹ อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1, หน้า 79.

² อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2, หน้า 183.

อิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

อันเกิดเหตุทั้งนี้ก็เพราะใคร
 ฤาไปอยู่เลี้ยงกับบุตร
 ที่ไหนจะเกิดสงคราม
 ใครจะหยามหยามใครก็ไซ้
 ซึ่งเกิดเหตุเภทภัยครั้งนี้
 เพราะตัวทำความดีเป็นพันไป
 ครั้งหนึ่งก็ให้เสียวาจา
 อายชาวคาหาคกรุงใหญ่
 ครั้งนี้จะคิดประการใด
 จะให้เสียศักดิ์ก็ตามที่
 แมนวามียกไปช่วย
 ถึงรามอดมวอยอยากผี
 อยากทั้งเปลวอักษิ
 ซาคกันแคว้นนี้ไป ¹

อิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

ซึ่งเกิดศึกสาเหตุเภทภัย
 ก็เพราะใครทำความไว้งามพักตร์
 ครั้งหนึ่งก็ให้เสียวาจา
 อายชาวคาหาอาณาจักร
 ครั้งนี้เร่งคิดจงหนัก
 จะฆ่าให้เสียศักดิ์ก็ตามที่
 แม่มียกพลไกรไปช่วย
 ถึงรามวยก็อยากมาคูผี
 อยากทั้งเปลวอักษิ
 แคว้นนี้ซาคกันจนบรรลัย ²

จากการเปรียบเทียบกลอนบทละครอิเหนาทั้ง 4 ตอน จะเห็นได้ว่า
 ส่วนกลอนและความในอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 คล้ายกับอิเหนาพระราช
 นิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 เป็นส่วนใหญ่ทุกตอน ดังนั้น ทุกคนจึงยอมรับว่าพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงนำอิเหนาพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มาเป็นแบบแผน โดย
 ไม่มีข้อสงสัย

¹ อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1, หน้า 136 - 137.

² อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2, หน้า 299 - 300.

เมื่อเป็นดังนี้ ผู้วิจัยจึงได้สอบถามบทละครนอกเรื่องสังข์ทองที่เป็น
ตัวเขียนเท่าที่มีทั้งหมดในหอสมุดแห่งชาติว่า จะมีฉบับใดคล้ายคลึงกับบทละครนอก
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 มากที่สุด ก็น่าจะเชื่อได้ว่ารัชกาลที่ 2 คงจะนำมาเป็น
แนวทางในการพระราชนิพนธ์ใหม่ในครั้งนั้น ก็ได้พบว่า บทละครนอกฉบับตัวเขียน
เลขที่ 66, 67 - 68 และ 83 นั้น น่าจะเป็นชุดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาคย์ทรงนำมาเป็นแนวทางในการพระราชนิพนธ์สังข์ทองของพระองค์¹

วิธีแต่งและเนื้อเรื่อง

วิธีแต่ง

บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 แต่งเป็นกลอน
บทละคร กำหนดเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์ กำกับไว้ตามแบบบทละครทั่ว ๆ ไป²
ลักษณะกลอนที่ใช้ ทั้งการวางรูปและการบังคับสัมผัส เหมือนกลอนสุภาพทั่วไป เว้นแต่
จำนวนคำในแต่ละวรรคมักจะมีเพียง 6 - 7 คำ เป็นส่วนใหญ่ มี 8 - 9 คำบ้าง

¹ คุรายละเอียดการสอบถามบทละครนอกเรื่องสังข์ทองฉบับตัวเขียนทั้งหมด
ที่มีในหอสมุดแห่งชาติ กับบทละครนอกพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 (ตั้งแต่ตอนที่ 1 -
9 ซึ่งผู้วิจัยถือว่าทุกตอนเป็นบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2) ในภาคผนวก ข.

² หน้าบทบางบทไม่เขียนชื่อทำนองเพลงร้องกำกับไว้ อาจารย์มนตรี
ตราโมท ว่า จะใช้เพลงราย เสมออยู่กับบทเขาจะรู้และบอกเองเวลาบอกบทละคร
ถ้าตัวละครร้องเองอาจเลือกทำนองเพลงอะไรก็ได้ให้เข้ากับเนื้อเพลงก็แล้วกัน

เพลงหน้าพาทย์ถามปรกคิบอกไว้ท้ายบท ถ้าไม่บอกไว้ไม่ต้องทำดนตรี
ถ้าบอกว่า เพลง ราย เฉย ๆ อาจารย์มนตรี ตราโมท ว่าหมายถึง เพลงเร็ว.

เหมือนกัน เป็นส่วนน้อย ลักษณะการรับและส่งสัมผัสในบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 นี้ มักเป็นไปตามความนิยมที่ถือว่าไพเราะ กล่าวคือ

คำสุดท้ายของวรรครับ มักใช้เสียง จัตวา เอก หรือโท

คำสุดท้ายของวรรครองและส่งมักใช้เสียง สามัญ หรือตรี

ตัวอย่าง เช่น

พิชิตมาโคกระทิงมึงสา	ด้วยกำลังวังชากล้า <u>แข็ง</u>	(จัตวา)
โจนจับจับเนี้ยวเรียว <u>แรง</u>	หักแข่งซาไว้ใน <u>คางคาน</u>	(สามัญ)
ตัวไหนพวงพีมิมัน	เลือกสั้นกินเลนเป็น <u>อาหาร</u>	(จัตวา)
กระดุกกระเดี้ยวเคี้ยวปนไม่ <u>พันทาน</u>	คชสารควายวัวตัว <u>ละคำ</u> ¹	(สามัญ)

พวกที่ไม่ <u>สมปรารถนา</u>	คงจะ <u>เสียวิญญาณ</u> เป็น <u>น้ำหลัง</u>	(จัตวา)
น้อยใจ <u>ควายนู๋</u> ซึ้ง <u>ซึ้ง</u>	วาสนา <u>หนหลัง</u> ชาง <u>อภัพ</u>	(เสียงตรี)
ทาง <u>แกลง</u> ทำ <u>ขึ้น</u> ฝัน <u>อารมณ์</u>	บาง <u>เคิน</u> ทุก <u>ลม</u> บาง <u>ลมจับ</u>	(เอก)
เหงื่อ <u>ไหล</u> อาบ <u>หน้า</u> เอา <u>นาซั่ม</u>	<u>ขึ้นมา</u> ชาง <u>ทาง</u> กลับ <u>ไป</u> เวียง <u>ชัย</u> ²	(สามัญ)

นอกจากนี้ การขึ้นต้นบทในบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 จะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องของบทละคร คือ

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง.
หน้า 78.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

๑. ใช้ "เมื่อนั้น" เมื่อกล่าวถึงตัวละครที่มียศสูง เช่น
พระเจ้าแผ่นดิน, มเหสี, โอรส, ธิดา ฯลฯ ดังตัวอย่าง

เมื่อนั้น
ไค้พิงคังจะสิ้นสมประคิ

นางพันชรัศยภี
เอออะไรกระนี้อีพี่เลี้ยง 1

เมื่อนั้น
เห็นเมื่คมิคบิดแสงอโณ ทย

พระสังขน์งออบนเขาใหญ่
เสียงสนั่นหวั่นไหวนั้น 2

เมื่อนั้น
นับนิ้วประนมบังคมลา

หน่อภษัศริยัสรวลสันคัทรธา
แล้วมาแต่งองค์อรามเรือง 3

เมื่อนั้น
จึงครัดแกชิกายาใจ

ท้าวสามนศัยมของผ่องใส
พอให้ประชุมภษัศธา 4

เมื่อนั้น
จึงแกล้งแจงในใจจริง

นางมณฑาหวั่นจิตคิคกริง
อันเป็นหญิงพงศัเผาเหลากอ 5

เมื่อนั้น
กมเกลลาคุณฐีแล้วลีลา

นวลนางรจนาเสนาหา
สองพี่เลี้ยงกัลยาภิก็ตามไป 6

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

2. ใช้ "บัดนั้น" เมื่อกล่าวถึงตัวละครที่เป็นผู้น้อย เช่น เสนา
อำมาตย์ พี่เลี้ยง ทหาร ประชาชน สนมกำนัล ฯลฯ ดังตัวอย่าง

บัดนั้น
เห็นคนกุมรมจกเงาะไพร

ฝูงเด็กเลี้ยงโคนอยู่ใหญ่
ซัดใจวังพลางทางรอง ¹

บัดนั้น
ซาออกไปเอาตัวอำเงาะไพร

เสนามาหลดแดงไซ
บัดนี้ไคมาแล้วพระราช ²

บัดนั้น
ตางวังชิงเก็บคอกชบา

อำมาตย์ค้มมือหัวเราะรา
ผูกปลายไม้มาดอเงาะ ³

บัดนั้น
อกเอยนี้เห็นเป็นอย่างไร

พระพี่เลี้ยงหลดจิตคิดสงสัย
มารักใครเอ็งเงาะมิเคราะห์กรรม ⁴

บัดนั้น
ต้นตระหนกตกใจจวนตัว

ชาวเมืองทั้งสิ้นไคยินหัว
จะยักย้ายครอบครวก็ไมทัน ⁵

บัดนั้น
ตางเชิญเครื่องต้นสุคนธา

ฝูงนางกำนัลก็หรรษา
เขามาถวายนางโฉมยง ⁶

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 174

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 241.

3. ใช้ "มาจะกล่าวทไป" เมื่อเริ่มเรื่องหรือขึ้นตอนใหม่
ซึ่งเนื้อเรื่องไปติดต่อกับตอนที่มาก่อนหน้านั้น เช่น

ตอนขึ้นต้นเรื่องสังข์ทอง

มาจะกล่าวทไป
ไ้รบตรศควงศ์พงศ์พันธุ

ถึงท้าวศวิมลไอศวรรย์
วันหนึ่งนั้นไปเสียบพระนคร ¹

ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัต

มาจะกล่าวทไป
แควางเวนเป็นมายมาหลายปี

ถึงนางพันธุรัตย์ก็มี
สามีมอคมวดยควยไซพิง ²

ตอนท้าวสามนต์ให้นางทั้งเจ็ดเลือกคู่

มาจะกล่าวทไป
เสวยราชสมบัติสวัสดิ

ถึงท้าวสามนต์เรื่องศรี
ในบุรีสามนต์พระนคร ³ เป็นต้น

4. ใช้ขึ้นต้นแบบคอกสร้อย คือ ขึ้นต้นบท 4 คำ คำที่ 1 กับ
3 ซ้ำกัน คำที่ 2 ใช้ว่าเอย เช่น บัดเอยบัดลี ดวงเอยดวงสมร น้อยเอยน้อยใจ
เจ้าเอยเจ้าพี่ ฯลฯ กรณีนี้มักใช้เมื่อขึ้นต้นบทเกี่ยวกับพาราดี ชมโฉม คัดพ้อ เสียคดี
โกรธ หรือดีใจ ดังตัวอย่าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

น้องเอยน้องรัก
โหมนางแฉงน้อยชอยชด
บุญพี่กับนางไศสรางสม
พ็อยถึงนอกฟ้าหิมพานต์

นิวพิภคร์เพียงจันทรอันทรวงกลด
จะกำสรคฺเศร่าหมองไมตองการ
เคยภีรมยรวมรักสมัครสมาน
เทวีณันคาลให้เตียวมา ¹

นาเอยนางซัง
เหยาเรื่อนเหมือนกันกับรังกา
เมื่อกกลางวันนั้นทำเป็นบ่าไบ
ฉลาคเฉลี่ยวเจี้ยวจริงเจาเงาะ

ซาญอวคม้งอวคมีไมอายหนา
แค้นคิคสมบัติบานาหัวเราะ
เตียวนี้เอออะไรพคออกเหาะ
กลับมาเยาะเย้ยหยันขันจริง ²

5. ไชวรรคสคัับเต็มทั้งวรรค ขึ้นต้นบทที่ข้อความจะต้องตอจาก
บทที่มาก่อนหน้านั้น เป็นการบรรยายความเพื่อดำเนินเรื่องตามปกติ เช่น

แล้วเสด็จจรยาตรคลาดคลา

รุ่งเรื่องระยับจับเวหา
ตรงมาเกยสุวรรณพันใด

๖ 4 คำ ๖ เสมอ

ขึ้นทรวงคอคฺขสารศรี
พระสังขทรงมิงมาอาชาไนย

พวงพีหคอกสงใหญ่
สององคอรไ้ขึ้นวอทอง ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 212.

แล้วเดินตามกันมาทันใด

นางกระตึบกระต่ายท่าเหมือนไพร
เข้าไปยังที่ทวาร

๗ 4 คำ ๗ เพลง

ครั้นถึงจึงเห็นนายประค
ทรงเข้าไปไต่ถามพุดจา

นั่งอยู่บนร้านสวนตะกร้า
แกลงเงาจะเงาเข้าให้ชอบใจ ¹

นอกจากจะมีกลอนบทละครแบบธรรมดาทั่ว ๆ ไปดังกล่าวแล้ว
ในบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 ยังมีคำประพันธ์ที่แปลก
แทรกอยู่ 1 ตอน คือ ขึ้นต้นบทมี 4 คำเหมือนดอกสร้อย วรรคที่ 2 มี 7 - 8 คำ
แล้ววรรคต่อไปมีวรรคละ 4 คำ มีลักษณะสัมผัสเหมือนกับกลอนสุภาพทุกประการ
ข้อความตอนนี้ คือ ตอนที่ท้าวศวิมลจะออกไปรับนางจันทเทวี แล้วนางจันทมาเยาะ
เยี้ยดากถาง เตียงคำไม่ตกปาก ท้าวศวิมลจึงคว่ำไม้ไผ่ตี ดังตัวอย่าง

อีเอยอีจันทา
ฉวยไค้ไม่เรียว
คุดคานหนา
โกธกริ้ววเคี้ยวพัน

กล้าตีแล้วอย่าทำตาเหมียว
ไลเลี้ยวพัลวัน
กลับมาเยยหยัน
ตีรันรำไป ²

ภูเอยภูมี
แต่ก่อนรอนอะไร
เคี้ยวนี้หนอ
ยิ่งกว่าบาย

มาทำไผ่โยยตีไม้ปราศรัย
ท้าวไม้มทะเล
ใจคอรายด
คุรนาซัง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 251.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

แก่งเข็ยืมหัว
เลี้ยวลอรอรั้ง

เขาะยัวให้คั้ง
เหลียวหลังแลนไป ¹

อีกตอนหนึ่ง มีการแทรกภาพสัญลักษณ์เรื่องสุบิน (ความ
เก่า) เข้าไว้ ตอน เจ้าเงาะสวดให้รจนาทิ้งขณะจับหมากพลู ดังนี้

จะกล่าวตำนาน
อันสร้างสมมา
ปรากฏนักหนา
ดุถึงอรหันต์ . . . 2

สุบินกमार
ว่าเรียนเขียนธรรม
บวชในศาสนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 234.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องของบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 แบ่งเป็นตอน ๆ รวม 9 ตอน¹ ดังนี้

1. กำเนิดพระสังข์
2. ถววงพระสังข์
3. นางพันธุรัตเลี้ยงพระสังข์

¹ สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในคำนำบทละครนอกเรื่องสังข์ทองว่า "ตอนที่ 1 - 3 นั้น ไม่ใช่พระราชนิพนธ์ ผู้ใดแต่งหาทราบไม่ แต่เป็นส่วนวางแต่งในกรุงรัตนโกสินทร์มีอยู่" แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า บทละครนอกเรื่องสังข์ทองตอนที่ 1 - 9 เป็นบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 (ซึ่งความคิดเห็นนี้ก็ตรงกับความคิดเห็นของผู้ที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องสังข์ทองไว้ อาทิ นายวิชา มหาคุณ นางลัดดา ศิริเจริญ นางสาวปราณี ขวัญแก้ว และนางสาวเบญจวรรณ ฉัตรระเนตร เป็นต้น) ทั้งนี้ เพราะผู้วิจัยเห็นว่าแม้บทพระราชนิพนธ์ตอนที่ 4 - 9 ก็มีสำนวนของกวีอื่นปนอยู่ด้วย เช่น สุนทรภู่ และรัชกาลที่ 3 (ขณะดำรงตำแหน่งเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์) ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่ามีคติขัดกันหน้าที่นั่ง ในกรณีที่สุนทรภู่หาญขัดคำของรัชกาลที่ 3 ที่ว่า "จำจะคิดปลุกฝังเสียยังแล้ว ให้ลูกแก้วสมมาคปรารภณา" จนต้องทรงเปลี่ยนเป็น "ให้ลูกแก้วมีคู่เสนาหา" เป็นต้น ดังนั้น ตอนที่ 1 - 3 แม้จะเป็นตอนที่กวีผู้อื่นแต่งไว้ก็ควรนับว่าเป็นบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ได้ด้วย เนื่องจากสำนวนกลอนก็ราบรื่นพอสมควรจนน่าเชื่อว่า คงจะมีการแก้ไขกันหน้าที่นั่งบ้าง แต่รัชกาลที่ 2 คงจะทรงเห็นว่าตอนนี้เนื้อเรื่องไม่ค่อยเหมาะที่จะใช้แสดงละครจริง ๆ จึงมิได้ทรงพิถีพิถันในการแก้มากนักก็อาจเป็นไปได้ จึงทำให้สำนวนกลอนตอนที่ 1 - 3 ไม่สละสลวยเท่าตอนที่ 4 - 9 ทำให้สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ไม่ทรงยอมรับว่าเป็นบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2.

4. พระสังข์หนีนางพันธุรัต
5. ท้าวสามนต์ให้นางทั้งเจ็ดเลือกคู่
6. พระสังข์ไต่คนางรจนา
7. ท้าวสามนต์ให้ลูกเขยหาปลาหาเนื้อ
8. พระสังข์ตีคดี
9. ท้าวยทวิมลตามพระสังข์

ตอนที่ 1 กล่าวถึงชาวเมืองร้อยเรียงให้ท้าวยทวิมลหาโอรสไว้สืบวงศ์ พระองค์จึงให้แม่เหล็กและสนมกำนัลบวงสรวงขอบุตร ในที่สุดพระองค์ทรงฝันว่าคว่าพระอาทิตย์และดาวที่ตกลงมาเบื้องหน้าได้ช่วยพระหัตถ์ขวาและซ้ายตามลำดับ พระอาทิตย์หายไปนานจึงได้คืนมา โจรทนายว่า นางจันท์เหว้มเหล็กฝ่ายขวาจะได้โอรสและนางจันทาสนมเอกจะได้ธิดา นางจันทาให้สาวใช้ไปติดสินบนโจรที่หายไปช่วยเหล็กนาง พอดีนางจันท์เหว้มประสูติโอรสออกมาเป็นหอยสังข์ โจรจึงแกล้งทำนายว่า ถ้าโอรสเป็นมนุษย์จึงจะมีบุญมาก แต่นี้เป็นหอยสังข์ถือว่าเป็นกาลดีบ้านเมือง ต้องจับได้นางจันท์เหว้มออกไปจากเมืองเสีย ท้าวยทวิมลจำต้องให้นางออกจากเมืองไปพร้อมโอรสหอยสังข์ โดยให้นางจันทาจัดแต่งเครื่องเสียบึงไปให้ แต่นางจันทาไม่ยอมจัดอะไรให้ไปในเรือเลย

นางจันท์เหว้มไปอาศัยอยู่กับตายายในป่าได้ 5 ปี เทวดาในป่าแกล้งแปลงร่างเป็นไก่ป่ามากินข้าว พระสังข์ก็ออกมาได้ไก่และหุงข้าวไว้ให้แม่ นางจันท์เหว้มกลับมาจากป่าทราบว่ามีคนมาช่วยหุงข้าวไว้ให้ก็มีความสงสัย วันต่อไปนางทำที่เป็นไปป่า แต่กลับแฝงตัวอยู่ พอเห็นพระสังข์ออกจากหอย นางก็ทุบเปลือกหอยแตกและเลี้ยงพระสังข์ต่อมา

ตอนที่ 2 กล่าวถึงนางจันทาให้นางจันท์บุตรสาวไปขอตำแหน่งแม่เหล็กให้ แต่กลับถูกท้าวยทวิมลคว้าได้พ้นออกจากห้องบรรทมทั้งแม่และลูก ทำให้นางแค้นใจ

ให้สาวใช้ไปตามยายเช่าสุเมธามาทำเสน่ห์ ท้าวศรีวิมลถูกเสน่ห์หลงรักนางจันทา
ยอมทำตามใจนางทุกอย่าง นางจึงยุยงว่า นางจันท์เทวีไปมีลูกชายอีกคนหนึ่ง
อ้างว่าเป็นลูกของท้าวศรีวิมล เดิมเกิดเป็นหอยแล้วหอยนั้นกลายเป็นคน ถ้าตั้งไว้
อาจแย่งราชสมบัติได้ ให้ฆ่าเสีย ท้าวศรีวิมลก็เชื่อ มีรับสั่งให้เสนาไปฆ่าพระสังข์
แต่ไม่ว่าจะฆ่าด้วยวิธีใดพระสังข์ก็ไม่ตาย พวกเสนาจึงกลับไปทูลท้าวศรีวิมล ท้าว
ศรีวิมลซักไซ้เรื่องที่อยู่ อายุ แล้วคิดว่าคงเป็นโอรสของพระองค์แน่ จะให้ไปรับ
กลับมา แต่นางจันทารับเป่ามนตร์บังคับท้าวศรีวิมลและห้ามว่า ถ้ารับเข้ามาเด็กคน
นั้นจะฆ่าท้าวศรีวิมลเสีย ท้าวศรีวิมลของมนตร์เขาก็คล้อยตาม สั่งให้ขังพระสังข์ไว้
ก่อน รุ่งขึ้นจะไปคุหน้าว่ามีบุญแค่ไหนจึงฆ่าไม่ตาย

ฝ่ายนางจันท์เทวีเก็บฟื้นได้แล้วรีบกลับบ้าน หาลูกไม่พบ พอรู้เรื่อง
จากตายายนางถึงกับสลบไป และคิดจะฆ่าตัวตายถึง 2 ครั้ง แต่ตายายป้องกันไว้ทัน
ในที่สุดนางก็วิ่งตามลูกเข้าไปในวัง เหวศายนเวลาจาก 15 วันให้นางถึงเมืองใน
1 คืนเท่านั้น

รุ่งเช้าท้าวศรีวิมลให้เสนา นำตัวพระสังข์ออกมาดู ซักถามจนแน่ใจว่า
เป็นลูก ก็ให้แก้มักมู่ใส่ตักเซบชมเพียงครู่เดียวก็ถูกนางจันทาเป่ามนตร์ใส่ ทูลให้นำ
พระสังข์ไปถวายน้ำ ท้าวศรีวิมลก็เชื่อ ขณะที่เสนามัดพระสังข์ในเรือไปหน้าแพ นาง
จันท์เทวีมาถึงทูลขอโทษท้าวศรีวิมล ท้าวศรีวิมลให้เสนา นำเรือเข้ามา แต่นางจันทา
โบกให้รับโยนลงทะเลไป เสนาก็ทำตาม

ตอนที่ 3 กล่าวถึงท้าวทรงคฤง์แหวกคาคลใจให้รอนรอนอยากขึ้นมา
จากบาดาล จึงขึ้นมาบนฝั่งพบพระสังข์นอนสลบอยู่ เห็นลักษณะเป็นคนมีบุญก็อุ้มลงไป
บาดาล บอกมเหสีให้ช่วยกันแก้ไขจนฟื้นขึ้นก็ถามถึงเฝ้าพงศ์และเหตุที่ถูกถวายน้ำ
พระสังข์เล่าให้ฟังอย่างละเอียด ท้าวทรงคฤง์คิดถึงนางพันธุรัตซึ่งเป็นมาย ลุกหลานไม่มี
ขึ้นมาได้จึงบอกพระสังข์ว่า ตนเองเป็นนาคจะให้พระสังข์ซึ่งเป็นมนุษย์อยู่ด้วยไม่ได้

จะส่งให้ไปอยู่กับนางพันธุรัต แล้วจึงนิรมิตเรือสำเภาทองขึ้น อัมพระสังข์ลงนั่งในเรือ พร้อมกับมอบราชสารแก่พระสังข์ไปให้นางพันธุรัตด้วย เทวดาช่วยพาเรือส่งจนถึงเมืองยักษ์ พวกไพร่พลยักษ์จะจับพระสังข์กิน แต่ไม่สำเร็จ เพราะพระสังข์ตั้งสัตย์อธิษฐานไม่ให้พวกยักษ์ทำอันตรายได้ แล้วโยนสารให้ยักษ์ ยักษ์อ่านครุฑความนำไปให้นางพันธุรัต นางรับไว้เป็นบุตรบุญธรรม แต่โหดค้ำว่า มนุษย์จะมาอยู่กับยักษ์ไม่ได้ จะเป็นอันตราย ทำให้นางพิเชษฐ์โกรธหาว่าก็คขวางเลยขับไล่โหดไปเสีย แล้วให้เสนาและนางในแปลงร่างเป็นมนุษย์ไปรับพระสังข์ ตามความเป็นมาของพระสังข์ แล้วจัดให้ทำพิธีสมโภช หลังจากนั้นก็จัดพี่เลี้ยงนางนมให้พร้อมสรรพ พระสังข์มีความสุขสบายจนอายุได้ 15 ปี นางพันธุรัตอยากกินเนื้อสัตว์ คิดจะไปป่าจึงห้ามไม่ให้พระสังข์ไปหือน้ำชายชวา และหอยข้างหัวนอน ตลอดจนครัวไฟ ซ้ำโหดกว่าจะไปป่า 7 วัน แต่กลับไปเพียงวันเดียว ถ้าวันใดบอกว่าจะไปวันเดียวกลับอยู่ถึง 7 วัน ทำให้พระสังข์สงสัย ลอบไปที่ครัวไฟ พบโครงกระดูกสัตว์และมนุษย์ ภู่านางพันธุรัตเป็นยักษ์ก็ตกใจ แล้วไปคู่มือชายเห็นบ่อเงิน ลองเอานิ้วจุ่มดู นิ้วก็เป็นเงิน ไปเปิดบ่อชวาเห็นเป็นทอง เอานิ้วที่เป็นเงินจุ่มดูนิ้วก็เป็นทอง เช็ดเท้าไรก็ไม่ออก จึงเอาผ้าพันนั้นไว้ แล้วไปที่ปราสาทพบรูปเงาะ เกือกแก้ว และไม้เท้าทอง รองสวมคูก็เหาะได้ สักครู่ก็รีบถอดออกเก็บไว้ที่เกา และคิดว่าคงจะได้เหาะหนีนางพันธุรัตไปหาแม่ที่ไรตายายต่อไป

เมื่อนางพันธุรัตกลับมา ก็เห็นนิ้วพระสังข์ที่พันผ้าไว้ นางถามว่าเป็นอะไร พระสังข์โหดกว่ามีคขาดคอดผ้าไม่เลยฝนไหลทา นางพันธุรัตขอกุ พระสังข์ก็ว่าเจ็บแก้ออกไม่ได้ นางสงสารจึงไม่แก้อุ แต่มีคพี่เลี้ยงจะตีเพราะหาว่าไม่คุดแลพระสังข์ให้ตี พระสังข์ห้ามไว้ได้

ตอนที่ 4 เริ่มแต่นางพันธุรัตไปป่า คินนั้นเองพระสังข์แอบลงไปซุ่มตัวในบ่อทอง แล้วสวมรูปเงาะ ใส่เกือกแก้ว ถือไม้เท้า เหาะหนีจากเมืองนางพันธุรัต

เพื่อจะไปเที่ยวค้นหานางจันทเทวี ไปถึงเขาหลวงเหินคเหินน้อยมากจึงหยุดพักมณฑก
 เชนั้น

ฝ่ายพี่เลี้ยงของพระสังข์คืนขึ้นไม่เห็นพระสังข์ ค้นหาจนทั่วก็ไม่พบ พอ
 นางพันธุรัตกลับมาทราบเรื่องจากพี่เลี้ยงก็ไปคู่มือทองเห็นน้ำทองพร่องไป ไปครุรูป
 เงาะ เกือก และไม้เท้าก็หายไปด้วย นางจึงแน่ใจว่าพระสังข์หนีไป ได้เรียกภคณี
 ยักษ์ให้ออกติดตามหาพระสังข์ พอพวกนี้ไปใกล้เขาหลวง พระสังข์ก็ถอดรูปเงาะซ่อน
 เสีย แกล้งทำเป็นรุกขเทวดาขึ้นไปนั่งประจำบนต้นไม้ พวกยักษ์เห็นผิวพรรณผุดผ่อง
 คิดว่าเป็นเทวดาประจำต้นไม้จึงตามว่าเห็นเจ้าเงาะบ้างหรือไม่ พระสังข์แกล้งชี้มือ
 ไม้ไปต่ออีก แล้วตั้งสัตย์อธิษฐานเอาคุณของมารดาช่วยอย่าให้นางพันธุรัตขึ้นเขาได้
 พอนางพันธุรัตมาถึงเลยหมดแรงขึ้นบนเขาไม่ได้ ร้องเรียกให้พระสังข์ลงมา พระสังข์
 บอกว่าจะไปตามนางจันทเทวี ขอภัยที่ลักรูปเงาะ เกือกแก้ว และไม้เท้าหนีมา
 นางพันธุรัตบอกยกให้ ขอให้ลงมา นางจะบอกมหาจินตมนตร์ซึ่งเรียกเนื้อเรียกปลา
 เต่า ครุฑให้ พระสังข์ให้นางเขียนมนตร์ไว้ที่พื้นดิน นางยอมเขียนไว้ให้บนแผ่นดิน
 แล้วก็คร่ำครวญจนกระทั่งอกแตกตาย พระสังข์ลงมากราบศพคร่ำครวญถึงบุญคุณด้วย
 ความเศร้าโศก แล้วสั่งให้เสนายักษ์นำศพนางพันธุรัตกลับเมือง เตรียมการไว้รอหา
 พระสังข์กลับมาจึงจะเผา

พระสังข์ท่องมนตร์ที่นางพันธุรัตให้ได้แล้ว จึงเหาะต่อไปจนถึงเมือง
 สามนต์ หยุดพักอยู่ที่ปลายนา เล่นจ้องเตอยกับเด็กเลี้ยงควาย ถึงเวลากลางวันเด็ก ๆ
 ก็แบ่งข้าวให้กินด้วย

ตอนที่ 5 กล่าวถึงท้าวสามนต์ซึ่งมีธิดา 7 คน เห็นว่าตนเองแก่เฒ่า
 แล้ว จึงปรึกษานางมณฑาเห็นจะให้ธิดาทั้ง 7 เลือกรู้ นางมณฑาเห็นพ้องด้วย จึงให้
 บอกไปยังเมืองขึ้นทั้งร้อยเอ็ดเมือง ให้ส่งโอรสที่ยังเป็นโสดมายังเมืองสามนต์เพื่อจะ
 ให้ธิดาทั้ง 7 เลือกรับเป็นคู่ครอง โอรสภักดิ์ที่เหล่านั้ันมาถึงเมืองสามนต์พร้อมกับเครื่อง

บรรณาการต่าง ๆ เข้าไปหาอำมาตย์ในกรุง อำมาตย์นำรายชื่อเสนอท้าวสามนต์
ทันที พอได้เวลาท้าวสามนต์ก็ให้ธิดาทั้ง 7 ออกไปหึ่งพวงมาลัยไปสวมมือผู้ที่นาง
ชอบใจ 6 นางผู้ที่เลือกได้หน้าอกษัตริย์รูปงามเป็นสามี แต่รจนาน้องสุดท้องไม่ต้อง
ใจผู้ใด ท้าวสามนต์จะเลือกให้เสียเอง เพราะอยากให้แต่งพร้อมกัน แต่นางมณฑา
ห้ามไว้ ขอให้ประชุมชาวเมืองทุกคนมาให้เลือกอีกครั้งหนึ่งในวันรุ่งขึ้น รจนาก็ไม่ชอบ
ใจใครอีกเช่นกัน

ตอนที่ 6 กล่าวถึงท้าวสามนต์จนปัญหาที่รจนาไม่ยอมเลือกใครเป็น
สามี พอทราบว่าเหลือแต่เงาะป่าก็ให้พาตัวมาให้รจนาเลือกเป็นการประชดนาง
รจนาแลเห็นรูปทองภายใน ก็เสียดสีขย้อชิวานหึ่งพวงมาลัยไปให้เงาะ ท้าวสามนต์
เสียใจจนสลบไป พอฟื้นขึ้นก็กริ้วโกรธถึงกับจะฆ่าตีรจนา แต่นางมณฑาทูลบายเบี่ยงว่า
เคยออกปากให้เลือกตามใจชอบ ถ้าทำรุนแรงไปคนจะนินทาได้ ขอเพียงให้จับไล่ไป
อยู่เสียนอกวังเท่านั้น ท้าวสามนต์จึงให้เสนาไปปลุกกระท่อมให้เงาะและรจนา
ที่ปลายนา พระสังข์จึงถอดครุฑเงาะออกและเล่าโลมรจนา รจนาดำถึงหงส์เผ่า
เหลากอพระสังข์ก็บอกไปตามจริง ในที่สุดก็อยู่ร่วมกันด้วยความสุข ในเวลากลางวัน
พระสังข์จะสวมรูปเงาะออกไปทำอะไร พอดตกกลางคืนก็ถอดรูปเงาะเก็บไว้ รจนาก็
ถอดรูปเงาะทดลองไปเพื่อท้าวสามนต์จะได้หายโกรธ แต่พระสังข์ไม่ยอม คืนหนึ่ง
รจนาจึงแอบนำรูปเงาะไปสับ สับไม่เข้าก็จคไฟเผา ขณะที่พระสังข์หลับอยู่ พอ
พระสังข์ตื่นก็ไปแย่งมาสวมไว้ และตั้งแต่นั้นไม่ยอมถอดจากตัวอีกเลย เพราะไม่วาง
ใจนางรจนา

ตอนที่ 7 กล่าวถึงท้าวสามนต์หาเหตุจะฆ่าเงาะ โดยให้เขย
ทั้ง 7 ไปหาปลามาคนละ 100 ตัว จะนำมาบวรวงรวงเทวดา ถ้าใครได้ไม่ครบจะ
ฆ่าเสีย รจนาเป็นทุกข์กลัวพระสังข์หาได้ไม่ครบ พระสังข์ปลอมว่าไม่เป็นไร รุ่งขึ้นก็
สวมเกือกแก้วถือไม้เท้าเหาะไปนั่งไต้ร่มโพธิ์ ถอดรูปเงาะออกกราบมหาจินดามนต์

เรียกปลามารวมที่นั่นหมด หกเซยเลยไม่ได้ปลาสักตัวเดียว พอพายเรือมาถึงฝั่งน้ำ
ที่พระสังข์ขอยุึกีควาเป็นเทวดา จึงแวะเข้าไปขอปลา พระสังข์อ้างว่าเป็นเทพารักษ์
จะให้ปลาแต่ต้องแลกกับปลายจุมกหกเซยคนละหนอย หกเซยจำต้องยอม จึงได้ปลาไป
คนละ 2 ตัว ส่วนพระสังข์นำปลาร้อยหวายหามด้วยไม้เท้าเหาะมาแวะรับรจนาพา
ไปวังด้วย พอหกเซยกลับมาพ้อตาเห็นได้ปลาน้อยกว่าเจ้าเงาะก็โกรธ เข้าถามว่าจุมก
ไปไหนอะไรมา หกเซยว่าปักเป้ากิด รจนาหัวเราะเยาะทำให้หกนางไม่พอใจห่มเฉียง
กันขึ้น นางมณฑาทอกมาห้าม

วันรุ่งขึ้นท้าวสามนต์หาเหตุจะมาเจ้าเงาะด้วยการให้เซยทั้ง 7 ไป
หาเนื้อมาให้ได้ พระสังข์ก็ร้ายมนตรีเรียกเนื้อมาอีก หกเซยก็ต้องไปกราบไหว้ขอ
พระสังข์ โดยยอมให้พระสังข์ตัดไปหื้อไว้คนละหนอย จึงได้เนื้อตายไปคนละตัว ส่วน
พระสังข์นำเนื้อตาย 20 ตัวไปโยนให้พ้อตา ท้าวสามนต์ซัดใจยิ่งนักทำอะไรเจ้าเงาะ
ไม่ได้ หกเซยกลับมาท้าวสามนต์ควาและถามถึงเหตุที่แหวง หกเซยโกหกว่าผีโสมคตัด
ไปหื้อของตน เจ้าเงาะเห็นพ้อตาไม่เอาโทษหกเซย ก็ทำท่าเยาะหยันต่าง ๆ ท้าวสามนต์
โกรธมาก เซยใหญ่จึงทูลท้าวสามนต์ว่าสงสัยเจ้าเงาะจะเป็นปีศาจ เพราะตาไม่
กระพริบ มีกำลังมากนิคมมนุษย์ ไม่ควรให้อยู่ในวังนาน ๆ อาจก่อความเดือดร้อนได้
ท้าวสามนต์เห็นจริงตามคำที่หกเซยย ให้เสนาขับไล่เจ้าเงาะไป เจ้าเงาะก็ชกตอย
เสนาแตกกระจายไปหมด และแกลงไล่ตีหกเซย ทำท่าล่อหลอกท้าวสามนต์จนพอใจ
จึงกลับไปกระทอมของตน

ตอนที่ 8 กล่าวถึงทิพอาสน์ของพระอินทร์กระด้างเป็นหิน พระอินทร์
ก็รู้ว่าเกิดเหตุขึ้นในโลกมนุษย์ สองทิพเนตรก็รู้ว่าที่จะเป็นเรื่องเดือดร้อนก็เพราะ
เจ้าเงาะไม่ยอมถอกรูปในที่สุดจะเป็นอันตรายแก่ตัว จึงคิดจะยกพลไปล้อมเมืองสามนต์
ทำพนันตีคลีเอาเมืองกับท้าวสามนต์ เมื่อไม่มีใครสู้ได้ท้าวสามนต์จะได้ไปหาเจ้าเงาะ
ให้มาตีคลีเงาะจะได้ถอกรูปและมีความสุขเสียที คิดแล้วจึงสั่งให้มาตุลีมาจัดทัพโดยให้

เทวดาแปลงร่างเป็นมนุษย์ให้หมด พอได้ฤกษ์ก็ยกมาล้อมเมืองสามนต์ทันที สั่งให้
พระวิษณุกรรมแต่งสารไปท้าวสามนต์ให้ออกมาตีคสิพนั้นเอาเมืองกัน ถ้าไม่ออกมา
จะเข้าตีเมืองเอาไฟเผา ท้าวสามนต์ส่งหกเขยออกไปตีคสิพตอนบ่ายวันนั้น แต่แพ้พระ-
อินทร์ ทำให้ชาวเมืองโกรธแค้นเพราะจะต้องเป็นข้าเขา พระอินทร์แก่งถามว่าจะ
ให้เขยเล็กแก้มือหรือไม่ ท้าวสามนต์ก็คิดเพราะนางมณฑาเตือนสติ จึงขอผิดพระอินทร์
ว่าวันต่อไปจะให้ลูกเขยเล็กมาตีคสิพแก้มือใหม่

ท้าวสามนต์ให้นางมณฑาออกไปง้อให้เจ้าเงาะมาตีคสิพแทนตน นาง
มณฑาออกไปง้อจนเจ้าเงาะที่กระท่อมปลายนา ที่แรกเจ้าเงาะไม่ยอมรับคำ เพราะ
คิดจะแก้แค้นพ่อกาเมยายเสียก่อน รจนาเข้าอ้อนวอนหลายครั้งก็ยังไม่รับคำ ในที่สุด
รจนาวางว่าถ้าเจ้าเงาะไม่ออกไปตีคสิพนางจะฆ่าตัวตาย เจ้าเงาะชักเมียมไม่ได้ ยอมรับ
ว่าจะออกไปตีคสิพ แต่เกียจว่าไม่มีเครื่องทรง นางมณฑาให้สาวใช้เข้าไปเอาที่ท้าว
สามนต์ แต่เจ้าเงาะไม่ชอบใจเครื่องทรงของท้าวสามนต์ รอนถึงพระอินทร์ขอให้
พระวิษณุกรรมนำเครื่องทรงมาให้เจ้าเงาะ โดยกำบังตัวเข้ามาบอกว่าพระอินทร์ให้
นำมาให้ เจ้าเงาะก็เข้าไปถอดเงาะแต่งตัวออกมาหานางมณฑา นางมณฑาคิดว่า
เทวดาถึงกับจะกราบไหว้ แตรจนายคมือไวบอกให้ทราบว่าเป็นเจ้าเงาะถอดรูปแล้ว
นางมณฑาจึงเรียกท้าวสามนต์ให้เข้ามาดูลูกเขย ท้าวสามนต์ทนแค้นของนางมณฑาไม่ได้
ก็เข้ามา พอเห็นพระสังข์ก็ตกตะลึงชมความงามอยู่นาน แล้วถามถึงແພພິດຂອງพระ-
สังข์ ฐาว่าเป็นโอรสภคินีปลอมตัวมาก็ยินดี บอกว่าถ้าตีคสิพชนะจะยกเมืองสามนต์ให้
ครอบครอง

พระสังข์ทูลขอมา เสนาเลือกม้าอย่างดีพาให้ พระสังข์ไม่ชอบใจ
ทูลว่าเคยเห็นม้าสีกะเลียวมากินถั่วอยู่ริมรั้วไร ลักษณะดีมาก ท้าวสามนต์ให้เสนาไป
จับ เทวดามาช่วยให้จับได้ แล้วนางมณฑา ท้าวสามนต์ พระสังข์ และนางรจนา
ตลอดจนบริวารก็พากันเข้าเมือง

พอเช้ารุ่งแล้วหกเซยพบพระสังข์จำได้ว่า เป็นคนที่ตัวไปขอเนื้อขอปลา ก็อดสูใจนั่งก้มหน้าอยู่ ฝ่ายหกนางเห็นพระสังข์รูปงามก็เสียดายที่ตนไม่ได้ทั้งพวงมาลัย ให้ รัชชารจนา พาดคอว่าที่ไม่ยอมหักท่ายที่ รจนาก็เถียง เลยเกิดทะเลาะกันเรื่อง ปลาและเนื้อที่หกเซยได้มา ทำให้ท้าวสามนตส์สอบถามรู้ความจริงว่าหกเซยไปขอปลา และเนื่องจากพระสังข์ ท้าวสามนตส์ก็ตำหนิหกเซยเสียมากมาย

รุ่งเช้าพระสังข์ก็ออกไปตีคัสกับพระอินทร์ มีผู้คนมากมายนาน พระอินทร์ แกล้งทำแค้น ร้องบอกท้าวสามนตส์ว่าลูกเซยเล็กฝีมือดี ควรจะได้ครองเมือง แล้วเหาะ กลับไปยังพิมาน ท้าวสามนตส์ให้เตรียมจัดงานอภิเษก มีการทำขวัญพระสังข์และนาง รจนา เสร็จแล้วมอบราชสมบัติให้ครองเมือง

ตอนที่ 9 กล่าวถึงพระอินทร์คิดจะช่วยนางจันทเทวีให้พ้นจากความ ทุกข์ยาก จึงถือกระบองเหาะลงมาปลุกท้าวยศวิมลถึงในแท่นบรรทม ชูให้ไปรับพระสังข์ กับนางจันทเทวีกลับมาเสียโดยเร็ว มิฉะนั้นจะตีให้ตาย ท้าวยศวิมลว่าได้ขับไล่นาง จันทเทวีไปนานแล้วไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน พระอินทร์ก็บอกวงน้ำไปแล้วลงตายแน่ พระอินทร์ ว่ายังไม่ตาย ขณะนี้ไปไต่ถามท้าวสามนตส์และโคตรองเมืองนั้นด้วย ส่วนนางจันทเทวี อยู่ในป่ากับตายายให้ไปรับมาภายใน 7 วัน ท้าวยศวิมลให้พวกเสนาเตรียมพลจะไป รับนางจันทเทวีและพระสังข์ในวันรุ่งขึ้น ให้พวกสาวใช้ของนางจันทเทวีออกไปด้วย

นางจันทเทวีรู้ว่าท้าวยศวิมลจะออกไปรับนางจันทเทวี ก็รีบไปบอกว่า ท้าวยศวิมล ท้าวยศวิมลโกรธทวาดไล่นาง นางกลับเยาะเย้ยต่อไปอีก ทำให้ท้าว ยศวิมลโกรธมากถึงกับคว้าไม้ไล่ตีนางจนเขียวช้ำต้องวิ่งหนีกลับตำหนัก

ท้าวยศวิมลยกทัพไปตั้งพลับพลาอยู่ใกล้กับบ้านตายาย แล้วให้เสนา ไปค้นหานางจันทเทวี เสนาไปพบนางกำลังตำข้าวอยู่ รีบกลับไปทูลท้าวยศวิมล พระองค์ ก็พาเหล่านางกำนันมายังบ้านตายาย นางจันทเทวีรีบหนีขึ้นเรือน เพราะกลัวถูกจับไป ฆ่า ตายายก็พากันมุดเข้าไปอยู่ใต้แคร่ ท้าวยศวิมลตามขึ้นไปอ่อนวอนนางถึงบนเรือน

ริงวอนให้นางหายโกรธและไปรับลูกด้วยกัน นางจันท์เทวีไต่ยี่นว่าลูกยังไม่ตายก็ใจ
 หายโกรธ รับจะตามเสด็จไปตามลูกด้วย แต่ขอให้แทนคุณยายตากอน ท้าวยศวิมลให้
 เสนามอบเสื่อผ้า เงินทอง ตลอดจนข้าวตาสีให้ 2 ค่ายาย พร้อมทั้งตั้งให้เป็นนายบ้าน
 ในภูเขานั้นมา แล้วท้าวศวิมลและนางจันท์เทวีก็ยกไพร่พลรอนแรมไปในป่าจนใกล้คาน
 เมืองสามนค ให้หยุดพักไพร่พลในป่านั้น แล้วท้าวศวิมลและนางจันท์เทวีก็ปลอมตัว
 เป็นชาวเมือง เข้าไปยังเมืองสามนค คั้นนั้นพระสังข์ช้วนวายใจนอนไม่หลับ รุ่งขึ้นจึง
 ออกเลียบพระนคร ท้าวศวิมลและนางจันท์เทวีไต่ยี่นเสียงแหแห่น จึงพากันคอยจ้อง
 คุ นางจันท์เทวีบอกท้าวศวิมลว่า เจ้าเมืองรูปร่างหน้าตาเหมือนโอรส เว้นแต่นิ้ว
 เหลืองเป็นทอง แล้วเลยเฉลอลูกขึ้นยื่นคุ ทำให้เจ้าหน้าที่โกรธจะตีด้วยหวาย แต่
 พระสังข์เห็นเข้าห้ามไว้เสียทัน บอกให้ปล่อยไป พินิจนางจันท์เทวีเห็นคล้ายมารคา
 คิดถึงมารคาวาจะทุกขรอนสักเพียงไร กลืนน้ำตาไว้แล้วกลับเข้าวัง ท้าวศวิมล
 ปรีษานางจันท์เทวีจะสืบความศรัยหุ่มนุ่มิใช่ลูกหรือไม่ นางจันท์เทวีบอกให้ท้าวศวิมล
 ไปอยู่กับนายประตู ส่วนนางจะเข้าไปอยู่กับพวกวิเสท เพื่อสืบเรื่องลูกให้ได้ นางมี
 ฝีมือทางทำครัว แกงอะไรไปพระสังข์ก็ชอบพระทัยทุกอย่าง วันหนึ่งนางจึงแกงขึ้นพัก
 เป็นเรื่องราวของพระสังข์รวม เจ็ดขึ้นใส่ลงในขามแกงพัก พอพระสังข์เสวยแกง
 ใดเห็นขึ้นพักสลักก็สงสัย ตักขึ้นมาเรียงคุเห็นเป็นเรื่องหอยสังข์ ก็นึกว่ามารคาตาม
 มาแน่แล้ว ให้สาวใช้ตามคนแกงมาหา พอนางจันท์เทวีเข้ามา แม่ลูกก็จำกันได้กอดกัน
 สลบไป นางรจนาเห็นพระสังข์สลบไป นางก็ตรงเข้ากอดบาทไว้ร้องไห้จนสลบอีก
 เช่นกัน พวกสนมตกใจที่เห็นทั้ง 3 คนสลบหมด แกงไขก็ไม่พิน จึงไปทูลท้าวสามนค
 และนางมณฑาทัง 2 องค์ให้หาหมอมาแก้ พอฟื้นขึ้นแล้วพระสังข์บอกวามารคาตามมา
 ชักถามกันรู้เรื่องแล้ว จึงออกไปรับท้าวศวิมลเข้ามา ทั้งสองฝ่ายแสดงความชื่นชมกัน
 แล้ว ท้าวศวิมลค้างอยู่กับโอรสหลายวัน เขาก็ชวนพระสังข์กลับไปครองเมือง เพราะ
 เกรงพระอินทร์จะโกรธ พระสังข์จึงชวนนางรจนาไปลาท้าวสามนคและนางมณฑา
 ท้าวสามนคว่านาน ๆ ใ้ห้กลับมาเมืองสามนคบ้างพร้อมทั้งฝากฝังนางรจนาคด้วย

นางมณฑาสั่งสอนรจนาก่อนจากกัน เข้าขึ้นท้าวสามนต์และนางมณฑาตามไปฝากนางรจนากับท้าวยกวิมวออีก แล้วออกไปส่องถึงเกษางหน้า กษัตริย์ทั้ง 4 ก็เสด็จยกพลเข้าป่าไปพร้อมหมู่เสนาและนางสนมกำนัล

บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 นี้ เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมากในหมู่คนไทย ในสมัยต่อมาจึงมีผู้นำไปดัดแปลงแต่งควายรูปแบบอื่น ๆ อีก ส่วนใหญ่จะใช้รูปแบบความเรียงหรือร้อยแก้วธรรมดา แต่มักแทรกกลอนในบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ไว้ด้วยเสมอ ไม่เช่นนั้นก็แต่งกลอนขึ้นใหม่ แต่เนื้อเรื่องคงดำเนินไปเช่นเดียวกับบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ตัวอย่างผู้ที่นำบทละครนอกเรื่องสังข์ทองไปดัดแปลงใหม่มีดังนี้

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดัดแปลงเป็นบทละครนอกคึกคักบรรพ์ เรื่องสังข์ทองมีอยู่ 3 ตอน¹ คือ

ตอนที่ 1 ทิ้งพวงมาลัย

ตอนที่ 2 ตีคัลลี

ตอนที่ 3 ถอดรูป

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงดัดแปลงเป็นบทละครนอกเรื่องสังข์ทองตอนดวงสังข์² อีกด้วย

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, ชุมนุมบทละครและบทขับร้อง. (พระนคร : โรงพิมพ์ศิwap, 2514), หน้า 29 - 45.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 224 - 330.

2. ส. เลี้ยงถนนม ไต่ย่อเรื่องสังข์ทองตั้งแต่กำเนิดพระสังข์ จนถึงพระสังข์ขึ้นเสวยพระอินทร์และไต่ครอง เมืองสามลควัยรูปแบบของกลอนสุภาพ¹ สั้นกะทัดรัด บอกที่มาและจุดมุ่งหมายที่แต่งไว้อย่างชัดเจนตอนต้น ดังนี้

ขอย่อเล่าเค้าเรื่องแต่เบื้องหลัง
คำครุตั้งฟังมาจงอาวรณ์
เรื่องสังข์ทองของเกาทานเล่าไว้
เป็นถ้อยคำสำนวนชวนให้คิด

อุทิศสมเด็จจุพระพทลเศสเหล่า
แตกอนเกล้าไว้ในนิทาน

เพื่อยู่งฟังเป็เรื่องปราศราชนสรณ์
เปรียบอาการเครื่องประดับกับชีวิต
เหล่าเด็กไทยไต่เรียนเพียรลิขิต
เหมือนนิมิตแนะนำสุขสำราญ

ทรงเห็นว่าเรื่องนี้มีหลักฐาน
พระแต่งกานทกลลอนละครไทย²

3. คำจวน ไต่เขียนนิทานวรรณคดีเรื่องสังข์ทอง³ ด้วยรูปแบบของความเรียงเป็นส่วนใหญ่ มีการยกกลอนบทละครเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ประกอบในการดำเนินเรื่องในบางตอนด้วย

¹ ส. เลี้ยงถนนม [นามแฝง], นิทานคำกลอน. (พระนคร : แพรวพิทยา, 2512), หน้า 153 - 166.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

³ คำจวน [นามแฝง], นิทานวรรณคดี. (พระนคร : บันดาลสาส์น, 2516), หน้า 1 - 300.

4. สุภาวดี โกมารทัต ได้เขียน เล่าเรื่องสังข์ทอง¹ ด้วยรูปแบบของความเรียงผสมกับกลอนบทละครนอก เรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 คล้ายกับฉบับของลำจวน แต่มีภาพประกอบอีกด้วย

5. ทวีศักดิ์ ญาณประทีป ได้ย่อเรื่องสังข์ทองตั้งแต่กำเนิดสังข์ จนถึงพระสังข์พบนางจันทเทวีและท้าวยศวิมล แล้วพากันกลับบ้านเมืองของท้าวยศวิมล² ด้วยรูปแบบของความเรียงธรรมดา แต่ขึ้นต้นด้วยโคลงคั่นเรื่องเห่ไสกันต์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 ดังนี้

วนนสินันให้เล่น
เมื่อพระอินทรยกพล
ชวนเขยรายคูเคาะ
ท้าวพอพศุข่าขอม

เรื่องเงาะ
รอบลอม
พนนรวิบ เมืองเฮย
ลูกเขย³

นอกจากนี้ บทละครเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ยังแพร่หลายไปในหมู่คนต่างชาติอีกด้วย เพราะมีแปลบทละครสำนวนนี้เป็นภาษาอังกฤษแล้ว เช่น Fern S. Ingersoll แปลแล้วให้ชื่อเรื่องว่า Sang Thong⁴ และ

¹ สุภาวดี โกมารทัต, เล่าเรื่องสังข์ทอง. (พระนคร : กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2516), หน้า 1 - 42.

² ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, นิทานในวรรณคดี. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519), หน้า 32 - 37.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

⁴ Fern S. Ingersoll, Sang Thong. (Tokyo : Charles E. Tuttle Company, 1973).

พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ได้ทรงนิพนธ์เรื่องสังข์ทองเป็นภาษาอังกฤษ คำเนินเรื่องตามพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ทุกประการ แต่ใช้สำนวนง่าย ๆ ของพระองค์เอง ไม่ใช้ทรงแปลออกมา โดยให้ชื่อว่า The Story of Sangha¹ เป็นต้น

3. สังข์ทองคำฉันท

ประวัติการแต่งและจุดมุ่งหมาย

สังข์ทองคำฉันทนี้ ยังไม่มีการพิมพ์เป็นเล่ม ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์จากต้นฉบับตัวเขียน ซึ่งมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติรวม 3 เล่มสมุดไทย

เล่มที่ 1 เป็นสมุดไทยคำ ตัวหนังสือสวยงามเป็นระเบียบ เขียนด้วยเส้นรง อยู่ในหมุดฉันทเลขที่ 56 คู่ 113 ชั้น 1/3 มัคที่ 138 มีเนื้อความตั้งแต่ท้าวสามนต์ให้พระธิดาทิ้ง 7 เลือกคู่ จนนางรจนากับพระสังข์ถูกขับไปอยู่กระท่อมปลายนา

เล่มที่ 2 เป็นสมุดไทยคำ ตัวหนังสือสวยงามเป็นระเบียบเหมือนเล่ม 1 แต่เขียนด้วยเส้นคินสอขาว อยู่ในหมุดฉันทเลขที่ 57 คู่ 113 ชั้น 1/3 มัคที่ 138 มีเนื้อความตั้งแต่นางรจนาวอนถามถึงเผ่าพงศ์ของเจ้าเงาะตอนอยู่ด้วยกันที่กระท่อม จนถึงเจ้าเงาะตัดหูของหกเขยเพื่อแลกกับเนื้อ

เล่มที่ 3 เป็นสมุดไทยคำ ตัวหนังสือหวัด เลินหางมากจนอ่านเกือบไม่ออก เขียนด้วยเส้นคินสอขาวเหมือนเล่ม 2 อยู่ในหมุดฉันทเลขที่ 58 คู่ 113 ชั้น

1

Prince, Chula Chakrabongse. The Story of Sangha. (Bangkok : Thai Watana Panich, 1968).

1/3 มีคดี 138 มีเนื้อความตั้งแต่เจ้าเงาะนำกางเขรถวายท้าวสามนต์ จนถึง เจ้าเงาะถอดครุฑพาราณาเข้าเมือง และรจนาทะเลาะกับทกนางผู้สาว

ทั้ง 3 เล่มนี้ ตามประวัติซึ่งเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติเขียนบอกไว้ที่ใบปะหน้าว่า เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ แต่ไม่เคยบอกไว้ว่า ใครแต่ง และแต่งไว้สมัยไหน ผู้วิจัยได้ศึกษาครุฑแบบการแต่ง ถ้อยคำสำนวนและภาษาที่ใช้แล้วมีความเห็นว่า น่าจะแต่งสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีข้อสังเกตดังนี้

1. รูปแบบการแต่ง แต่งเป็นคำฉันท์ซึ่งไม่เคร่งครัดในฉันทลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องครุฑหึ่งไม่ถึงเป็นเรื่องสำคัญเลย จนทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถจะบอกได้ว่า ฉันท 12 ที่มีในสังข์ทองคำฉันทนี้ ควรจะเป็นไตรภูมฉันท ภูงคประยวค หรือกมลฉันทกันแน่ เพราะฉันททั้ง 3 ชนิดนี้ต่างมีบทละ 2 บาท บาทละ 2 วรรค วรรคละ 6 คำ เช่นเดียวกัน จะต่างกันก็เฉพาะการบังคับครุฑเท่านั้น อนึ่ง คำประพันธ์ที่มีเลขกำกับว่า 11 นั้น ผู้วิจัยก็ไม่สามารถจะชี้ชัดลงไปได้ว่าเป็น กาพย์ยานี 11 หรือฉันท 11 ชนิดต่าง ๆ เช่น อินทวิเชียรฉันท อุပ္ปฐิตาฉันท อุเปนทวิเชียรฉันท อาชยานิกาฉันท หรืออุปชาติฉันทกันแน่ ทั้งนี้ เพราะต่างมีบทละ 2 บาท บาทละ 2 วรรค วรรคหน้ามี 5 คำ และวรรคหลังมี 6 คำ เช่นเดียวกัน

ถ้าเป็นฉันทสมัยรัตนโกสินทร์ เราจะพบว่าครุฑหมักเป็นไปตามลักษณะบังคับของฉันทแต่ละชนิดจริง ๆ ทำให้สามารถบอกได้แน่นอนว่าควรจะเป็นฉันทชนิดใด

นอกจากนี้ ยังมีการแทรกลักษณะที่คล้าย ๆ กัน กลมบท เช่น มีการซ้ำคำในวรรคตอนของแต่ละบท ดังตัวอย่าง

. . . อแม่เสนาหสมรเพียง
เสนาะหัทยังเฝือ

อแม่ฉล่ำฉว่งรุเหลือ
ขึ้นคยขึ้นคองคองควัก

ควงเนกรวัจนจำเรียง

เก็อบจะจริงจะคะเชื่อ

อแม่เงาะคอยของรัก
นารียลสกลดวง

สวมกามเคยสีหมัก

อแม่สเฒ่ากายง
ชำระชมะชัคสี่ . . . 1

กาฬโกณดอนสาขเสยสง

จะเห็นได้ว่า ทบทวนขึ้นต้นด้วยคำว่า "อแม่" ทั้งสิ้น ถ้าหากขึ้นต้นทุกวรรค "อแม่" ก็จะเข้าลักษณะกลบทวิมานกลีบขยาย แต่ในที่นี่วรรคอื่น ๆ แ่่งตามใจชอบ จึงไม่นับว่าเป็นกลบทวิมานกลีบขยายโดยแท้ เป็นเพียงกึ่ง ๆ เท่านั้น

อีกตอนหนึ่งมีคำซ้ำกันเป็นคู่โดยไม่มีคำอื่นคั่นบ้าง มีคำอื่นคั่นบ้างในแต่ละวรรค ดังตัวอย่าง

. . . สองสมสมประสงค
ลอลลอลกา

คจจจจเจตนา
เมทวิอามรเหล่า

ภักทรน้องเตรียมภักทรพี่
โทเคียงมาเคียงเนา

เนกรวิวรจันเท
ประชาประชารัศมี 2

ถ้าหากมีคำซ้ำกันเป็นคู่โดยไม่มีคำอื่นคั่นในทุก ๆ วรรค ก็จะเข้าลักษณะกลบทกร้อย และถ้าหากมีคำซ้ำกันเป็นคู่โดยมีคำอื่นคั่นอยู่ 1 คำ โดยตลอดทุก ๆ วรรค ก็จะเข้าลักษณะกลบทกินรวเก็บบัว แต่ตัวอย่างที่ยกมานี้ซ้ำกันเป็นคู่ทั้งมีคำอื่นคั่นและไม่มีคำอื่นคั่น จึงไม่เข้ากลบทพวกใดโดยตรง หากแต่เป็น 2 ชนิดรวมกัน

¹ สังข์ทองคำฉันทน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม 1 เลขที่ 56 ตู 113 ชั้น 1/3 มัคที่ 138 ในการอ้างถึงหนังสือเล่มนี้ครั้งต่อไปจะใช้ "สังข์ทองคำฉันทน์ เล่ม 1" เท่านั้น.

² สังข์ทองคำฉันทน์ เล่ม 1.

๐ อีกตอนหนึ่งเกือบเป็นกลบทอักษรล้วน คือ มีการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันตลอดทั้งวรรค แต่บังเอิญวรรคสุดท้ายของทุก ๆ บทไม่ใช่พยัญชนะตัวเดียวกัน จึงไม่นับว่าเป็นกลบทอักษรล้วน ดังตัวอย่าง

• • • <u>เจียนจวนจริงเจ้าเจียนจะ</u> <u>ช่างี้อพลาโธษาทาญ</u>	<u>รูปร่างระระ</u>
<u>แทตตุทันเต้าตาล</u> <u>อยามคดยาหมินหมั้นเรา</u>	<u>วาวิงวอนหวาน</u>
<u>แม่โมบมากม๊กมีนเมา</u> <u>ยอมเป็นเสนหารี . . . 1</u>	<u>เลิศเหลือเลิศเล่า</u>

บางตอนมีลักษณะเป็นกลบทที่แท้จริง คือ มีการซ้ำคำ 2 คำสุดท้ายของวรรคแรก กับ 2 คำแรกของวรรคถัดไป เช่นนี้โดยตลอดจนจบตอน ซึ่งตรงกับลักษณะบังคับของกลบท มาเทียบมรด ดังตัวอย่าง

• • • <u>ท้าวไทยยืมแยมปราไล</u> <u>ทรามไวทั้งเจ็ด ๆ นาง</u>	<u>ปราไลทรามไว</u>
<u>เจ็ดนางแมอยาระคาง</u> <u>มายหมางจงฟังบิคา</u>	<u>ระคางมายหมาง</u>
<u>บิคาประชุมกระษัตรา</u> <u>ปาวมาลวนเหล่าเฝ้าพงษ์</u>	<u>กระษัตราปาวมา</u>
<u>เฝ้าพงษ์พร้อมเชิญเจ้าจง</u> <u>สันทรวงโดยชอบวิญญา . . . 2</u>	<u>เจ้าจงสันทรวง</u>

1 สันทรวงคำฉันท์ เล่ม 1.

2 สันทรวงคำฉันท์ เล่ม 1.

ในตอนอื่น ๆ ก็มีการใช้คำซ้ำ ๆ กันเช่นนี้อีก แสดงว่าผู้แต่ง
 สังข์ทองคำฉันทน์รู้จักแต่งคำประพันธ์ให้วิจิตรพิสดารกว่าเดิม คือ มีความสามารถ
 และนิยมใช้กลบทแทรกไว้ในคำฉันทน์ของท่านหลายแห่ง แต่ละแห่งมิได้ใช้กฎเกณฑ์แน่
 นอนลงไม่ว่าจะให้ เป็นกลบทชนิดใดแน่ คงใช้รวม ๆ กันไป เช่นเดียวกับวรรณกรรม
 สมัยอยุธยาอื่น ๆ (ในที่นี้จะยกตัวอย่างเฉพาะสมัยอยุธยาตอนปลาย เพราะผู้วิจัย
 สังเกตว่าการใช้ศัพท์ในสังข์ทองคำฉันทน์ต่างกว่าในกำสรวลศรีปราชญ์ และสมุทโฆษ-
 คำฉันทน์มาก กล่าวคือ อ่านแล้วพอจะเข้าใจได้ตลอดเรื่อง จึงไม่น่าจะเป็นวรรณกรรม
 ก่อนสมัยพระนารายณ์) เช่น กาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ก็ใช้กลบทชนิดรวม ๆ
 กัน ดังตัวอย่างโคลงสี่สุภาพต่อไปนี้

<u>รอนรอน</u> สรียโอ	อัสตง
<u>เรือยเรือย</u> ดับเมรุลง	คำแล้ว
<u>รอนรอน</u> จิตจำนง	นชพี เพียงแม
<u>เรือยเรือย</u> เวียนคอยแก้ว	คล้ายคล้ายเวียนเหลียว ¹

หรือในพระมาลัยคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็ใช้กลบทที่คล้าย ๆ
 บั้วบานกลับขยายอีกเช่นกัน แต่ก็ไม่ใช่คำเดียวกันตลอดทั้งตอน ดังตัวอย่างรายต่อไปนี้

<u>จ้านง</u> นัยควายจิต	<u>จ้านง</u> นิจควายเพียร
<u>จ้านง</u> นัยเขียนลิขิต	<u>จ้านง</u> นอลิลิตกกลกลอน
<u>ประคิษ</u> ฐอักษรระเรียบ	<u>ประคิษ</u> ฐระเบียบอักษรระ
<u>ประคา</u> เพียงอุษนระบชัค	<u>ประคิษ</u> ฐซึ่งอรรถตามฉับ
<u>ประสา</u> นคัพพบใหนัก	<u>ประเส</u> ริฐในนิติโคยบรรพ
<u>ประเส</u> ริฐรรษรรษอมฤตย	<u>ประคิษ</u> ฐประพตพิพจนา . . . ²

¹ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร, พระประวัติและพระนิพนธ์ทรงอักษร. (พระนคร :
 ศิลปาบรรณาคาร, 2513), หน้า 30.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 293.

เหตุที่กลบทสมัยอยุธยาไม่ค่อยเป็นไปตามลักษณะบังคับของกลบทชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ อาจเป็นเพราะสมัยนั้นยังไม่มีตำรากลบทเกิดขึ้นก็เป็นได้ ตำรากลบทเล่มแรกของไทยเห็นจะได้แก่ กลบทศิริวิบูลกิติ ของหลวงศรีปรีชา (เซ่ง) ซึ่งแต่งไว้ในปลายสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (ผู้วิจัยไม่เคยให้โคลงอักษรสามหมู่ของพระศรีมโหสถเป็นตำรากลบทเล่มแรก ก็เพราะมีลักษณะบังคับของกลบทอักษรสามหมู่ คือมีการใช้คำเสียงเดียวกัน ตัววรรณยุกต์สามเสียง เช่น ล่างล่างล่าง ลั่นสั้นสั้น โอโอโอ ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งต่อมาเรียกกลบทชนิดนี้ว่า กลบทตรีประทับหรือตรีเพ็ชร-พวง เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงกลบทชนิดอื่นอีกเลย)

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ถ้าจะแต่งกลบทแทรกในวรรณกรรมเรื่องใดก็มักจะใช้กลบทศิริวิบูลกิติเป็นแนวเทียบ และใช้ลักษณะบังคับของกลบทชนิดใดชนิดหนึ่งในแต่ละตอนอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งตอน และจะไม่ใช้ลักษณะบังคับของกลบท 2 ชนิดรวมกันในตอนเดียวกันด้วย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าสังข์ทองคำฉันทน์คงจะแต่งสมัยอยุธยาตอนปลาย

2. ลักษณะการใช้คำอย่างอิสระ เช่น ใช้คำภาษาบาลีสันสกฤตในรูปที่มีวิภัติปัจจัยติดมาด้วย เป็นต้นว่า บรู้ง บรู่า อิศโร เสโน คุโณ คัมมัง อคฺฉินฺทกาโย มุโข ฯลฯ หรือบางที่ใช้คำสนธิที่แปลก ๆ ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์เหมือนปัจจุบัน เช่น สวนงคฺมณฑกรวณฺ, ภิมฺขเสนางคฺ, บ้างลงเมตตายาคม, บันฑุลสนองไทภคคางคฺ จตุอำมาตย์รับไชยงกา บางครั้งใช้คำบาลีกับคำไทยหรือเขมรง่าย ๆ ฟังดูขัดหูขัดใจ เช่น โทนิ้วคีมมุข, ปัตถอเฉอทั้ง, ขอตุตฺตขอมุขยิง, ยอมให้เถื่อนึง, ทูกนาสิกฤาภิดัน ฯลฯ หรือบางที่ใช้คำตัดให้สั้น เช่น อพยศ ไซ้ ษระหยด ภูธร ไซ้ หอน มเหสี ไซ้ มเห ระย่อ ไซ้ ยอ สีสาศ ไซ้ ลิล ทรวคทรง ไซ้ ทรวค เป็นต้น บางแห่งมีการใช้คำฟุ่มเฟือยแบบปากกาพาไปเพื่อให้มีสัมผัสในเท่านั้น เช่น ยิ้มแฉอเยยยงทันตา ทรงนามท้าวสา มนต์ราชภานนคะรณฤทัยไสสา เป็นต้น ลักษณะการใช้คำโดยอิสระเช่นนี้เป็นลักษณะของวรรณกรรมสมัยอยุธยาเป็นส่วนใหญ่

3. การใช้คำศัพท์โบราณ คล้ายในกำสรวลศรีปราชญ์ เช่น เมื่อ
 เมื่อ = ไป, เต้า = มา, ลาเพ = เล้าโลม, ทรรทิง = คอยท่า หวงโย, ช่างอ
 = คิดเป็นทุกข์ วิตถ ป่วย เป็นไข้, เท้ง = ทิ้ง, เกาะ = จับ, กำดูน = นำเอ็นดู
 นาสงสาร ฯลฯ

นอกจากนี้ ยังมีภาษาถิ่นทั้งเหนือและอีสานปะปนอยู่บ้าง เช่น ตู = ฉับ
 ฮู = ทาน เมื่อ = เรา เชื่อ = ทาน ไผ่ = ใคร เยี้ยโดย = ทำใจน ทอด
 (ฮอด) = รอด พัน ถึง เป็นต้น

จะเห็นว่า คำศัพท์โบราณเหล่านี้มีใช้มากในวรรณคดีสมัยอยุธยา
 เช่น ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ กำสรวลศรีปราชญ์ ดังนั้น สังข์ทองคำฉันทน์ก็จะ
 แต่งสมัยอยุธยาด้วยเหมือนกัน

จุดมุ่งหมายในการแต่งสังข์ทองคำฉันทน์นี้ ไม่มีหลักฐานแสดงไว้อย่าง
 ชัดเจน อาจเป็นเพราะเล่มที่ 1 ที่มีต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาตินี้ มีข้อความที่เล่มต้น
 ของเรื่องนี่ก็เป็นได้ หากแต่ต้นฉบับตอนที่ผู้แต่งบอกจุดมุ่งหมายไว้ อาจสูญหายไป
 เสียแล้ว ไม่เช่นนั้นต้นฉบับตอนท้ายก่อนจบซึ่งผู้แต่งอาจบอกจุดมุ่งหมายไว้ก็อาจสูญหายไป
 ไปได้เช่นกัน คงเหลือต้นฉบับเฉพาะตอนกลาง ๆ เอาไว้ให้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นหา
 จากการศึกษาสังข์ทองคำฉันทน์โดยตลอดแล้ว ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ผู้แต่งคงจะต้องการ
 แสดงความสามารถในการแต่งฉันทน์ กาพย์ และร่าย ให้ประจักษ์แก่สายตาของคนทั่ว
 ไปอย่างหนึ่ง โดยสังเกตจากการที่ผู้แต่งแทรกกลบทเข้าไว้ในคำประพันธ์หลายตอน
 ด้วยกัน อีกประการหนึ่ง ผู้แต่งอาจมุ่งหาความเพลิดเพลินในยามว่างก็ได้ ประการ
 สุดท้าย ผู้แต่งคงจะต้องการรักษาเรื่องราวของนิทานสังข์ทองไว้ให้ยืนยาวต่อไปชั่ว
 กาลนานอีกด้วย

วิธีแต่งและเนื้อเรื่อง

วิธีแต่ง

เนื่องจากสังขตของคำฉันทน์นี้เป็นคำประพันธ์สมัยโบราณ จึงไม่นิยมบอกชื่อคำประพันธ์กำกับไว้ มีแต่เพียงตัวเลขกำกับไว้คนบท เป็น 11, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 28 เท่านั้น ยกเว้น ราชโอรส มีการบอกชื่อว่าเป็น "ราช" กำกับไว้ด้วย

ผู้วิจัยได้ศึกษาลักษณะการแต่งโดยละเอียดแล้ว พบว่ามีคำประพันธ์อยู่ 3 ประเภท คือ

1. กาพย์ มี 3 ชนิด ได้แก่

1.1 กาพย์ฉมัง 16 เป็นคำประพันธ์ที่ซ้ำมากที่สุดในสังขตของคำฉันทน์ แต่งได้ถูกต้องตามลักษณะบังคับของกาพย์ฉมังทุกประการ คือ บทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคแรกมี 6 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ และวรรคสุดท้ายมี 6 คำ ดังตัวอย่าง

ปางโพธิญาณแปรแปน	เงาะโตเต่าเชิญ
บันลุกราราดามนต์	
เพื่อทวยเทพไทเรอกล	ให้ไทท้าวขล
โดยชาติปฐเรเนกา	
บุญสองสำสมรมมา	ถึงถึงปลาดานา
ประจันตประเทศเขตชั้นศ	
ดินท่าหารกเนกนันท	ชนโคควายมัน
สระพรังสระพยอมลอมว้าว . . . 1	

¹ สังขตของคำฉันทน์ เล่ม 1.

1.2 ภาพยนตร์ 11 เป็นคำประพันธ์ที่นำมากรองลงมาจากภาพยนตร์
ฉบับ แต่งได้ถูกต้องตามลักษณะบังคับของภาพยนตร์ทุกประการ กล่าวคือ บทหนึ่งมี 2 บท
แต่ละบทมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ ดังตัวอย่าง

• • • อิศราคนึงนิก	คำรัสตฤกคำวิหัตรอง
แต่อาตมครอบครอง	บเรศเนาในมนาน
ฤามีเอารสราช	เชื้อสายชาติไชยชาญ ¹
ขนมจีรังกาล	บแท่เพียงสักเพียงไหน
คามาชะราลง	จักไปคงพิภพอ
สวรรมญไคย	สมบัติยบวางวาย . . . ²

1.3 ภาพยนตร์สร้างคนางค์ 28 เป็นคำประพันธ์ที่แทรกอยู่เพียง 7
ตอน มักเป็นบทถึงความ ทอความ เล่าโลม เป็นต้น แต่งได้ถูกต้องตามลักษณะบังคับ
ของภาพยนตร์สร้างคนางค์ กล่าวคือ บทหนึ่งมี 7 วรรค แต่ละวรรคมี 4 คำ ดังตัวอย่าง

• • • เมื่อนั้นท่านท้าว โลมเล่าลูกสาว แม่อ่าคังคัน
ฤชงามยามคี วันนีดวงจันทร์ แขงใจจรจรัด อุดสาออกไป
พอจะให้ที่ จิตรร่วมชีวี คอบเพื่อนเจ้าไคย
เออเฝ้ามวนมิตร เบียงบิคอยุโย ทาจากที่ไม ะน่าศิริ ³

บท.

¹ วางรูปแบบตามต้นฉบับ จึงไม่มีการย่อหน้าเมื่อขึ้นต้นภาพยนตร์ใหม่ทุก ๆ

² ดั้งของคำฉันท์ เล่ม 1.

³ ดั้งของคำฉันท์ เล่ม 1.

หรือ บัณฑิตเอกพิง เลี้ยงไลรับสั่ง ไตรสรวยนดิภา
 คางทรวงทีกักก กมภักกรมมา สนองกิจจา ควญถอยถอยเทจ
 มัวหมกญลง ประดาปม่ง เป้าคอคคอตเคจ
 เกาะยอคมจร อุบาทุาเซค อวส์คปากเศรจี ทัวทิววาริน
 แวะเกาะเกียนแกง เอะตททหนแห่ง ถิ่นเกยอาจันต์
 สักยันทามพาน กายกำเคาทิน กรเถลิงฝั่งสิน ชูฟ้าแฝกคา
 สมโภชจรณี ไค้ปลามาปี ศาตโขมทภา
 หลงโคเตาเวียน มินเถียรมัวคา จวนเจียนจักคลา ฤารอคฤจร¹

2. ฉันท มี 5 ชนิด ไค้แก

2.1 ฉันท 12 แบ่งเป็นบทละ 2 บาท แต่ละบาทมี 2 วรรค
 แต่ละวรรคมี 6 คำ เหมือน ๆ กันทั้ง 22 ตอน ทำให้ไม่สามารถจะบงลงไปไค้ว่า
 เป็นภุขคประยาตฉันท ไค้ฉุคฉันท หรือกมลฉันท กันแน่ เพราะไมไค้เครงครัดใน
 เรืองครุลหุเลย ดังคัวอย่าง

..... ทรงพั้งนังนิงตฤกคิต	เนกอัคนิตรมเรา
จ่างคมันไ่วพาดเอา	หีบขกณิดเบื่องพุนมี
คำวิทเสร์จเสค้จเผย	บัญชรสังเหลาเสนี้
อีเจากำมทำกสิ	ให้อับประหยคอคคಾಯ
สู่ลางห่างหอทิมทับ	กระทอมสรรรพเครื่องนาราย
ที่ทงชัญญาแพมชาย	ไพรรจนากงเงาะ
กอนกคิกคอกี้เศก	ทั้งเจ็คเอกเป็นคราวเคระะท
เคื่อนสี่นึ่งปีเกาะ	ให้ทัวทศเนาทัน . . . ²

¹ สังขของคำฉันท เลม 2.

² สังขของคำฉันท เลม 1.

2.2 ฉันท์ 14 คือ วสันตติลกฉันท์ เพราะบทหนึ่งมี 2 บาท
แต่ละบาทมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 8 คำ วรรคหลังมี 6 คำ แต่ครุหลุไม่เป็นที่
ที่บังคับของวสันตติลกฉันท์โดยเคร่งครัด มีแทรกอยู่ในสังข์ของคำฉันท์เพียง 8 ตอน
ดังตัวอย่าง

กกุรุทธเงาะเยาะเย้าสุคา	อะเกณพุมฤคครานีโอ
สุคปรีชาไปคังโขย	กัจจมอศแน ฌ เขาวมาลย
แม่เนื้อจะเนื้อเมืองววย	หอนอาไลชิพยสงสาร
แตรจนาทนงคพาด	ประเลห์รัฐโรยชงอน
เศร่าเลื้อมชเชนนครี	นราศร้างป็นนิกร
พลางยืมแยมอมองคสมร	โอบวนิชตติคยตัก . . . 1

2.3 ฉันท์ 15 มีลักษณะบังคับตรงกับมาลินีฉันท์ กล่าวคือ
บทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคหน้ามี 8 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ วรรคสุดท้ายมี 3 คำ
มีแทรกอยู่ในสังข์ของคำฉันท์เพียง 2 ตอน คือ ตอนท้าวสามนต์เสียใจจนสลบไปเมื่อ
ทราบวโรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นสามี ดังนี้

ปางนั้นอิศรสยามตแจ่งกิจ	คิคมันค่น้อยจิตร	สลบหลับ
ควยเลษาทำท้าวอายุอัป	กัชนพิศไสมเงาะ	เงยชัวชาติ
วิสัยญีแนมตึงหัดบาท	ราชราชาอาศ	นุอิงเอน
มเหสีตระกองทรงไสเยน	เคนไคลสรพวงค	ท้าวคอยคดาบ
กระตึบบาททริภากศมังกาย	ชายเชื้อกระษัตริ	ไปยีนดี
เสนาคฤหบดีเสรมฐี	อิกากาดี	นี้เพ่นสิ้น
ดอมเงาะคัลไลนิเวศอยกิน	ดินทงทองนา	รีบเร็วไคล
ญาประหยคณรชาวเขวียงไซย	ไสเล็กเล็กไส	จงพนวัง 2

1 สังข์ของคำฉันท์ เลม 2.

2 สังข์ของคำฉันท์ เลม 1.

อีกตอนหนึ่ง คือ ตอนอำมาตย์ออกไปสร้างกระท่อและเตรียม
เครื่องใช้ไว้ให้เจ้าเงาะและนางรจนาคือชายป่า ดังนี้

จุฬามาศย์รับไชยงกา	คลาโคลดุรง	ดากถ่างท่า
ทองนางสาวเสรีจรรพสาเร็จสา	ดำเมลิศพรรม	นาพราเคี่ยม
ภานนคฤหเพรียงเพรียม	เกรียมให้คะใน	ท้าวเซยไท ¹

2.4 ฉันท 18 ไม่เข้าลักษณะบังคับของกมุติศตคาเวดลิตาฉันท
ซึ่งบทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคแรกมี 11 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ และวรรคสุดท้ายมี 3
คำ แต่ในสังข์ของคำฉันทนี้ บทหนึ่งมี 3 วรรค แต่มีจำนวนคำวรรคละ 6 คำเท่ากัน
ทุกวรรค มีรวมอยู่ในสังข์ของคำฉันท 13 ตอน แต่ละตอนยาวพอสมควร ดังตัวอย่าง

๑๘	ขณะสัตว์นิตเยา	วยศเน็คโณมเจลา	ประเลอหับทรสวรรค
๑๙	ย่าเียงเบื่องบาททรงธรรม	ขย่ายขยับเขยื้อนผัน	นุายมวนชมอยหมางจิตร
	กระบิงกระบวนกระบิค	เกอแกกมแคะเกาสักก	พินใหญ่เพราะใจชวย
	ชนกมาตุเคื้อนจำนวย	มาคกับก้านัดคอมควย	คำเนโรโดยพี่เลี้ยงเคียง ²

2.5 ฉันท 19 มีลักษณะบังคับตรงกับศัพท์วิกิพีตีฉันท กล่าว
คือ บทหนึ่งมี 3 วรรค วรรคแรกมี 12 คำ วรรคที่ 2 มี 5 คำ วรรคที่ 3 มี 2 คำ
มีฉันท 19 อยู่ในสังข์ของคำฉันท 11 ตอน บางตอนก็ยาวมาก บางตอนมีเพียง 3 บท
เท่านั้น ดังตัวอย่างตอนท้าวสามนคคีใจที่เห็นหกเซยพร้อมใจกันมาเฝ้าก่อนออกศึกคือ
กับพระอินทร์ ดังนี้

¹ สังข์ของคำฉันท เลม 1.

² สังข์ของคำฉันท เลม 1.

19	กรุงเทพมหานครปิโยรศเมื่อพรักโทตรี พอเฮยล้าเพญทนภาคยชัชวาน อาทังสตั้งสตีประชีประชาอาเกียร	กรมลหรรษาเปรมปรี จรรันรนโคณ ทฤษณาเจียร	เบิกบาน ปฺราพเดียน มัวฟ้า ¹
----	--	--	--

2.6 ฉันท 21 มีลักษณะคล้ายคลึงกับศัพท์รำนันท์ ที่มีทละ 21 คำเท่านั้น และวรรคที่ 1 และ 2 ต่างก็มีวรรคละ 7 คำ เหมือนกัน แต่ศัพท์รำนันท์นั้น วรรคที่ 3 มี 4 คำ และวรรคที่ 4 มี 3 คำ ส่วนฉันท 21 ในสังข์ทองคำฉันทนี้มี เพียงวรรคที่ 3 7 คำเลขที่เดียว จะว่าแบ่งวรรคผิดก็ใช่ที่ เพราะถ้าแบ่งวรรคที่ 3 ออกเป็นวรรคละ 4 และ 3 คำตามลำดับแล้ว คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ก็ไม่สัมผัสกับ คำสุดท้ายของวรรคที่ 3 อีก ดังตัวอย่าง

21	กษณันฉอฉายเจคไชมย สรอกพาหุเงาะเพราะเสนห ทุกนางต่างองค์ศรีชาม ฉีแมเสงี่ยมสงามเมือง สรรพวามีเทริททรงเลื่อง ตุงจิงจรมสมภาร มาเห็นคุดคอกพถกษาน สรภางรพรรณทยคทยาะ ²	มาตแจ่งขมิษฐเท่งมาไล ยุรยาโพนทนาสรวยเส รบือบัตพิณกระเคื่อง พิพวงคุดสมาล่าจาน
----	--	---

ฉันท 21 บางตอนในสังข์ทองคำฉันท แบ่งเป็น 4 วรรค เหมือน ศัพท์รำนันท์ที่มี แดวรรคที่ 3 แทนที่จะมี 4 คำ กลับมี 5 คำ และวรรคสุดท้ายแทนที่จะ มี 3 คำ กลับมีเพียง 2 คำ และคำสุดท้ายวรรคที่ 3 ก็ไม่สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรค ที่ 2 ค้วย ดังตัวอย่าง

¹ สังข์ทองคำฉันท เล่ม 3.

² สังข์ทองคำฉันท เล่ม 1.

21	หกมลบุตรีเคียดแค้นคำ ทับเออเองหัวเห่า ผู้ใด	ชนิษฐทางปริภาศสำ
	เหตุเงาะคลาหอดทฤาโฉน กระบวนลิกจกม มัชยา	ตัวเชื่อชำนีะชำนานูใน
	จึง เจอเจอเจอจะเจียวจันจ้า ไม่ได้เอนช โจรจน	ภักศาคตุฎารูจองปลา
	เป็ยงเงาะเสาะแสวงทกหล ประจักษแจงจตุ รัตติ 1	มจสินถิ่นทั่วตำบล

3. ราช มีแทรกอยู่ในสังข์ทองคำฉันทเพียง 3 ตอน มีลักษณะเป็นราช
โบราณ มีวรรคละ 5 คำบ้าง 6 คำบ้าง ดังตัวอย่าง ตอนที่สี่ว่าทั้ง 6 ของนาง
รจนากอรัชคัณฑ์นางรจนาทิวเราะเยาะสามีของนางที่จุมกวันเพราะไปหาปลา ดังนี้

โฉโฉฉายซึ่งคือไฟ	สมรรคไม่รจนา
คางโกธาคำเนินตาม	ยชกรถามโฉนมิ่ง
เราะเยาะตัวเมื่อโย	ประจักษ์ไคไผบิค
อญประวิงเทอญแถลง . . .	คำคำคมแตกตลบ
เจ้าโอรุจกษัตริษุ	หงงหกจรรษแจรงกาม 2

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 สังข์ทองคำฉันท เล่ม 2.

2 สังข์ทองคำฉันท เล่ม 1.

เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องในสังข์ทองคำฉันท์ เริ่มตั้งแต่เจ้าเงาะเหาะมาถึงเมืองสามนต พอดีกับที่ท้าวสามนต์ให้ธิดาทิ้ง 7 เลือกคู่ ภูษาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง จึงถูกขับไล่ออกไปอยู่ควายนที่กระท่อมปลายนา ภูษาอ่อนวอนถามถึงเฝ้าพงศ์ของเจ้าเงาะ เจ้าเงาะก็บอกความจริง แล้วก็อยู่ควายนด้วยความสุข เจ้าเงาะจะถอดครุฑเงาะเฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้น เวลากลางวันจะสวมรูปเงาะไว้ ภูษาอ่อนวอนให้เจ้าเงาะถอดครุฑตลอดไป เจ้าเงาะไม่ยอม ภูษาจึงลักรูปเงาะไปสับก็ไม่เข้า เฝาก็ไม่ไหม้ พอดีเจ้าเงาะตื่นขึ้นมาแยงเอาไปได้เลยไม่ยอมถอดครุฑเงาะออกจากตัวอีกเลย

ฝ่ายท้าวสามนต์คิดจะฆ่าเจ้าเงาะ จึงออกอุบายให้เขยทั้งเจ็ดไปหาปลาคนละร้อยตัว ถ้าใครหาไม่ได้จะถูกตัดหัว เจ้าเงาะก็สวมเกือกแก้ว ถือไม้เท้าเหาะไปถอดครุฑเงาะออกรายมนตร์เรียกปลาที่ไต่ต้นไทรหมด หกเขยต้องไปกราบกรานขอปลาจากพระสังข์ พระสังข์ขอลายจุมูกเขยเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน แล้วให้ปลาไปคนละ 2 ตัว ส่วนตัวพระสังข์เองใช้ไม้เท้าหาปลากลับบ้าน ขวนภูษาไปเฝ้าท้าวสามนต์ ถวายปลา 200 ตัว ท้าวสามนต์จึงฆ่าเจ้าเงาะไม่ได้ ต่อมาออกอุบายให้ไปหาเนื้อย่าง หกเขยก็ต้องไปขอจากพระสังข์อีก คราวนี้พระสังข์ขอลายจุมูกเขยไว้ พระสังข์เอาหกเขยร้อยเอววัลย์ไว้ด้วย แล้วหาบเนื้อมาถวายท้าวสามนต์ หกเขยยให้ท้าวสามนต์ไล่เจ้าเงาะออกจากวังเสีย เพราะมีลักษณะเป็นภุมณีไม่น่าไว้ใจ พอท้าวสามนต์ให้อำมาตย์ขับไล่เงาะออกไปก็ถูกเจ้าเงาะวัดเหยียงเอาลุ่มกึ่งไปตาม ๆ กัน แล้วเที่ยวล่อหลอกทุก ๆ คนให้ตกใจกลัว แล้วจึงกลับกระท่อม ต่อมาพระอินทร์รู้สึกวาทนที่ประทับซึ่งเคยอนนุมนั้นแข็งกระด้าง จึงส่งเทพเนตรลงมาดูก็รู้ว่าเจ้าเงาะไม่ยอมถอดครุฑ จึงคิดช่วยเหลือโดยยกทัพลงมาล้อมเมืองสามนต์ไว้ ทำให้ท้าวสามนต์ออกไปตีคสิพนันเอาเมืองกัน ท้าวสามนต์ให้หกเขยไปตีคสิ ก็แพ้ พระอินทร์ถามว่าจะ

ให้ใครแก้ตัวอีก นางมลทา (สะกดตามต้นฉบับ) จึงเตือนให้ท้าวสามนต์ขอฉีกพระอินทร์ว่าจะให้ลูกเขยเล็กไปตีคัสลีแก้ตัวภายใน 7 วัน พระอินทร์ก็ยอม ท้าวสามนต์ให้นางมลทาไปอ้อนวอนเจ้าเงาะมาตีคัสลี เจ้าเงาะเสียอ้อนวอนไม่ได้เพราะสงสารรรจนาคู่แต่ก็ยงว่าไม่มีเครื่องทรง นางมลทาให้สาวไซ้ไปขอเครื่องทรงจากท้าวสามนต์ไปให้แต่พระสังข์ไม่ชอบใจ สาวไซ้กลับไปทูลท้าวสามนต์ ท้าวสามนต์จึงนำเครื่องทรงไปเองแต่เจ้าเงาะก็ไม่ชอบใจอีก พระอินทร์ให้พระวิฆณุกรรมนำเครื่องทรงมาให้ โดยกำบังตัวลงมา เจ้าเงาะก็ทรงเครื่องทรงที่พระอินทร์ประทานแล้วออกมาหานางมลทา นางมลทาคิดว่าเหตุมาถึงกับจะกราบไหว้ แตรจนายคเชนไว้ แล้วบอกให้ทราบว่าเป็นเจ้าเงาะถอดรูปแล้ว นางมลทาจึงเรียกท้าวสามนต์เข้าไปดูลูกเขย ท้าวสามนต์เข้าไปดูเพราะเสียอ้อนวอนไม่ได้ พอเห็นพระสังข์ก็ตกตะลึงชมความงามอยู่ แล้วถามถึงเหล่ากอของพระสังข์ พอทราบว่า เป็นโอรสภคินทรียปลอมศัวมาก็ยินดี สัญญาว่าจะยกเมืองให้ครอบครองถ้าตีคัสลีชนะ พระสังข์ทูลขอมาลีละเลียวที่กินหญ้าอยู่ริมรั้ว เมื่อได้แล้วก็ชวนรรจนามาเข้าเมืองพร้อมกับท้าวสามนต์และนางมลทา พอเข้าวังแล้วทักเขยพบพระสังข์ก็จำได้ว่าเป็นผู้ที่ตนไปขอเนื้อและปลาจึงรู้สึกอับอายก้มหน้าอยู่ ทกนางพี่สาวรรจนาคือพระสังข์รูปงามก็คิดเสียคายนี่ไม่ได้เลือกเจ้าเงาะเป็นสามี เลยพาลต่อว่านางรรจนาคู่ที่ไม่ยอมหักทายนาง รรจนาก็เถียง เลยเกิดทะเลาะกันขึ้น

ต้นฉบับจบลงแค่นางถามว่าสามีของนางทำผิดอะไรไว้ ขอให้

รรจนาบอกมา

4. สังข์ทองที่เป็นกภาพย์ (กลอนสวด)

ประวัติการแต่งและจุดมุ่งหมาย

สังข์ทองกภาพย์ (กลอนสวด) นี้ ยังไม่ได้พิมพ์เป็นเล่ม ผู้วิจัยจึงนำต้นฉบับตัวเขียน ซึ่งมีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ รวม 2 เล่ม มาวิเคราะห์

เล่มที่ 1 เป็นสมคขาว ตัวหนังสือสวยงามเป็นระเบียบ เขียนด้วยเส้นหมึกดำ อยู่ในหมวกกาศ เลขที่ 62 อยู่ในตู้ 114 ชั้น 1/2 มัดที่ 62 มีเนื้อความตั้งแต่ท้าวยศวิมลจะได้พระราชโอรสพระราชธิดาไปจนถึง พระสังข์หนีนางพันธุรัต แลนางพันธุรัตตามมาทันทีเชิงเขาใหญ่ อ้อนวอนให้พระสังข์ลงมาหา

เล่มที่ 2 เป็นสมคขาว ตัวหนังสือสวยงามเป็นระเบียบ เขียนด้วยเส้นหมึกดำเหมือนเล่มที่ 1 อยู่ในหมวกกาศ เลขที่ 64 อยู่ในตู้ 114 ชั้น 1/2 มัดที่ 62 มีเนื้อความตั้งแต่พระสังข์ไม่ยอมลงมาหานางพันธุรัต อ้างว่าจะไปหานางจันทร์เทวี เพราะไม่ทราบว่าไปตกทุกข์ได้ยากอยู่ที่ใด ไปจนถึงพระสังข์ตีคัลลีชนะพระอินทร์ ได้ครองเมืองสามนต์ แลนางจันทร์เทวีปลอมตัวเป็นวิเสทแกงพัสถ์ลักเรื่องราวของพระสังข์ เลย์ได้พบกัน

ต่อจากนี้ต้นฉบับนี้ก็ขาดหายไป ผู้วิจัยเข้าใจว่าสังข์ทองกลอนสดสำนวนนี้คงจะมีเนื้อความจบตอนท้าวยศวิมล นางจันทร์เทวี พระสังข์ และนางรจนา เดินทางกลับบ้านเมืองของท้าวยศวิมล ทั้งนี้ เพราะตอนต้นเล่มที่ 2 ข้อความขาดหายไปจากความในท้ายเล่มที่ 1 ไม่มากนัก

สังข์ทองกลอนสดนี้ ตามประวัติซึ่งเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติเขียนบอกไว้ที่ใบปะหน้าว่า หอสมุดซื้อไว้ พ.ศ. 2450 เท่านั้น ไม่ได้บอกไว้ว่าใครแต่ง และแต่งไว้สมัยไหน ผู้วิจัยได้สังเกตรูปแบบการแต่ง ตลอดจนถ้อยคำสำนวนและภาษาที่ใช้ในสังข์ทองกลอนสดสำนวนนี้แล้ว สันนิษฐานว่าคงแต่งขึ้นในสมัยอยุธยา รว ๆ รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม หรือพระเจ้าปราสาททอง ไม่เช่นนั้นก็เป็นสมัยพระนารายณ์ ทั้งนี้ เพราะในสมัยพระเจ้าทรงธรรมมีประเพณีการสวดโอ้อำนาจารายเกิดขึ้นแล้ว ดังที่กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในตำนานเพลงยาวกลบทว่า

พระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชดำริให้จัดประเพณีการอ่านหนังสือสวดให้เป็นที่ประโชยณแก่สัปบุรุษยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เป็นต้นว่า ให้มีพนักงานอ่านประจำวิหารหรือศาลารายในพระอารามหลวง สำหรับสัปบุรุษจะได้ไปฟังและฟังสันนิษฐานต่อไปได้อีกชั้นหนึ่งวาทะโปรดฯ ให้ขอแรงผู้พวกกวีแต่งกาพย์เรื่องชนิดต่าง ๆ เพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นอันมาก จนการแต่งหนังสือสวดเป็นประเพณีที่นิยมกันแพร่หลาย ¹

ผู้วิจัยคิดว่า สังข์ทองกลอนสวดนี้คงจะเป็นกาพย์เรื่องหนึ่งที่แต่งขึ้นในทำนองเดียวกันนี้ด้วย ฉะนั้น จึงสันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นสมัยพระเจ้าทรงธรรม หรือหลังจากสมัยนี้ไม่นานนัก อย่างซำก็สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

นอกจากนี้ ในตอนต้นเรื่องของกาพย์สังข์ทอง มีการบรรยายปราสาทราชวังของท้าวศิวิมลาล้วนแล้วไปด้วยทอง ดังนี้

มีปราสาททอง	ยอมแก้วเรืองรอง	แสงทองเรืองฉีร
เขียนทงรูปสัตว์	สิ่งชนิดมากมี	เป็นรูปราชฉีร
ในยี่ไทรย่น	อสมเด็จราชา	ครองพระภารา
การฟ้าสากล	พระนามปรากฏ	ท้าวศิวิน
อยู่ในยี่ไทรย่น	มลเทียรรเขียนทอง	²

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ฉันทโสภณ [นายฉันท ชำวีไล], ฉันทศาสตร์ เล่ม 3 ตำราแต่งกาพย์ไทยและมคธ. (พระนคร . โรงพิมพ์พระจันทร์, 2474), คำนำ หน้า ๘.

² สังข์ทองกลอนสวด เล่ม 1 เลขที่ 62 ที่ 114 ชั้น 1/2 มัดที่ 62.

ลักษณะปราสาทที่เขียนลายทองนี้ เป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นสมัยพระเจ้าปราสาททอง ดังที่โยสเขาเต็น พ่อค้าชาวฮอลันดาซึ่งเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และสมัยพระเจ้าปราสาททอง ได้เขียนสรุปไว้ว่า

พระราชวังหลวงที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ตั้งอยู่บนฝั่งน้ำเสมือนเป็นเมืองเล็ก ๆ แยกอยู่อีกเมืองหนึ่ง ปราสาทราชมนเทียรคัมโพธารตลอดจนอาคารต่าง ๆ มีสีทอง (ปิดทอง) ทั้งสิ้น พระมหากษัตริย์สยามเป็นบุคคลที่ร่ำรวยที่สุดในภาคตะวันออกนี้ ยังไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในแถบนี้ของโลกที่จะมีเมืองหลวงใหญ่มโหฬารวิจิตรพิสดารและสมบูรณ์พูนสุขเหมือนพระมหากษัตริย์ในราชอาณาจักรนี้¹

โดยทั่ว ๆ ไปกวีจะบรรยายลักษณะบ้านเมืองจริง ๆ ลงไปในคำประพันธ์ที่เขาแต่งขึ้นเสมอ เมื่อกวีผู้แต่งสังข์ทองกลอนสวดบรรยายลักษณะปราสาทว่าเต็มไปด้วยลายทองเช่นนี้ ก็น่าจะเชื่อได้ว่าคงจะแต่งขึ้นสมัยพระเจ้าปราสาททองหรือหลังจากนั้นไม่นานนัก เพราะชี้ให้เห็นลักษณะเด่นของปราสาททองอย่างชัดเจนอยู่แล้ว

ในคานส์นวนภาษานั้น ผู้วิจัยพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้วพบว่า นิยมใช้สำนวนซ้ำ ๆ กัน คล้ายกับที่ใช้ในบทละครสมัยอยุธยา เช่น สำนวนที่เกี่ยวกับอาการโกรธ มักจะใช้คล้าย ๆ กันว่า โกรธคีร์ไฟ, โกรธยิ่งกว่าไฟกัน, โกรธคีร์ไฟ, โกรธคีร์ไฟกรรม, คริ่งโกรธคีร์ไฟ, คริ่งโกรธโทษทัน ฯลฯ

นอกจากนี้ การเรียกชื่อคนในเรื่องมักนิยมใช้สร้อยคำว่า แม่อา เมียอา ลูกอา และฉายา เช่นเดียวกับบทละครสมัยอยุธยา เช่น สังข์ทองของแม่อา, สังข์ทองแม่อา, ลูกรักแม่อา, ลูกแก้วแม่อา, พระทนต์หัวของแม่อา, ทนต์หัวเมียอา, พระทนต์หัว

¹

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 47 (พระนคร : คุรุสภา, 2513), หน้า

ของแม่อา, นางนาฏฉายา, นางเมืองฉายา, ฉายาคีใจ, ว่าแก่ฉายา, ว่าชอบ
ชอบใจฉายา, หมี่ไทยฉายา, ความยากจนนางฉายา ฯลฯ

ด้วยเหตุผลหลายประการดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าสังข์ของ
กลอนสวดนี้ควรจะต้องวางไว้สมัยอยุธยามากกว่าสมัยอื่น

จุดมุ่งหมายในการแต่งสังข์ของกลอนสวดนั้น ผู้วิจัยคิดว่าคงจะต้องวางไว้เพื่อ
ใช้สวดให้คนที่มาบำเพ็ญกุศลที่วัดพังไกรเกี่ยวกับภาพยมหาชาติ จึงเรียกชื่อว่า
"กลอนสวด" ดังในภาพสังข์ของตอนต้นก็บอกจุดประสงค์เดิมของผู้แต่งว่า "ทรา
ดแลงแต่งไวใหยผู้คณพง" ¹

วิธีแต่งและเนื้อเรื่อง

วิธีแต่ง

สังข์ของกลอนสวดนี้แต่งด้วยคำประพันธ์ที่เป็นกาพย์ 3 ชนิด ได้แก่
กาพย์ยานี กาพย์ฉมัง และกาพย์สุรางคนางค์ ในการใช้กาพย์แต่ละชนิด ไม่มีกฎเกณฑ์
แน่นอนตายตัวว่าจะใช้กาพย์ชนิดใดในการดำเนินเรื่อง ใช้กาพย์ชนิดใดเมื่อพรรณนา
หรือใช้กาพย์ชนิดใดในการเจรจา คงใช้สลับกันไปทั้ง 3 ชนิดตามความพอใจของผู้
แต่ง ผู้วิจัยพิจารณาโดยตลอดก็พบว่า ผู้แต่งใช้กาพย์สุรางคนางค์มากที่สุด ใช้มาก
เป็น 2 เท่าของกาพย์ฉมัง ส่วนกาพย์ยานีนั้นใช้มากกว่ากาพย์ฉมังเพียงเล็กน้อยเท่า
นั้น กาพย์ทั้ง 3 ชนิดที่ใช้ในสังข์ของกลอนสวดนี้ แต่งได้ถูกต้องตามลักษณะบังคับเป็น
ส่วนใหญ่ นาน ๆ ครั้งจึงจะสัมผัสผิดบ้าง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้คัดลอกลอกตกไปบ้าง
หรือผู้แต่งอาจเผลอไปบ้าง ดังตัวอย่าง

¹ สังข์ของกลอนสวด เล่ม 1.

เมื่อพระฤๅษี
เอนคเจ้าโฉมฉาย
เจ้าไปเกลือกไมยภบ
(นาจะลอกตก 1 วรรค)^ก
เด็กนอยเทานี้ไชย
พวกพันแลโยทา

ฟังคคิกิใจหาย
ฟังยักรายใจมาชี
ไมปราสมนางเทวี

เจ้าจักไปเมอึงยักษา
ยอมมาเทวีวหาอาหาร

เมื่อนั้นพระหอยสัง
พระคนโปรดเกษีร
ฤๅษีจึงว่าไปย
เรานี้หนีไหยต่าย
ว่าแล้วหนีไคยชา
ว่าเรานี้สงไปย

ครันไคยฟังซึ่งคะคิ
ช่วยชีวีไหยรอดไวย
อยากักใจณะโฉมษีร
ไหยยักรายรับเอาไป
แตงสาราไหยทันใจ
ไหยนางไหยรุคะคิ¹

ข. สัมผัสชนิดที่

จากตัวอย่างที่ยกมาให้ดูนี้จะเห็นว่า ตอน ก นั้น ผู้แต่งอาจเผลอแต่งตกไป 1 วรรค หรือไม่เช่นนั้นผู้คัดลอกก็ลอกตกไป 1 วรรค ส่วนตอน ข นั้น ผู้แต่งเผลอส่งสัมผัสชนิดแน่ ที่จริงตรงคำว่า ไปย ต้องไม่ใช่เสียง ไอ จึงจะถูก และตรงคำว่า ษีร ต้องใช่เสียง ไอ จึงจะถูก เพื่อจะได้รับสัมผัสกับเสียง ไอ ของคำว่า ไวย

วิธีเสนอเรื่องสังข์ทองกลอนสวดนี้ เริ่มต้นเรื่องก็มีการไหว้ครูตามแบบวรรณคดีโบราณทั่ว ๆ ไป แต่ในสังข์ทองกลอนสวดนี้มีบทนมัสการพระพุทธเจ้าเพียงสั้น ๆ ไม่มีบทไหว้พระบรม พระสงฆ์ ตลอดจนบิณฑบาตและครูอาจารย์เลย ทั้งนี้

ชาพระประนม นบนิวบังคัม ตั้งเหนือ (ลอบเลือนไป)
ไวสงฉลัมเคจ สันภเพชญูมี ไพรคสัทรโลกีย
ไหยพันโพยไทย²

¹ สังข์ทองกลอนสวด เลม 1.

² สังข์ทองกลอนสวด เลม 1.

ต่อจากนี้ก็บอกถึงที่มาของเรื่อง เป็นทำนองคล้ายคำปรารภเรื่องใน
ชาดกที่ว่า เรื่องที่แต่งนี้เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่ตรัสเล่าไว้ช้านานแล้ว และ
ผู้แต่งได้นำเรื่องราวดังกล่าวนี้จากนิทานเรื่องสุวรรณะหอยสังข์มาแต่งเป็นคำประพันธ์
ประเภทร้อยกรองขึ้นใหม่ ดังข้อความที่ว่า

ลุ่มเคจชีณะวีร	ดวงพระขระมี	ไคยสี่อะสังไชย
ดับแล้วช้านาน	(ชา ^๑ ร ^๑ ค) ไกลย	ทารแถลงแถงไวย
โหยยคุณพวง	ขอญกตำนาน	เรอิ่งราวนิทา
เจาสวรรณะหอยสัง	ลำนำทำนอง	เป่นจองคำฉัน ¹
พระองคทรวงทัน	สา ^๒ งโพทชีสัมภา	

ผู้วิจัยคิดว่า ผู้แต่งสังข์ทองกลอนสุภาพนี้คงมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้ฟังเชื่อ
ถือว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้า ซึ่งตรัสเล่าด้วยพระองค์เอง
เหมือนกับในชาดกต่าง ๆ นั้นเอง แต่มิได้ใช้วิธีการแต่งแบบชาดกทั่วไป กล่าวคือ
ไม่ให้มีมีการกล่าวเรื่องปัจจุบันขึ้นก่อนของพุทธสาวก แล้วพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าเคย
มีเรื่องอย่างนี้มาแล้วในอดีต เป็นต้น

จากนั้นก็กล่าวถึงเนื้อเรื่องโดยกล่าวชมเมืองก่อน ดังนี้

จักกล่าวมัทไปย	ยังมีกรงไกรย	ท้าวไทยนุบาล
โดยนามปราภุ	โสดคเรอี่งนั้น	เมอี่งพระนุบาล
สุกกระเสมเปรมปี่	มีปราสาททอง	ยอมแถวเรอี่งรอง

¹ คำฉัน ในที่นี้หมายถึง ร้อยกรองเท่านั้น เพราะตลอดเรื่องแต่งด้วยคำ
ประพันธ์ที่เป็นกาพย์ยานี ๓๒ และสุรางคนางค์ เท่านั้น.

² สังข์ทองกลอนสุภาพ เล่ม 1.

แสงทองเรืองนীর . . . ส้มเคจราฐา ครอบพระภารา
 ภารฟ้าสากล พระนามปรากฏ ทวายศรีมัน อยู่ในไพรยณ
 มลเพียรเขียนทอง ¹

เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องในสังข์ทองกลอนสวดนั้น เริ่มเรื่องกล่าวถึงท้าวยศรีมัน (สะกดตามต้นฉบับ) มีมเหสีชื่อจันทเทวี (บางแห่งเขียนจันทเทวี บางแห่งเขียนจันทะเทวี และท้าย ๆ เรื่องกลายเป็นนางจันทา ในขณะที่นางจันทาเมียน้อยกลายเป็นนางจันที ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะคอนท้ายเรื่องมีผู้อื่นมาแต่งต่อจากของเดิม หรือไม่เช่นนั้นผู้แต่งคุ้นเคยกัน แค่ตอนหลังชักจะเลอะเลือนเรื่องชื่อไปก็ได้อ) มีเมียน้อยชื่อจันทา

คืนหนึ่งนางจันทเทวีฝันว่า พระราชนำพระจันทร์มาให้ นางรับไว้เซยชมแนบอก รัศมีส่องไปทั่วโลก ฝ่ายนางจันทาฝันว่าได้คอกจำปาหอมชื่นใจ เกสรร่วงลงบนอกนาง พอรุ่งเช้าทั้ง 2 นางคางเข้าเฝ้าท้าวยศรีมันพร้อมกัน เล่าความฝันให้ฟัง โหรท้าวว่านางจันทเทวีจะได้โอรสมีบุญมาก เมื่อยังเล็กจะพลัดพรากจากเมืองอายุ 15 จะได้ครองเมือง และท้าวว่านางจันทาจะได้ธิดา ทำให้นางจันทาธิษฐานนางจันทเทวีว่าจะได้เป็นใหญ่เพราะลูกได้เป็นรัชทายาทสืบราชสมบัติ จึงให้สาวใช้ไปหาหมอยาชื่อสุเมทามาทำเสน่ห์ให้ท้าวยศรีมันรักใคร่นางจันทา และเกลียดชังนางจันทเทวี โดยนำยาไปใส่ในเครื่องเสวยต่าง ๆ พอได้โอกาสนางจันทาแกล้งทูลท้าวยศรีมันว่านางจันทเทวีไปมีศรัทธากับชายอื่น ท้าวยศรีมันเรียกตัวนางจันทเทวีมาทอว่าเรื่องนางนอกใจต่อหน้าเสนาในที่ประชุม นางจันทเทวีทูลว่านางจันทาใส่ร้ายตน และทำเสน่ห์

¹ สังข์ทองกลอนสวด เล่ม 1.

ให้ท้าวศรีวิมลหลงใหล พร้อมทั้งทำให้ค่าน้ำคูปไฟพิสน์ ไครแท้ให้ฆ่าเสีย แต่ท้าวศรีวิมลกลับกริ้วโกรธยิ่งขึ้นเพราะฤทธิ์ของยาเสน่ห์ จึงไล่นางจันทเทวีออกจากวัง และให้บริวารพิณของนางไ้หานางจันทาอีกด้วย

นางจันทเทวีออกจากเมืองเค็นเข้าป่าไป ด้วยบุญของลูกในครรภ์ ทำให้เทวดาโปรยปรายดอกไม้ไว้ตลอดทางที่นางเค็น ทำให้เท้าของนางไม่แตกเลย จนมาพบเรือนยายรมา (ตอนต่อไปใช้ชื่อระมาบ้าง ชื่อระมาบ้าง) จึงเข้าไปขอพักอาศัยและเล่าเรื่องที่ถูกรักขังไล่ให้ฟัง ยายเลยชวนให้อยู่ด้วย และช่วยกันออกไปเก็บฟืน ในป่ามาขายแลกกับข้าวปลา ได้รับความลำบากยากจนมาก

ฝ่ายนางจันทาตอบแทนบุญคุณยายสุเมทาด้วยการยกย่องว่าเป็นแม่ ให้เงินทองใช้สอยมากมาย แตรราษฎรเกลียดชังมาก

ส่วนนางจันทเทวีทรงครรภ์ได้ 10 เดือน เทวดาจึงประคิษฐ์เปลือกหอยสังข์ทองมาบังร่างทารกไว้ ตอนประสูติออกมาจึงเป็นหอยสังข์ นางคิดในใจว่าคงเป็นบุญของลูกที่เกิดเป็นหอย อิมทิพย์ที่เทวคาบันศาลมาให้โดยไม่ต้องกินอาหาร

วันหนึ่งพอนางจันทเทวีออกไปป่า ผุงไถมากินข้าวสารในถุงของนาง พระสังข์ออกจากสังข์หยิบไม้ไล่ตีไถ แล้วห่อผ้าให้เรียบร้อย จะให้แม่รู้ว่าเกิดเป็นคน แยกกลับมาแปลกใจ จึงแอบดูในวันรุ่งขึ้น เห็นลูกออกมาไล่ไถที่จะมากินข้าว ก็หุบเปลือกหอยเสีย พระสังข์ร้องไห้เสียใจที่แม่หุบเปลือกหอย ชาวบ้านให้นางจันทเทวีอยู่เลี้ยงลูกไม่ต้องไปหาฟืน พวกเขาจะหาเลี้ยงเอง นางก็เชื่อฟัง ข้าวรู้ไปถึงนางจันทา นางจึงหลท้าวศรีวิมลว่า นางจันทเทวีออกลูกเป็นชาย ถ้าปล่อยไว้จะทำให้เคียดกรอน เพราะเขาเชื่อกันว่าเป็นลูกของท้าวศรีวิมล ท้าวศรีวิมลจึงสั่งให้เพชรฆาตไปเอาตัวพระสังข์มาฆ่า เพชรฆาตไปคร่าตัวพระสังข์มาจากนางจันทเทวี นำไปถวายท้าวศรีวิมล ท้าวศรีวิมลเห็นหน้าโอรสก็กริ้วโกรธมาก สั่งให้เพชรฆาตนำไปฆ่าเสีย เพชรฆาตใช้ดาบ หอก พันแทงก็หักไปสิ้น ท้าวศรีวิมลสั่งให้เอาข้างแทง ข้างก็เอา

งาบักดิน ให้นำไปถ่วงน้ำก็ไม่จม จึงให้เอาหินถ่วง ในที่สุดจมลงใต้น้ำ แต่เทพทั้ง 6
ชั้นฟ้าคุ้มครองไว้ นางจันทเทวีตามไปทันเห็นเขาถ่วงพระสังข์พอดีก็คร่ำครวญแทบ
ขาดใจ แล่นางก็กลับบ้าน

ด้วยบุญของพระสังข์ทำให้พญานาคขึ้นมารับพระสังข์ไปเมืองนาค
ให้มีการสมโภชเรียกขวัญพระสังข์ แล้วถามถึงเรื่องราวของพระสังข์ พระสังข์เล่า
ให้ฟังอย่างละเอียดตลอดแต่คนจนจบ พญานาคบอกว่าพระสังข์จะอยู่เมืองนาคไม่ได้
เพราะถ้าสมบัตินาคเข้าจะต้องตาย จะส่งไปอยู่เมืองจักรระโศภกับนางยักษ์พันธุรี
(สะกดตามต้นฉบับ) ซึ่งเป็นมายและเป็นไข้อยู่ขณะนั้น แล้วแต่งสำเภาทรงมีเครื่อง
กินพร้อมให้พระสังข์ไป พระสังข์ว่ากลัวยักษ์กินเสียและอคพบแม่ พญานาคจึงแต่งสาร
ให้ไป พร้อมทั้งอธิษฐานว่าถ้าจะได้ศรีสร้อยในภายหน้าขอให้พระสังข์ไปถึงนางยักษ์โดย
ปลอดภัย และนางยักษ์รับเลี้ยงเป็นลูก ในที่สุดขอให้ได้กลับไปพบแม่ด้วย พอพระสังข์
ลงนั่งในเรือแล้ว ฝูงนาคก็ลากสำเภาเข้าช่องเขาหลวง ยานไปถึงเขาเงินยวง
แล่นาคก็พากันกลับ พระสังข์ให้วะระลึกถึงคุณมารดาขอให้เทพารักษ์ในป่าช่วยรักษา
อย่าให้เป็นอันตราย สำเภานั้นก็แล่นด้วยแรงลมไปติดแน่นอยู่ที่บันไดหน้าของฤๅ
นารอคณะ (สะกดตามต้นฉบับ) พอดีพระฤๅษีลงมาตรงหน้า ไถถามรู้เรื่องจึงเขียนสาร
คุไปกับของพญานาคถึงนางพันธุรีให้รับพระสังข์เป็นบุตรบุญธรรม เสร็จแล้วก็มอบให้
พระสังข์ พร้อมให้พรให้ปลอดภัย ได้เป็นบุตรบุญธรรมแล้วกลับไปแทนคุณแม่ที่บ้านเมือง
ของตน พระสังข์ลาฤๅษี แล้วฤๅษีไซ้ไม้เท้าตะเภาให้เรือเคลื่อนที่ไปได้ พระอินทร์รู้สึก
แทนที่ประทับแห่งกระค่างจึงส่งพระเนตรลงมาดู เหตุ จึงพาเหล่าเทพลงมาเป็น
ต้นหนพาเรือแล่นไปตามช่องเขาซึ่งมีคมิศ 1 เคื่อนจึงพ่นของเขาลวลง สว่างแจ้งอีก
7 วันจึงถึงเมืองยักษ์ เทวดาทอดสมอแล้วกลับสู่สวรรค์ พวกบริวารยักษ์เห็นเรือเข้า
ทางพากันวิ่งมาดูเห็นพระสังข์ก็วิ่งลงน้ำจะมาชิงกันกิน แต่กลับจมน้ำตายหมด หัวหน้า
ยักษ์ในที่นั้นจึงไปบอกนางพันธุรี นางพันธุรีได้ยินเข้าหายจากใจซึ่งเป็นมาถึง 7 ปี
ทันที ให้หมียักษ์หญิงชายแปลงเป็นมนุษย์แห่แหกันไปรับพระสังข์ พอถึงฝั่งนางพันธุรี

อธิษฐานว่า ถ้าเคยเป็นแม่ลูกกันแต่ชาติก่อนขอให้หน้าแห้งเหมือนดิน ก็เป็นดังว่า นางจึงเดินไปได้ถึงเรือ พระสังข์ส่งสารของพญานาคและฤๅษีให้ นางอ่านครุ่ความก็ใจกอดจูบรับขวัญพระสังข์บอกว่าไปเกิดเสียห่างไกล นานจนนางเป็นไข้รออยู่หลายปี พระสังข์ก็เลาความหลังให้ฟังพร้อมทั้งขอฝากเนื้อฝากตัวกับนางพันธุรัต นางก็ให้ซักสำเภาเข้าฝั่ง ให้พระสังข์ขึ้นคานหามทอง แห่แห่นด้วยขบวนฆ้องกลองก็กก้อง ไปถึงเมืองให้ทำบายศรี 7 ชั้นทำขวัญพระสังข์ เรียกขวัญพระสังข์ที่เคยตกใจจากที่เพชฌฆาตฟันแทง รวมทั้งโยนน้ำ ให้กลับมาสู่ตัวพระสังข์เสีย

พระสังข์อยู่กับนางพันธุรัตนานเข้า นางหายจากไข้แล้วอยากกินสัตว์ป่า จึงบอกให้พระสังข์ขอยุครองเมือง และห้ามไปที่ครัวไฟ ครั้นนางออกไปกินสัตว์แล้ว พระสังข์ลอบไปที่ครัวไฟพบกระดูกสัตว์ก็ตกใจกลัวว่า ถ้านางพันธุรัตหาสัตว์ไม่ได้ จะมาจับตนกินแทน จึงคิดที่จะไปหานางจันทเทวี พอนางพันธุรัตกลับมา พระสังข์ก็ทอวานางว่าไปนานเหลือเกิน ตอมานางพันธุรัตบอกพระสังข์ว่าจะไปป่า 7 วัน ห้ามพระสังข์ไปบ่อน้ำข้างซ้ายมือ พระสังข์แอบไปคบบอลองเอาน้ำจุ่มคูนี้นักลายเป็นเงิน กลัวนางพันธุรัตรู้เข้าจึงเอาผ้าพันนิ้วไว้ เอาปูนทา นางพันธุรัตกลับมาเห็นเข้าก็แก้ตัวว่านิ้วถูกมีดบาด ครั้งที่ 3 นางห้ามพระสังข์ไม่ให้ไปที่บ่อน้ำข้างขวาก่อนที่นางจะไปป่า พระสังข์ก็แอบไปคบบอลองเอาน้ำจุ่มก็กลายเป็นทอง พระสังข์ก็ใช้ผ้าพันนิ้วอย่างเดิม ครั้งที่ 4 ก่อนที่นางพันธุรัตจะไปป่าห้ามพระสังข์ไม่ให้ไปปราสาทซึ่งมีรูปเงาะอยู่ พระสังข์ก็ลอบไปคบบอลองทองไม้เท้า 7 คค และพบรูปเงาะพันชาวลองสวมเงาะคู่พร้อมถือไม้เท้าก็เหาะได้ พระสังข์ก็ใจรีบเหาะลงมาถอดไม้เท้าที่เดิมแล้วคิดที่จะหนีไปหานางจันทเทวี พอได้โอกาสที่นางพันธุรัตไปป่าอีกบอกว่าเย็นจะกลับ พระสังข์ก็เดาได้ว่าคงจะไป 7 วันแน่ ๆ เพราะนางมักบอกคลาดเคลื่อนเช่นนี้เสมอ จึงลงไปซุ่มตัวในบ่อน้ำเงินและทอง แล้วสวมเงาะทอง สวมรูปเงาะ ถือไม้เท้า เหาะหนีไป 15 วันก็ถึงเขาหลวง

ฝ่ายนางพันธุรัตเห็นว่าพญานาคนิมิตกายใหญ่ ถือคาบมกริมมาตัดหัวนางขาดแล้วก็เหาะไป นางตกใจตื่นคิดถึงพระสังข์ว่าจะเป็นตายร้ายได้อย่างไร รีบกลับมาเห็นบ่อเงินและทองยุบไป รูปเงาะก็หาย จึงแน่ใจว่าพระสังข์หนีไป ให้ทหารออกตามไปทันทีที่เขาหลวง แต่จำไม่ได้เพราะพระสังข์ถอดรูปเงาะเห็นตัวเป็นทองคำคิดว่าเป็นเทวดา ถามพระสังข์ว่าเห็นเงาะผ่านมายังไหม พระสังข์แก้งชี้ให้ทหารไปเสียทางหนึ่ง แต่พอนางพันธุรัตมาพบก็รู้ว่า เป็นพระสังข์ จึงเรียกให้ลงมา พระสังข์ไม่ยอมลงบอกว่า จะไปคุมแม่จันทเทวีว่าจะเป็นตายอย่างไร แล้วจะกลับมาหาแม่พันธุรัต เพราะแม่พันธุรัตอายุสบายแล้ว นางพันธุรัตอ่อนนอนเท่าไรพระสังข์ก็ไม่ยอมลงมา นางจึงบอกวานางคงจะตายแน่ขอให้พระสังข์ลงมาเรียนมนตรีเรียกเนื้อเรียกปลาได้ ชื่อพรมจิตจันทา พระสังข์ให้เขียนไว้ที่แผ่นหิน นางเขียนไว้ให้แล้วบอกให้ลงมาเรียนเอาเอง พร้อมทั้งบอกให้รูปเงาะ ไม้เท้า เกือกทอง ซึ่งเป็นของท้าวจกกระโหลมนั้นด้วย และทำนายว่าจะได้พบเนื้อคู่นั้น แล้วนางก็ทอดตัวกลิ้งเกลือกกับพื้นดินจนขาดใจตาย สนมกำนัลต่างร้องไห้อาลัยนางไปตามกัน พระสังข์จึงลงมาคร่ำครวญถึงนาง แล้วสั่งให้หัวหน้ายักษ์ซึ่งหลงไปตามพระสังข์แต่ไม่พบจึงกลับมาให้เนรมิตโลงทอง และเบญจาซึ่งเขียนลวดลายสัตว์ป่าต่าง ๆ ขึ้น แล้วจัดการถวายเพลิงศพทันที เสร็จแล้วให้พวกยักษ์ก่อเจดีย์สวมธาตุนางพันธุรัตไว้ที่ยอดเขาหลวง เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ให้เสนาผู้ใหญ่ของพวกยักษ์กลับไปปกครองบ้านเมืองยักษ์ แล้วตนเองก็สวมรูปเงาะเหาะไปถึงเมืองสามน (สะกดตามต้นฉบับ) เล่นโลกันกับเด็กเลี้ยงวัวทุกวัน ใครเอาดอกไม้หรือผ้าสีชมพูลู่อจะวิ่งตามไปทันที

ท้าวสามน (บางตอนสะกด สามน) ให้ป่าวร้องลูกท้าวพระยาเมืองต่าง ๆ มาให้ธิดาทั้ง 7 เลือก หกนางเลือกได้ แต่จมนาน้องสุดทองไม่ยอมเลือกใคร ให้ป่าวร้องคนทั้งเมืองมาให้นางเลือก นางไม่เลือกอีก เลยให้ไปพาเจ้าเงาะมา

เสนาไปบอกเจ้าเงาะเท่าไรก็ไม่ไปด้วย ถ้ามืดก็เลี้ยงวัวควายจิ้งจู้ เอาผ้าสีชมพูล่อเข้าไปในวังได้ รจนาเห็นรูปทองข้างใน จึงเอาพวงมาลัยสวมข้อมือเจ้าเงาะ ท้าวขามนโกรธคว่าพระขรรค์โล่พันนาง และขับไล่ให้ไปอยู่นอกเมือง รจนาพาเจ้าเงาะหนีไปอยู่ที่กระท่อมร้างสำหรับชังโกที่เขาทิ้งไว้ พระสังข์ในรูปเจ้าเงาะไม่พูดกับรจนา แต่รายมนตร์คาถามีอาหารกินมากมาย

ท้าวขามนคิดจะฆ่าพระสังข์ จึงให้มีหมายบอกไปยังธิดาทั้ง 7 ให้เขยทุกคนหาเนื้อมาถวายเพราะจะจัดงานเลี้ยงพวกเสนาผู้ใหญ่ ถ้าใครหาไม่ได้จะถูกฆ่า รจนาจึงอ่อนวอนพระสังข์ให้หาเนื้อมาให้ได้ พระสังข์ก็เหาะเข้าป่าถลอกรูปเงาะออก รายมนตร์เรียกเนื้อมาไว้หมด หกเขยหาไม่ได้จึงมาขอพระสังข์เพราะคิดว่าเป็นเจ้าป่า พระสังข์ขอให้เชือดหมูมาแลกเปลี่ยน แล้วตนเองหาเนื้อไปให้ท้าวขามน 200 ตัว แล้วจึงกลับไปหารจนา (ไม่ได้ชวนรจนาไปด้วย) ท้าวขามนให้เขยทั้ง 7 หนีไปลาอีกในวันรุ่งขึ้น หกเขยก็ขอพระสังข์อีก โดยตัดจุกแลกเปลี่ยนให้ตามที่พระสังข์ขอ พระสังข์หาปลาไปถวายท้าวขามนถึง 4000 ตัว

ท้าวขามนคิดจะฆ่าพระสังข์ให้ได้ จึงให้เสนาไปแจ้ง 7 ธิดาว่า ให้เขยทั้ง 7 แต่างตัวให้งามออกมาตีคดี ถ้าใครไม่งามจะฆ่าให้ตาย รจนาจึงอ่อนวอนให้พระสังข์ถอดเงาะเสีย เพราะนางเห็นรูปทองข้างในแล้วแต่คนอื่นเขาไม่เห็น นางจะไปเยี่ยมผัวนอนเครื่องประดับตลอดจนข้างม้าน้ำให้ทรง แต่เจ้าเงาะคิดแต่จะไปเยี่ยมพระมารดาให้ได้ จึงนิ่งเสียไม่ยอมถอดเงาะ รจนาอ่อนวอนอยู่ 7 วัน ไม่ยอมกินอาหารเลยสลับไป ร้อนถึงพระอินทร์ต้องป่าวประกาศให้เทวาพากันลงมาล้อมเมืองสามนเพื่อทำให้ตีคดีพันเอาเมือง พระอินทร์ทรงม้าแก้วไปยืนหน้าพระดาน เขยทั้งหกตีคดีกับพระอินทร์ได้ตอบไปมาอยู่ที่พักหนึ่งแต่แพ้ ท้าวขามนให้ธิดาทั้งหกไปอ่อนวอนให้เจ้าเงาะมาตีคดี แต่เจ้าเงาะไม่พูดด้วยเลย นางจึงกลับไปทูลท้าวขามน ท้าวขามนออกไปอ่อนวอนเองในครั้งที่ 2 แรก ๆ ก็ยังไม่ยอม แต่ตอนหลังนึกสงสาร รจนาว่าจะตาย จึงรับคำว่าจะไปกู้เมืองคืนให้ แล้วเอาน้ำลูบหน้ารจนาพร้อมกับ

อธิษฐานว่า ถ้าภรรยาจะได้ตรัสรู้ขอให้รจนาน่าพินคินซีพ รจนาก็พ้นแล้วอ่อนวอน
 พระสังข์ให้ถอดเงาะ พระสังข์ถอดเงาะให้นางทันที ท้าวขามนดีใจรีบนำม้ามาให้
 (พระสังข์ไม่ได้อะไรเลย) พระสังข์ขับเข้าเมือง ชาวเมืองต่างกราบไหว้ชมบุญกันทั่ว
 ไป ท้าวขามนดีให้พนักงานคล้องนำเครื่องแต่งตัวมาแต่งให้พระสังข์ ครั้นแล้วก็ชักม้า
 เหาะไปหลายตำบลจึงพบพระอินทร์ ตีคลีกับพระอินทร์ พระอินทร์แพ พระสังข์ชักม้า
 ลงมาหน้าปราสาท ท้าวขามนดียกเมืองและไพร่ฟ้า เงินทอง ช่างมา ให้พระสังข์
 ตลอดจนยกหกเขยให้เป็นทาสพระสังข์ด้วย

ตอนต่อไปกล่าวถึงพระอินทร์ลงมาขู่ท้าวขวี่มนให้ไปรับนางจันทเทวี
 (ในคัมภีร์ใช้นางจันทา คงจะเลอะเลือนไปบ้างเป็นแน่) และพระสังข์กลับเมือง
 มิฉะนั้นจะตีด้วยกระบอง ท้าวขวี่มนตกใจจึงบอกวารังขึ้นจะไปรับนางจันทา
 (คัมภีร์ใช้นางจันทิ ผู้แต่งคงพลั้งเผลอไป) ให้หายายเขาสุมเมทาเข้ามาทำเสน่ห์ซ้ำ
 โดยซุกหัวผี จุดธูปเทียนส่งกลิ่นไปถึงท้าวขวี่มน ทำให้รีบลงมาหานางจันทา เลย
 จับได้ว่าตนถูกทำเสน่ห์ จึงให้หมู่ชนที่เขียนถ้อยสาธยายสุมเมทาว่าใครให้ทำเสน่ห์ แกร็บ
 วานางจันทาให้หามาทำ ครั้งแรกทำแล้วให้ขับนางจันทเทวีออกไป ครั้งนี้จะทำ
 เพื่อไม่ให้ท้าวขวี่มนไปตามนางจันทเทวี ท้าวขวี่มนโกรธมาก จิกหัวตบตีนางจันทา
 จนเลือดไหล พร้อมทั้งให้หมู่ชนที่ตบตีต่ออีก นอกจากนั้น ข้าทาสนางจันทเทวีก็ช่วย
 กันรุมตบตีนางจันทาอีกด้วย นางจันทะวะคือลูกสาวนางจันทา (คัมภีร์ใช้นางจันทะวะคือลูก
 สาวนางจันทิ) จึงมาขอร้องพวกสาวใช้ให้เห็นแก่นาง พวกเหล่านั้นจึงหยุด นางจันทะ
 วะวะคือทูลขอโทษท้าวขวี่มนอย่าให้ชานางจันทา ขอให้ขังรอพระสังข์กลับมาก่อน
 ท้าวขวี่มนก็ยอม และชานางจันทะวะก็ไปรับนางจันทเทวีพร้อมกับหมู่โยธาด้วย
 พอใกล้ถึงบ้านนางจันทเทวีก็ให้หยุดพักตั้งพลับพลาอยู่ แล้วให้ข้าหลวงไปเชิญนาง
 จันทเทวีออกไปหา นางไม่ยอมออกไป ท้าวขวี่มนต้องตามเข้าไปอ่อนวอนต่าง ๆ
 นานา และขอโทษที่ผิดพลาดขับไล่ออกมาเพราะถูกนางจันทาให้หายายเขาสุมเมทาทำ
 เสน่ห์ ตายายช่วยอ่อนวอนด้วยจึงยอม ท้าวขวี่มนประทานเสื้อผ้า แก้วแหวนเงินทอง

ให้คายายมากมาย นางจันทเทวีก็ให้เสื้อผ้าเงินทองแก่เพื่อนบ้านมากมายเช่นกัน และก่อนจะกลับนางได้ขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยการลุยไฟก่อนด้วย ปรากฏว่ามีบัวทองผุขึ้นมารองรับเท้า ของนาง ทำให้ไม่เป็นอันตราย

ท้าวศรีวิมลพานางจันทเทวีไปสมโภชที่พลับพลาแล้วพาเข้าเมือง นางจันทเทวีได้ทูลขอโทษนางจันทา ท้าวศรีวิมลนก็ยอม นางจันทาสำนักในบุญคุณของนางจันทเทวีก็กราบเท้าขอโทษแต่โดยดี ครั้นแล้วท้าวศรีวิมลและนางจันทเทวีก็ยกโยธาออกติดตามพระสังข์ พอถึงเมืองที่พระสังข์อยู่ก็ให้ตั้งพลับพลาไว้นอกเมือง แล้วทั้งสององค์ก็แต่งกายเป็นชาวบ้านธรรมดาเดินเข้าไปในเมือง บอกชาวเมืองว่าเป็นชาวป่าจะเข้ามาขอรับทานจากเจ้าเมือง ชาวเมืองบอกว่าพระสังข์เป็นเจ้าเมือง มีฝนตกลงมาเป็นแกวแหวนเงินทองมากมาย พระสังข์จะทำทานอุทิศให้พระมารดาที่ตกทุกข์ได้ยากเพราะสามีลงโทษ ทั้ง 2 จึงเลยไปขอเฝ้าประตูกับนายทวาร พอมีคนออกเลยได้อยู่ พอพระสังข์เสด็จออกแจกเงินทอง ท้าวศรีวิมลและนางจันทเทวีก็ตามดูพร้อมกับหมคนมากมาย ตำรวจตรวจตราคนให้เรียบร้อย ถือหวายคอยตีคนวนวายอยู่ด้วย ทำให้ท้าวศรีวิมลและนางจันทเทวีต้องหมอบคูลพระสังข์อยู่ด้วยความกลัว ตอนกลางคืนจึงปรึกษากันใหม่ นางจันทเทวีเข้าไปสมัครเป็นวิเสทในครัว ได้โอกาสก็แกะฝักเขียวเป็นภาพเรื่องราวตั้งแต่ท้าวศรีวิมลขับนางออกจากวังจนกระทั่งถึงพระสังข์ถูกถ่วงน้ำ พอเสร็จก็แกล้งจนสก แล้วอธิษฐานว่าถ้าพระสังข์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ขอให้พระสังข์ได้เห็นขึ้นฝักและรู้เรื่องราวด้วย อย่าเห็นเป็นขึ้นฝักธรรมดาเหมือนคนอื่นเลย พระสังข์ก็ทราบเรื่องราวจากขึ้นฝักจริง ๆ แล้วเรียกหาคนแกล้ง พอพบหน้านางจันทเทวีพระสังข์ก็วิ่งไปกอดเท้าไว้ และสลบไปทั้งลูกและแม่ พวกเขาสนมตกใจวิ่งไปทูลนางรจนา

5. คำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์

ประวัติการแต่งและจุดมุ่งหมาย

คำขอ เป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่นิยมแต่งกันมากทางภาคเหนือ แต่งไว้เพื่อเล่าให้ลูกหลานฟัง ประเพณีการเล่าคำนี้ เป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวเหนือคนแก่ ๆ เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย นิยมเล่าคำเรื่องต่าง ๆ ให้ลูกหลานฟังตอนค่ำ ๆ หลังจากเสร็จงานและรับประทานอาหารเย็นแล้ว เป็นการสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้ลูกหลาน เหมือนกับทางภาคกลางนิยมเล่านิทานให้ลูกหลานฟังนั่นเอง นอกจากนี้ ถ้ามีงานบวชนาค แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ หรืองานศพ ในวันสุกดิบ (ทางเหนือเรียกว่า วันคา) ขณะที่เพื่อนบ้านมาช่วยกันเตรียมงานต่าง ๆ เช่น จัดสถานที่ ทำดอกไม้ ทำอาหาร ฯลฯ ก็มักจะจ้างผู้เล่าคำมาเล่าให้ฟังเพื่อสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้ผู้ทำงานอีกด้วย แต่ปัจจุบันนี้ในตัวเมืองแทบจะไม่มีผู้เล่าคำให้ลูกหลานฟังกันแล้ว เพราะมีสิ่งบันเทิงอื่น ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ทำหน้าที่แทนได้ จะยังมีการเล่าบ้างก็แต่เฉพาะในชนบทที่ห่างไกลความเจริญทางวัตถุมาก ๆ ซึ่งยังไม่ค่อยมีวิทยุหรือโทรทัศน์เท่านั้น

คำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์นี้ บอกไว้ว่านำมาจากธรรมเนียมชาวภาคพื้นเมือง แต่ไม่ได้บอกไว้ว่าใครแต่งไว้ และแต่งไว้สมัยใด

ผู้วิจัยได้พิจารณาคุณค่าแล้ว เห็นว่าเป็นสำนวนภาษาไม่เก๋นัก ทั้งมีการใช้ภาษากลางแทนภาษาถิ่นเหนือมากมายจนผู้วิจัยสามารถอ่านรู้เรื่องราวได้เกือบตลอด มีสำนวนภาษาเหนือบางตอนเท่านั้นที่ต้องศึกษาค้นคว้าภาษาเหนือเพิ่มเติมจึงเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ผู้วิจัยคิดว่าผู้แต่งคงได้อิทธิพลจากวรรณกรรมภาคกลางไปบ้างเป็นแน่ โดยเฉพาะคำขอเรื่องนี้มีเนื้อความเหมือนกับบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 แทบทุกประการ มีรายละเอียดปลีกย่อยเพียงน้อยนิดเท่านั้นที่ต่างจากบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ทำให้

ผู้วิจัยคาดว่าผู้แต่งคงจะไต่หังหรือไต่อาบนทะเลครนออกเรื่องนี้มาก่อน แล้วจึงนำไป
 แต่งเป็นคำขอขึ้นในภายหลัง และคงไม่แต่งขึ้นก่อน พ.ศ. 2448 สมัยรัชกาลที่ 5
 ทั้งนี้ เพราะในท้องเรื่องตอนที่ท้าวสามนต์ให้คนถือสารไปยังร้อยเอ็ดหัวเมืองนั้น
 บรรยายว่ามีคนไ้รรถแล้วดังนี้ "พองก็เอารถขี่ไปตั้งชา พองก็ขี่อาชา โคลคลาต้องเต่า
 กันไปรอดถึง" ¹ ซึ่งแปลความว่า บ้างก็เอารถขี่ไปแทนชา บ้างก็ขี่ม้า พวกกันเดิน
 ทางไปจนถึง

อีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงลูกหลานของเจ้าเมืองทั้งร้อยเอ็ดเดินทางมายัง
 เมืองของท้าวสามนต์นั้น ก็บรรยายว่ามาด้วยรถยนต์ด้วย ดังนี้ "ลูกเจ้าบ่าวท้าว
 ต่างคนต่างคนพองขี่ยานยนต์ รถเกวียนต้องเต่า พองขี่กัญชร งามอนบเต่า พอง
 ขี่อาชามิงม้า ประคับเบาะอาน ใสงามวาคว่า" ² ซึ่งแปลความว่า ลูกเจ้าเมือง
 ต่างคนต่างเดินทาง บ้างก็ขี่รถยนต์ บ้างก็ไปด้วยเกวียน บ้างก็ขี่ช้างที่มีงามอนสวย
 บ้างก็ขี่ม้าประคับเบาะอานสวยงามมาก

เมื่อในท้องเรื่องกล่าวถึงการไ้รรถยนต์ ก็เป็นข้อสังเกตได้ว่า เรื่องนี้
 ต้องแต่งขึ้นหลัง พ.ศ. 2448 หรือ 2449 เพราะรถยนต์เพิ่งมีขึ้นในประเทศไทย
 ราว พ.ศ. 2448 หรือ 2449 ดังที่เสาวนิตกล่าวไว้ใน "สยามในอดีต" ว่า "เมื่อ
 รถยนต์รุ่นแรกได้เริ่มมีขึ้นในเมืองไทยนั้น ได้เริ่มขึ้นเมื่อ ร.ศ. 124 ตรงกับ พ.ศ.
 2448 เป็นรัชสมัยในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ³

¹ คำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ (เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา, 2512),
 หน้า 10.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

³ เสาวนิต [ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์], สยามในอดีต. (พระนคร :
 แพร่พิทยา, 2515), หน้า 233.

แต่ชนวิจิตรมาทราบกล่าวไว้ใน "หลักไทย" ว่า "พ.ศ. 2449 เริ่มมีรถมอเตอร์คาร์ คือ รถยนต์เป็นของหลวงและของเจ้านายบุคคลชั้นสูงไม่กี่คัน" ¹

นอกจากนี้ ในคำขอเรื่องสุวรรณะหอยสังข์ยังกล่าวถึง ภาพยนตร์ไว้ด้วย ในตอนที่ท้าวสามนต์จกมหรสพสมโภชตอนพระสังข์ครองเมือง ดังนี้ "ก็จักหื้อมีละครชาวไต เรื่องภาพยนตร์ หนึ่งหนังปากไต ตังลิเกไทยไทร่อง" ² ซึ่งหมายความว่า จักให้มีละครของชาวไต มีภาพยนตร์ มีหนังตะลุง และลิเกของภาคกลาง

ภาพยนตร์นี้เพิ่งมีขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446 ดังที่ชนวิจิตรมาทราบกล่าวไว้ใน "หลักไทย" ว่า "พ.ศ. 2446 มีหนังเรียกกันว่า หนังญี่ปุ่น (คือ ภาพยนตร์) เพราะญี่ปุ่นนำมาเล่น ตั้งโรงเล่นที่เชิงสะพานเหล็ก (เวียงนครเกษม)" ³

ด้วยเหตุที่เรารายว่า ภาพยนตร์และรถยนต์เพิ่งจะมีขึ้นในประเทศไทยในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง ทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่า คำขอเรื่องสุวรรณะหอยสังข์นี้คงจะแต่งขึ้นปลายสมัยรัชกาลที่ 5 หรือหลังจากที่แน่นอน นั่นคือหลังจากที่บทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 แพร่หลายไปพอสมควรแล้ว จึงมีผู้คิดใจนำไปแต่งเป็นคำขอเรื่องนี้ขึ้นในที่สุด

จุดมุ่งหมายในการแต่งคำขอเรื่องสุวรรณะหอยสังข์นี้ ผู้แต่งบอกไว้อย่างชัดเจนในตอนต้นเรื่อง หลังจากที่ไต่ถามคำไหว้ครุแล้วว่า "ได้แต่งสุนทร กำนอนซึ่งจัก ตามแบบเขาควงธรรม ชื่อสุวรรณะหอยสังข์ หื้อเป็นในยัง สืบไว้ป้ายหน้า

¹ ชนวิจิตรมาตรา, หลักไทย. (พระนคร : รวมสาส์น, 2516), หน้า 351.

² คำขอเรื่องสุวรรณะหอยสังข์, หน้า 136.

³ ชนวิจิตรมาตรา, เรื่องเดิม, หน้า 353.

หือปฤชณ สะกนแหลงหล้า ไคโสคาพิงร่าบีค" ¹ หมายความว่า (ผู้แต่ง) ไคแต่ง
 คำกลอนนี้ตามธรรมเนียมชื่อสุวรรณะมณีหอยสังข์ เพื่อจะได้เป็นมรดกสืบต่อไปภายหน้า
 และให้คนรุ่นหลังได้ฟังกันต่อไปเพื่อให้สำเร็จโศคา

วิธีแต่งและเนื้อเรื่อง

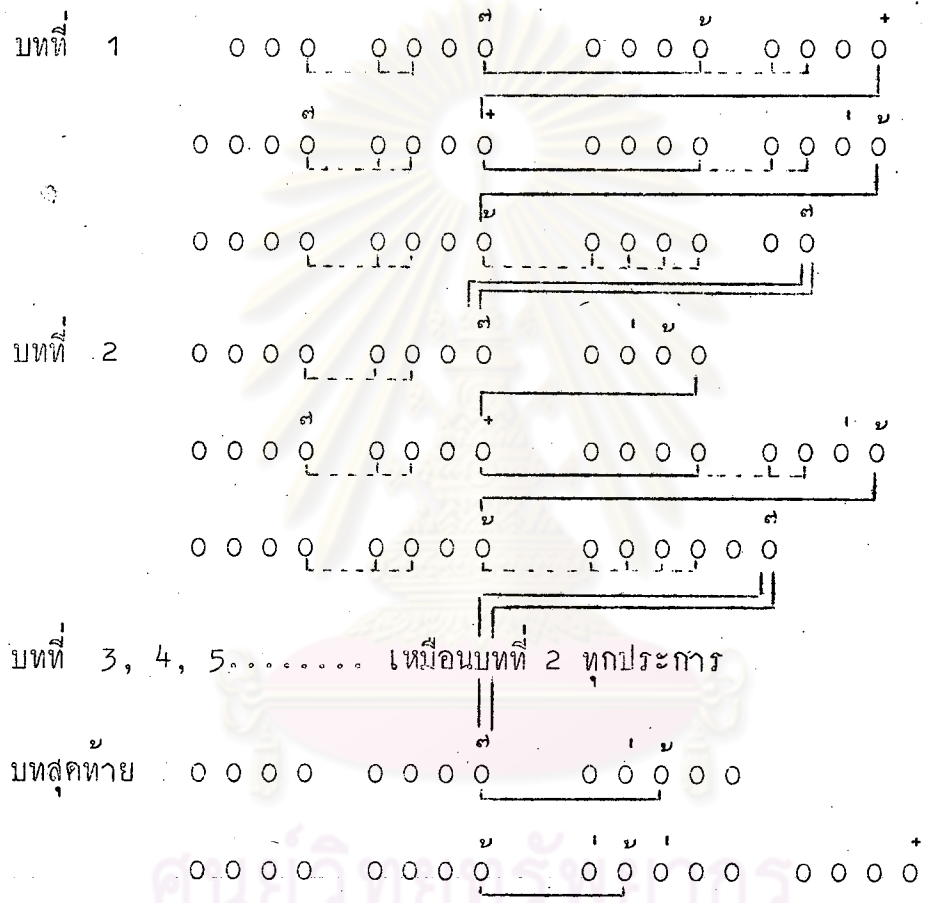
วิธีแต่ง

สุวรรณะหอยสังข์ แต่งด้วยคำประพันธ์ที่เรียกว่า "คาวขอ" ซึ่งเป็น
 คำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่นิยมแต่งกันมากในภาคเหนือ เพราะแต่งค่อนข้างง่าย ทั้งอ่านก็
 เข้าใจง่ายด้วย คำประพันธ์ชนิดนี้ไม่ตรงกับคำประพันธ์ชนิดใดของภาคกลางเลย
 ผู้วิจัยจะแสดงแผนผังและอธิบายถึงลักษณะการแต่งไว้ให้ดูพอสังเขป ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

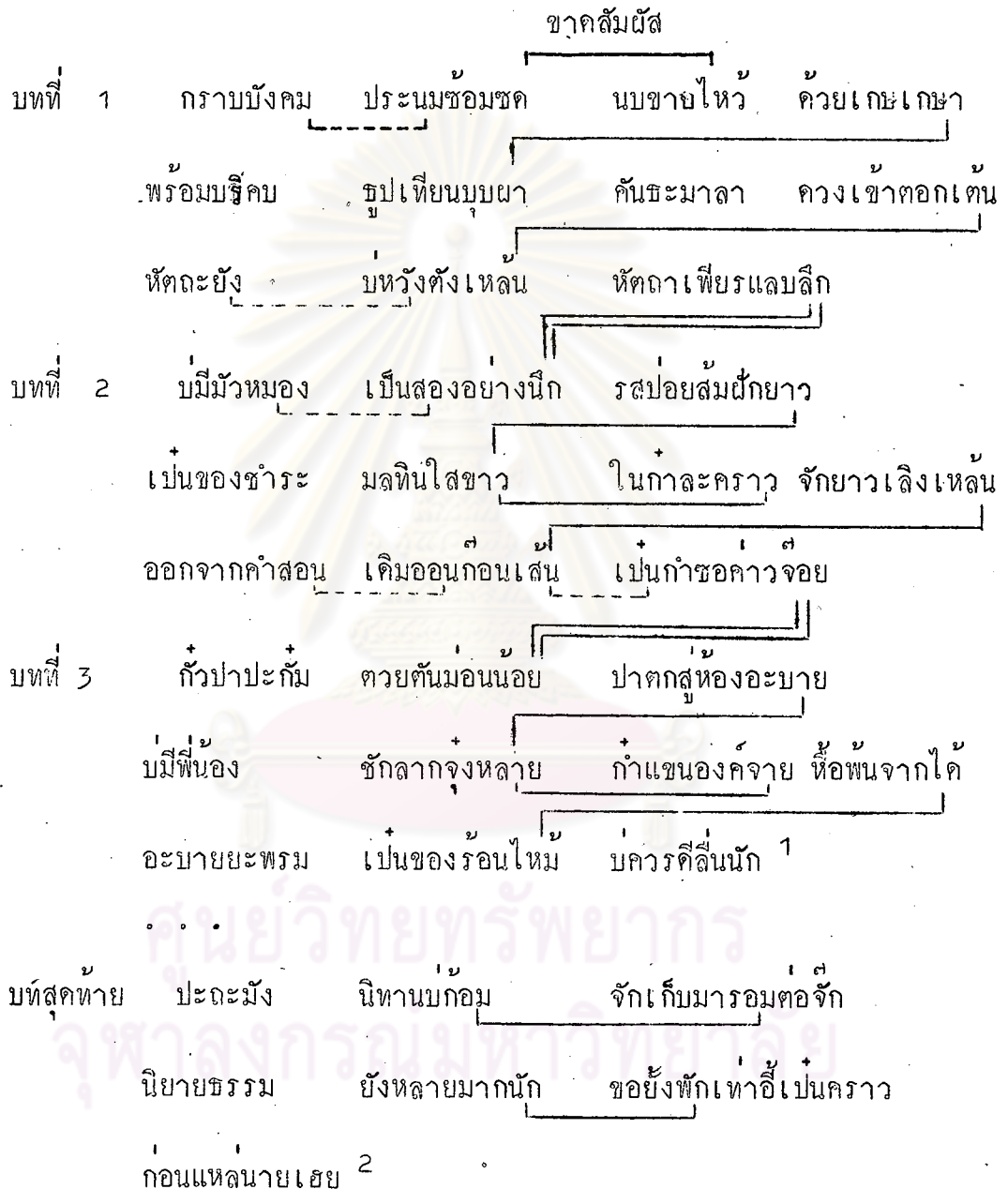
¹ คาวขอเรื่องสุวรรณะหอยสังข์, หน้า 2.

แผนผังการขอ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวอย่าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

แปลความว่า ผู้แต่งขอกราบไหว้ด้วยมือและศีรษะพร้อมด้วยชุปเทียน ข้าวตอกดอกไม้ ด้วยความเคารพจริง ๆ ไม่ใช่ทำเล่น ๆ จิตใจไม่มีมลทิน เพราะน้ำสัปปะยช่วยชำระมลทินให้ใสสะอาด ในแต่ละครั้งที่เล่นคำชอนอกบทไป ก็กลัวจะเป็นบาปกรรมติดตัวข้าพเจ้าไป ทำให้ตกนรก เพราะข้าพเจ้าไม่มีพี่น้องที่จะช่วยดึงให้พ้นจากนรกได้ นรกเป็นของร้อนจึงไม่ควรประมาท

...

นิทานเรื่องนี้ยังไม่จบ จะได้อะไรมาเล่าต่ออีกยาวมาก ขอพักไว้
แค่นี้ก่อน

บทที่ 1 เป็นบทขึ้นต้น มี 11 วรรค วรรคแรกมี 3 คำ วรรคต่อไปมีวรรคละ 4 คำ ตอนท้ายบทมีคำส่งท้ายอีก 2 คำ รวมทั้งหมดเป็น 45 คำ เรียกว่า คำหนึ่ง

บทที่ 2 มี 10 วรรค แต่ละวรรคมี 4 คำ ยกเว้นวรรคที่ 3 มี 5 คำ ตอนท้ายบทมีคำส่งท้ายอีก 2 คำ รวมทั้งหมดเป็น 43 คำ

คำวบทต่อ ๆ ไปมีจำนวนคำและวรรคเหมือนคำวบทที่ 2 ทุกประการ จนกว่าจะจบ จึงใช้บทสุดท้าย

บทสุดท้าย มี 7 วรรค แต่ละวรรคมี 4 คำ ยกเว้นวรรคที่ 3 และ 6 มีวรรคละ 5 คำ รวมทั้งหมดเป็น 30 คำ

นอกจากนี้ ยังมีข้อกำหนดเสียงวรรณยุกต์ให้ใช้ตามที่กำหนดในแผนผังอย่างเคร่งครัดอีกด้วย ¹

¹ คุรุยละเอียดใน ฉัตรบุพา สวัสดิพิงษ์, "คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517) (อัครสำเนา), หน้า 13 - 15.

การกำหนดสัมผัส เป็นไปตามแผนผัง เส้นสัมผัสที่ขีดเส้นเดี่ยว คือ สัมผัสนอก เส้นคู่ คือ สัมผัสระหว่างบท เส้นไขปลา คือ สัมผัสที่ไม่บังคับ แต่ถ้ามี จะทำให้ไพเราะขึ้น ¹

สำหรับคำขอเรื่องสุวรรณะหอยสังข์นี้ ส่วนใหญ่ไม่ค่อยเคร่งครัดในเรื่องจำนวนคำในแต่ละวรรคเท่าใดนัก เป็นต้นว่า บทขึ้นต้นนั้นวรรคแรกที่กำหนดให้มี 3 คำ มักจะมี 4 คำเสียเป็นส่วนมาก เช่น บทที่ 2 ใช้ทศิยะบท บทที่ 4 ใช้จตุระบท บทที่ 5 ใช้ปัญจะมะบท บทที่ 6 ใช้สอกระวสา บทที่ 7 ใช้สัตตะปะตัง บทที่ 8 ใช้อะณะวิบท บทที่ 9 ใช้บปะปะวอน และบทที่ 10 ใช้ทตะจะนา มีขึ้นต้นวรรคแรก 3 คำอยู่เพียงบทที่ 1 และบทที่ 3 เท่านั้น

นอกจากนี้ ในวรรคที่กำหนดให้มี 4 คำนั้น บางครั้งก็มีเพียง 3 คำ หรือไม่มีเพิ่มขึ้นเป็น 5 หรือ 6 คำ ก็มี แต่ไม่มากนัก ดังตัวอย่างที่ยกข้างต้น ที่ควรเป็นวรรคละ 4 คำ แต่มีเพียง 3 คำ ได้แก่ นบชาบไหว้, หัตตะยัง, ปะณะมัง หัตตะเพียร ส่วนที่ควรมี 5 คำ แต่กลับมีถึง 6 หรือ 7 คำ ได้แก่ ปาทกสูทอง อะบาย, จักเก็บมารวมตอจัก, ขอยักหักเทออ้เป็นคราว เป็นต้น

เรื่องสัมผัสก็เช่นเดียวกัน ในสุวรรณะหอยสังข์นี้ บางครั้งก็ขาดสัมผัสไปบ้าง แต่ก็ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะถูกตองดี ดังตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ในบทที่ 1 นั้น คำว่าชค ซึ่งเป็นคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ไม่สัมผัสกับคำว่า ไหว้ ในท้ายวรรคที่ 3 ทั้ง ๆ ที่ควรจะสัมผัสกันตามลักษณะบังคับ เป็นต้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สำหรับสัมผัสที่ไปยังคัมภีร์นั้น บางบทก็มีมาก บางบทก็ไม่มีเลย ทำให้ความไพเราะค่อยลงไปบ้าง แต่เวลาเล่าหรืออ่านคาวชอนั้น มีทำนองการอ่านเป็นจังหวะจะโคน ดังนั้น แม้ว่าจะใช้สัมผัสพิเศษลักษณะไปบ้างเล็กน้อยก็คงไม่รู้สึกขัดหู เพราะท่วงทำนองอ่านจะช่วยให้กลมกลื่นไปได้

การแต่งคาวชอเรื่องสุวรรณะหอยสังข์นี้ แบ่งออกเป็นบท ๆ รวม 10 บทด้วยกัน ตอนเริ่มต้นแต่ละบทจะมีอารัมภบทบอกไว้ว่าเป็นบทที่เท่าไร และขอเชิญให้ฟังต่อไปแล้วจึงจะดำเนินเรื่องเล่าต่อ เมื่อจบแต่ละบทจะบอกไว้ว่าขอจบที่นั่นก่อนแทบทุกบท¹ มีบางบทบอกเพิ่มว่า ให้คอยฟังบทหน้าตอนอะไรต่ออีก เช่น บทที่ 2 บอกให้ฟังบทหน้าตอนรจนาลือกัศุกรอง และจบบทที่ 7 ให้ฟังตอนเจ้าเงาะถอดครุฑเงาะป่าออก ส่วนบทที่ 9 ตอนจบบอกให้ฟังบทหน้าตอนพระสังข์ขึ้นเสวยราชย์ สำหรับบทที่ 10 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายบอกว่า คาวชอเรื่องหอยสังข์จบเพียงแค่นี้

เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องในสุวรรณะหอยสังข์นี้ เริ่มตั้งแต่ท้าวสามล (สะกดตามต้นฉบับคาวชอสุวรรณะหอยสังข์) ให้ธิดาทั้งเจ็ดเลือกคู่ รจนาลือกัศุกรอง เจ้าเงาะท้าวสามลจึงขับไล่ไปอยู่ที่กระท่อมปลายนา ต่อมาท้าวสามลคิดจะฆ่าเจ้าเงาะ จึงออกอุบายให้ลูกเขยทั้ง 7 ไปหาปลาและเนื้อแข่งกันใครได้น้อยจะถูกฆ่า ปรากฏว่าลูกเขยใหญ่ทั้ง 6 ต้องไปกราบไหว้ขอจากพระสังข์ทั้ง 2 ครั้ง โดยพระสังข์ขอ

¹ ตอนจบบทนิยมลงท้ายว่า "กอนแหล่นายเฮย" หรือ "กอนแหล่เจ้าเฮย" หรือมีจะนั้นก็ "กอนแหล่นายเฮย".

ตัดปลายจมูกและปลายหางเขยไวกันละหน่อย ทำให้ท้าวสามลมาเจ้าเงาะไม่ได้
 พระอินทร์ลงมาช่วยให้เจ้าเงาะถอดครุฑ โดยยกทัพมาล้อมเมืองสามล ทำให้ท้าว
 สามลออกไปตีคสิพนั้นเอาบ้านเมืองกัน หกเขยออกตีคสิแทนแทนแพ้ว ท้าวสามลจึงให้
 นางมณฑาไปอ้อนวอนเจ้าเงาะมาตีคสิ เจ้าเงาะยอมถอดครุฑแล้วไปตีคสิชนะพระอินทร์
 ท้าวสามลจึงยกราชสมบัติให้พระสังข์ครอบครอง

ผู้วิจัยได้ศึกษาสังข์ทองฉบับต่าง ๆ ของไทยแล้ว พบว่ามีแต่งเป็นคำ
 ประพันธ์ต่าง ๆ เกือบทุกชนิด ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ปรากฏในวรรณกรรม
 สมัยต่าง ๆ ของไทย ตั้งแต่สมัยอยุธยา ในราวสมัยพระเจ้าทรงธรรมจนถึงสมัย
 รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่านิทานเรื่องนี้เป็นนิทานที่แพร่หลาย
 มาก และเป็นเรื่องที่อยู่ในความนิยมแต่งของกวีทุกยุคทุกสมัยตลอดมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย